

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
SERAMİK ANASANAT DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANADOLU UYGARLIKLARINDA PİŞMİŞ
TOPRAKTAN YAPILMIŞ KYBELELER

Hazırlayan
Özlem ERGÜN

Tez Danışmanı
Prof. Halil YOLERİ

İZMİR-2012

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Anadolu Uygarlıklarında Pişmiş Toprakta Yapılmış Kybeleler**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../.....

Özlem ERGÜN

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü'nün/...../..... tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin maddesine göre Seramik Anasanat Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Özlem ERGÜN'ün "Anadolu Uygarlıklarında Pişmiş Toprakta Yapılmış Kybeleler" konulu tezi/projesi incelenmiş ve aday/...../..... tarihinde, saat ' da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezinolduğuna oy.....ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ/PROJE VERİ FORMU

Tez No:

Konu Kodu:

Üniv. Kodu:

Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez/Proje Yazarının

Soyadı: ERGÜN

Adı: Özlem

Tezin/Projenin Türkçe Adı: “Anadolu Uygarlıklarında Pişmiş Toprakta Yapılmış Kybeleler”

Tezin/Projenin Yabancı Dildeki Adı: “Cybele, the Anatolian Civilizations Made of Baked Clay”

Tezin/Projenin Yapıldığı

Üniversitesi: D.E.Ü.

Enstitü: G.S.E.

Yıl:2012

Diğer Kuruluşlar :

Tezin/Projenin Türü:

Yüksek Lisans:

Dili: Türkçe

Doktora:

Sayfa Sayısı: 135

Tıpta Uzmanlık:

Referans Sayısı: 9

Sanatta Yeterlilik:

Tez/Proje Danışmanlarının

Ünvanı: Prof.

Adı: Halil

Soyadı: YOLERİ

Türkçe Anahtar Kelimeler:

- 1- Anadolu
- 2- Mitoloji
- 3- Kybele
- 4- Kült
- 5- Figürin

İngilizce Anahtar Kelimeler:

- 1- Anatolia
- 2- Mythology
- 3- Kybele
- 4- Cult
- 5- Figures

Tarih:

İmza:

Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum

Evet

Hayır

ÖZET

Doğu ile Batı uygarlıklarını birleştiren Anadolu bağrında Tanrıçalara olduğu kadar Tanrılara da yer vermiştir. Neolitik Çağda Anadolu'da henüz Tanrıçaların görünmediğini ama tanrıların var olduğunu yapılan arkeolojik kazılar sonucunda bulunan kireç taşıdan yapılmış Tanrı heykellerinden anlıyoruz.

Anadolu insanı Neolitik Çağda yani günümüzden 9.000 yıl önce Ana tanrıça ile yaşamaya başlamış ve O'nu insanların hayvanların ve bitkilerin yani tüm doğanın yaratıcı gücü olarak seçmiştir. Tapınak ve kült merkezlerine Tanrıça figürinlerini koyarak ölümsüzleştirmiştir. Anadolu uygarlığı güneydoğu Avrupa, Ege dünyası ve Mezopotamya uygarlıklarından da etkilendiğini yapılan Ana Tanrıça figürin ve idollerinde göstermiştir. Zaman içerisinde bu figürinler yabancı öğelerden arınarak sıcak ve sempatik bir görünüm almıştır.

Neolitik Çağda Ana tanrıça hayvanlarla birlikte toplu halde şekillendirilmiş, Kalkolitik çağda ise yalnız biçimlendirilmiştir. Fakat bu iki çağda da üreme organları abartılarak yapılmıştır. Tunç çağında normal kadın ölçülerine kavuşmuştur. Özellikle bu çağda Ana tanrıça idol biçiminde yapılarak muska ya da takı gibi kullanılmıştır. Demir çağında ise kadının gerçek vücut ölçülerine sahip olarak tüm kadınsı özellikleri ve güzelliği ile kendisini ortaya koymuştur.

Sonuç olarak, birçok farklı isimle anılan Ana Tanrıça, sevgilisi Attis ile birlikte Anadolu'yu kendine vatan yapmıştır.

ABSTRACT

Anatolia which combines the Eastern and the Western civilizations hosts not only the gods but also the goddess in its heart. We understand by the help of the god sculptures made of lime stones which were found as a result of the archeological digs that in the Neolithic Age the goddess hadn't been seen during the age but the gods exist.

Anatolian people began to live with the Mother Goddess in the Neolithic Age that was 9000 years ago from present and they elected her as the creative power of people, animals, plants and the whole nature in other words. They made Her immortal by putting Her figures in the temple and the cult centers. Anatolian civilization showed it on the Mother goddess figures and idols that it was affected by the southeastern Europe, Aegean world and the Mesopotamian civilizations. These figures gradually had warm and sympathetic appearance by getting rid of the foreign elements.

In the Neolithic Age, the Mother goddess and animals was formed together; later, it was formed individually in the Chalcolithic Age. In both two ages, however, reproductive organs were made exaggeratedly. It had normal female body size in the Bronze Age. Especially in this age the Mother goddess was formed as idols and used as amulets and jewellery. In the Iron Age, on the other hand, woman revealed all her female features and beauty with her real body sizes.

As a result, the Mother goddess who is called with lots of different names, chose Anatolia as her home with her lover Attis.

ÖNSÖZ

Binlerce yıldan beri, insanlar Tanrı'nın varlığına inandı. Çok tanrılı zamanlardan bugünlere gelindi. İnsanoğlu, ilk gördüğü doğa güçlerini tanrı diye düşledi. Onları simgesel şekilde tanımladı. Güneşe, Aya ve putlara taptılar. Düşünen insan kendi varlığında hissettiği tanrısını buldu. Bilinen ilk dinsel kitap kabaladan; tek tanrılı dinlerin kitaplarına geçildi (Zebur-Tevrat-İncil ve Kur'an). Bu sürecin başlarında, Anadolu'da bereket tanrıçası Kybele'ye inanıldı. Onun adına Pessinus, Burdur ve Manisa (Akpınar) da anıtlar yapıldı.

Ana tanrıça, Anadolu'da doğurganlığın, bereketin simgesi olarak görüldü, kentleri ve tarım ürünleri koruyan bir tanrı olarak ona inanıldı. Tarihte Akdeniz çevresinde Asya ve kuzey ülkelerinde birçok kültür ve uygarlıkta çeşitli isimlerle anıldı. Anadolu'da yapılan kazılar, Ana Tanrıça figürünün M.Ö 6500-7000'lere kadar dayandığını ortaya çıkarmıştır. Analığı, üremeyi, dişiliği, hayatın sürmesini ve dolayısıyla bereketi simgeleyen tanrıça ayakta, oturmuş ya da uzanmış olarak betimlenir. Geniş kalçalı, iri göğüslü ve genelde çıplaktır. Heykellerin bir bölümünde doğum yaparken görülür. Otururken ya da doğum anındaki bazı heykellerde yanında iki leopar bulunur. Ana tanrıçanın kutsal hayvanı olan leopar, hayvanların kraliçesi olduğunu ve doğa üzerindeki sınırsız egemenliğini simgeler. Bazen kollarında, çeşitli efsanelere göre tanrıçanın hem çocuğu, hem de sevgilisi olan Attis'i taşır.

Ana Tanrıça, yalnız Friglere özgü değil, o dönemde tüm Anadolu'da ve farklı yerlerle yaşayan halkların ortak tanrıçası olma özelliğini üzerinde taşıdı. Farklı isimler ve biçimlerle birçok topluma mal oldu. Binlerce yıl boyunca kendisine inananlara yol gösterici oldu. Anadolu en büyük Tanrıça olarak kabul gördü.

Günümüzde dahi insanlar Kybelden ümitlerini kesmediler. Çocuk sahibi olmak isteyenler kadınlar, Ana tanrıça heykellerinin yanındaki aslanların üreme organlarının bulunduğu yere ellerini sürerler. Ana Tanrıça rahipleri, kendi nefislerini yok etmek için, erkeklik organlarını keserek kendilerini Ana Tanrıça'ya adarlar. Bu rahipler Attis adıyla alınırlardı.

Anadoluda farklı kültürlerdeki Ana Tanrıça Kybele heykellerini konu alan bu çalışma bir inanın farklı toplumlarda nasıl kendini gösterip yayıldığına ve bu inanın heykellerde nasıl farklı şekillerde vücut bulduğuna değiniyor İnsanın, doğa

karşısındaki zayıflığından yola çıkarak doğanın insan gücünü kat kat aşan olayları karşısında Anatanrıça Kybele'ye sığınışını anlatıyor. Kadının yerinin ve öneminin neredeyse yitirildiği günümüz koşullarında Tanrıçanın varlığı, Kybele mitosu ve heykellerinin incelenmesinin, kadının anlamının tekrardan vurgulanması açısından önemli olduğunu düşünüyorum. Beni bu araştırmaya iten asıl sebep de budur.

Kadın doğanın hakimidir, çünkü doğurgandır, anadır. Bu özelliği ile içinde doğayı, evrenin gücünü kısacası tanrının yaratıcılığını taşır . Çalışmamda kadının bu yüce görüntüsünün çamura bürünerek simgeleştirilmiş görüntüsünü inceleyeceğiz.

Çalışmamda yardımlarını esirgemeyen Tez danışmanım Prof. Dr. Halil YOLERİ' ye ve değerli hocam D.E.Ü Seramik bölümü bölüm başkanı Sevim ÇİZER' e çok teşekkür ediyorum.

Özlem ERGÜN

İÇİNDEKİLER

ANADOLU UYGARLIKLARINDA PIŞMIŞ TOPRAKTAN YAPILMIŞ KYBELELER

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
YÖK DOKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

MİTOLOJİ

1.1. Mitolojinin Anlamı Doğuşu ve Etkileri	2
1.2. Din ve Mitoloji	6
1.3. Mitlerin Oluşumu	8

2.BÖLÜM

ANA TANRIÇA KYBELE

2.1. Kybele (Ana Tanrıça) Efsanesi	10
2.2. Anadolu'da Ana Tanrıça Kybele	16

3. BÖLÜM

KYBELE-ATTİS MİTOSU

3.1. Attis'in Doğuşu ve Kybele Attis İlişkisi	37
---	----

3.2. Kybele – Attis Birlikteliği ve Attis’in Ölümü	42
3.3. Kybele ve Attis Figürlerine Örnekler	50

4. BÖLÜM

FARKLI ÇAĞ VE DÖNEMLERDE KYBELE HEYKELLERİ

4.1. Neolitik Çağ Ana Tanrıça Buluntuları	57
4.2. Kalkolitik Çağ Ana Tanrıça Buluntuları	67
4.3. Tunç Çağı Ana Tanrıça Buluntuları	77
4.4. Hitit Krallığı Ana Tanrıça Buluntuları	92
4.5. Demir Çağı Ana Tanrıça Buluntuları	99
4.6. Urartu Krallığı Ana Tanrıça Buluntuları	100
4.7. Frig Krallığı Ana Tanrıça Buluntuları	106
4.8. Lydia Krallığı Ana Tanrıça buluntuları	120
4.9. Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemleri Ana Tanrıça Buluntuları	122

5. BÖLÜM

UYGULAMALAR

SONUÇ	133
KAYNAKÇA	134
ÖZGEÇMİŞ	

GİRİŞ

Anadolu uygarlıklarında Anaerkil toplum yapılarının egemen olduğu ve kadının gücünün her alanda hissedildiği bu dönemde Ana Tanrıça Kybele'nin ortaya çıkıp efsaneleşmemesi mümkün değildi. Kadının bu yüceliği ve de efsaneleştirilmesinin üzerine Ne yazık ki Ataerkil topluma geçişle birlikte kadının önceki konumlarını kaybettiğini görüyoruz. Çağ ne çağı olursa olsun. Devir ne devri olursa olsun durum kadının bu yüce halini inkar etmemize sebep olamaz. Çağ ilerledikçe medeniyet insanının kadına karşı gerçekleştirdiği bilinçsizlik beni, eskiden neydik ve kadına nasıl değer verirdik hatırlatmasına gereksinim duydu.

Tarih öncesinin en gerilerinden tek Tanrılı dinlerin ortaya çıktığı dönemlere kadar uzanan, hatta bu dinlerde de izleri görülebilen Ana Tanrıça inancını, Anadolu'nun kendi tarih akışı içinde yansıyan kişiliğinde izlemek gerekir. Anadolu'nun en eski Tanrı tasarımlarından olan Ana Tanrıça yaratma eyleminin özü, insanlar için bereket ve çoğalmanın simgesi olarak karşımıza çıkar. Toprakların yüceltilmesi, bereketin ve vericiliğin simgesi haline getirilen Ana Tanrıça düşüncesinin ilk ortaya çıkışının kadın egemen çağlara rastladığı savlanır.

Ana Tanrıça efsanesi mitolojiden referans aldığı için Tezimin İlk bölümüne mitolojinin anlamı doğuşu ve din ile ilişkisiyle giriş yapmak istedim. İkinci bölümde Ana Tanrıça inancı ve Kybele efsanesine değindim. Üçüncü bölümde ise Kybele ve O'nun sevgilisi ve oğlu olarak anılan Attis'e yer verdim. Dördüncü bölümde ise Tezimin ana teması olan farklı çağ ve dönem kültürlerinden bugüne gelmiş Kybele buluntularına değindim.

1. BÖLÜM

MİTOLOJİ

1.1. Mitolojinin Anlamı Doğuşu ve Etkileri

Eski Yunan dilinde söz kavramını veren 3 kelime vardır; mitos, epos ve legos.¹

Mitos söylenen ya da duyulan sözdür. Masal, öykü veya efsane anlamına gelir. Ancak insanlar gördüklerini anlatırken kendilerinden de pek çok şey eklediklerinden mitoslara pek güven olmaz. Bu nedenle tarihçi tarihi değeri olmayan güvenilirmez söylenti demektedir. Platon'da mitosu gerçeğe ilişkisiz, uydurma boş diye tanımlar.²

Epos, mitostan daha değişik bir anlama gelir. Belli bir düzen ve ölçüye göre söylenen, okunan sözdür. Epos, şiir, destan ve ezgi anlamına gelmiş, ozan ve edebiyatçıların dilinde insanları büyülemiştir. Eski çağlardan bugüne epik yada epepe tüm batı dillerine yerleşmiştir. Mitosla, epos arasında başlangıçtan itibaren bir yakınlık vardır. Mitos eposun içeriğidir ve çekirdeği oluşturur mitos biçimlendirir. Böylece epos mitosun aldığı ölçülü, süslü ve dengeli biçim olarak karşımıza çıkar ve epos ne kadar güzel ve başarılıysa mitos o kadar etkileyici olur.

Logos ise epos ve mitostan bütünüyle farklıdır. Logos gerçeğin insan sözüyle dile gelmesidir. Logos insanda düşünce, doğada kanundur. Her yerde ve her şeyde vardır. Ortaklaşa ve tanrısalıdır. Düşünürün asıl görevi Logosu bulmak ve sözle dile getirmektir. Logosla açılan bu yol doğruca bilime ulaşmıştır. Logos yada loji (Logia) bugün herhangi bir bilim dalını belirtmek için kullanılan ek olmuştur (Arkeoloji (eski bilimi), Jinekoloji (kadın bilimi) gibi).

Mitosla epos uyumlu bir şekilde birleştikleri halde logos ile aralarında gittikçe kesinleşen bir karşıtlık bulunmaktadır. Antikçağ bilginleri insanı ve evreni

¹ Liddel ve Scott, 1965 ; 1151

² Erhat, 2003;5.

anlatırken, mitosun uydurduğu eposun dile getirdiği tanrı masallarını zararlı bulurlar. Fakat yine epos (epik) türden yararlanmışlardır. Platon bile Homeros u tanrılarla ilgili yalan uydurmakla suçlarken kendisinde tanrılar katındaki gerçeği açıklarken doğa üstü kanıtlara yönelir ve bir mitos uydurur. Aslında bu ilk çağın yazgısıdır ve mitostan ayrı düşünemez.

Mitoloji bir din veya bir halkın kültüründe tanrılar, kahramanlar, evren ve insanın yaratılışına dair tüm sözlü ve yazılı efsane birikiminin ve bu efsanelerin doğuşlarını, anlamlarını yorumlayıp, inceleyen ve sınıflandıran bilim dalının adıdır.

Mitoloji (Yunanca: [mithos] yani ‘söylenen yada duyulan söz’ ve [logos] yani konuşma) kelimelerinin birleşiminden oluşmuş olup, Eski Yunan’da ‘geçmişte söylenenlerin tekrar edilmesi’ gibi bir anlam barındırmaktayken zamanla Batı dillerinde efsane anlamı kazanmıştır. Çağdaş kullanımda, mitoloji ya belirli bir din veya kültürdeki mitlerin bütünü tanımlar (örneğin: Kelt mitolojisi) yada mitlerin incelenmesi, yorumlanması, toplanması (belki yeniden oluşturulması) ve benzeri çalışmaları içeren bilgi, bilim dalını tanımlar. Nitekim Concise Oxford English Dictionary mitolojiyi şöyle tanımlamıştır:

1) Mitlerin, özellikle de belirli bir dini veya kültürel göreneğe ait olanların, bir bütünü.

2) Yaygın anlamda benimsenmiş fakat abartılmış veya kurgusal hikayeler veya inançlar kümesi.

3) Mitlerin incelenmesi bilimi.

Terimin belirtilen anlamları dolayısıyla, mecazi şekilde, belirli bir görüş, trend veya kavramı hayali (veya efsanevi) olarak etiketlemek içinde kullanıldığı olur. Ayrıca günlük kullanımda mit sözcüğü gerçekte doğru olmayan bir hikaye veya anlatı için tercih edilir ve çoğunlukla bir yanlışlık, doğru olmayan unsur vurgusu barındırır. Bununla birlikte bu tip bir mit kullanımı veya anlamı mitolojide kabul

edilmez ve kullanılmaz. Mitoloji kelimesinin Türkçe karşılığı söylen bilim veya söylene bilimidir.³

Mitos (mythos), ilkel insan topluluklarını evreni, yeryüzünü ve tabiat olaylarını kişileştirerek yorumlama ve henüz sırrını çözemediklerini yaşamla ilgili her türlü oluşumu anlamlı bir biçimde açıklama gereksiniminden doğmuş öykülerdir. Eski çağ insanlarında doğa güçlerinin fizik ve etik etkilerini yansıtan mitoslar, dinlerin de başlangıcıdır. İlkel insanın fizik atılımlarına ek olarak metafizik ve psikolojik davranış ile yer yer tarihsel ve sosyolojik unsurları da içerirler. Örneğin; Homeros'un ünlü İlyada ve Odysseia adlı iki eserinin çıkış noktasını Akhalar ve Troyalılar arasındaki ünlü savaş oluşturur. İlyada da savaşın son günleri, Odysseia da ise savaşın sona ermesinden sonra evine dönmeye çalışan Odysseus adlı kahramanın hikayesi anlatılır. Mitoslar taşıdıkları sezgi gücü, insanın doğasında var olan zaaf ve tutkuları ortaya koymasıyla çağlar üstü bir kesinliğe, çok yönlü bir kullanışa imkan verir. Bunun sonucu olarak mitoslar, günümüze değin sanatın yararlandığı bir ilham ve kültür kaynağı olmuştur.

Mitoloji, mitoslar bilimi ve mitosların sistemli bir şekilde toplamı demektir. Mitos çok tanrılı bir dinin tanrıları üzerine anlatılan efsane, mitoloji de efsanelerin bir araya geldiği kitap olduğuna göre mitoloji ilk çağın din kitabı olabilir mi? Olamaz, çünkü bu efsaneler tek tanrılı dinlerde söz konusu edilen inanç düzeyine hiçbir zaman ulaşmamıştır. İlk çağın mitosu laiktir ve din adamının değil sanatçının uğraşdır. Sözlü yada yazılı edebiyat ve sanat kollarının hepsinde konu edilen ve işlendikçe değişen mitoslar ne kadar ozan, yazar ya da sanatçı varsa o kadar biçim almış hiçbir zaman tek tanrılı dinlerin kutsal kitapları gibi değişmez ve mutlak bir hale gelmemiştir. Öylesine bir çeşitlilik ve özgürlük vardır ki Tanrıça Artemis Batı Anadolu'da başka, Yunanistan'da başkadır. Bölge bölge tanrıların özellikleri değişir. Daha eski yerel bir inancın etkilerine, yeni inanca aktarılmış olarak bulmak mümkündür. Örneğin eski adı Kilikia olan Silifke-Adana arasındaki bölgede yoğun bir biçimde tapınılan Zeus Olbios bir fırtınalar tanrısıdır. Oysa başka hiçbir yerde Zeus'un bu özelliği bu denli vurgulanmamıştır.

³ tr. wikipedia. org/wiki/Mitoloji

Mitosun gerçeğe ilişkisi olup olmadığına gelince, mitosun gerçeği kendi içinde aranmalıdır. Çok sayıda kent devletine ayrılmış olan Yunanistan'ın her bölgesi kendi yerli mitosunu yaratmıştır. Helenistik dönemde çoğalan ve karmaşık bir hale gelen efsaneleri toplama ve derleme işine girişilmiştir. Bu dönem İskenderiye ve Bergama kitaplıklarının kurulup, çalışmaya açıldığı ve el yazmalarının çoğaldığı eleştirel bir dönemdir. Efsane oluşturma Roma döneminde de devam etmiştir. Roma, Yunan mitolojisinden etkilenilerek kendi din ve mitolojisini kurmak ister. Yunan tanrılarını kendi tanrılarıyla bir tutarak isimlerini değiştirir, efsanelerinin kimini benimser, kimini atar ve kimini de yerli efsaneleriyle karıştırır. Mitoloji denince akla ilk gelen Yunan-Roma mitolojisidir, bu hatalı bir anlayıştır. Aslında bir Akdeniz çevresi efsaneler topluluğu vardır. Onun Yunan ve Roma'ya mal edilmesi, bu efsanelerinin Yunan ve Romalı yazarlar tarafından yazılmasından kaynaklanır. Bu efsanelerin çıkış yeri Anadolu, Girit, Mısır ve Mezopotamya'dır.

Efsanelere konu itibarıyla tanrıları, kahramanları ve doğaüstü varlıkları konu alan anlatılardır. Uyumlu bir sistem içerisinde düzenlenmişlerdir ve çoğunlukla geleneksel sözlü aktarı yoluyla (ozanlar, rahipler) şekilde yayılarak canlı kalırlar. Sıklıkla ilgili oldukları topluluğun dini veya ruhani yaşantıları ile bağıntılı olan mitler, rahipler veya hükümdarlar tarafından onaylanırlar topluluktaki bu ruhani mevkilerini kaybettikleri zaman, yani topluluğun ruhani yapısıyla aralarındaki bağ koptuğunda, mitolojik niteliklerini yitirir ve folklor a ait söylenceler veya peri masaları haline gelir. Bir mit gücünün bir kısmını topluluğun (en azından belirli bir kısmının) ona olan inancından ve doğru olarak kabul edilmesinden alır. Folklor da, kutsal geleneklerin birikimi vardır ve terimin kullanımında günlük kullanımındakine benzer, herhangi bir kötüleme, aşağılama bulunmamaktadır. Örneğin bir dinin hem kendi mitolojisinden ve tekil olarak içerdiği mitlerden ayrı ayrı söz edilebilir. Bu durum tamamen bilimsel ve tarafsız bir yaklaşım olup, bahsedilen söylence ve kavramlara herhangi bir yaşamlara atfetmediği gibi kötüleme ve aşağılama amacında barındırmaz. Efsaneler sık sık gerek evrenin gerekse yerel bölgenin ortaya çıkışını açıklama amacı taşır. Örneğin sırasıyla yaratılış efsaneleri ve kuruluş efsaneleri gibi. Efsaneler ayrıca sık sık doğa olaylarının, başka şekilde açıklanamayan kültürel

adetlerin açıklanması amacını da taşır. Genel olarak efsanelerin doğal anlamda basit bir izah sunmayan herhangi bir şeyi açıklamak için sık sık kullanıldığı söylenir. Mitoloji terimi Yunan mitolojisi veya Roma mitolojisi formunda olduğu gibi sıklıkla eski kültürlerin antik hikayelerine atfen kullanılmaktadır. Bazı efsaneler orijinal olarak sözel bir geleneğin ürünüken zamanla yazınsal halede gelmişlerdir. Çoğu efsanenin başlangıç noktası aynı iken değişik coğrafya ve kültürlerden etkilenecek farklılaşmış birden farklı anlatım haline dönüşmüş orijinal olanı ancak mitologların anlayabileceği kadar kompleks hale gelmişlerdir. Mit kutsal öyküyü anlatır; en eski zamanda, (başlangıçtaki) masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Mit her zaman bir (yaratılış)'ın öyküsüdür: Bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl var olmaya başladığını anlatır.

1.2. Din ve Mitoloji

Çoğu dinde mitolojinin çok önemli ve öncelikli bir yeri bulunur. Mit, günlük kullanımındaki tersine aslında bir hikayenin nesnel anlamda yanlış veya doğru olduğunu tanımlamaz, daha çok, nesnel veya materyalist nosyonlardan ilgisiz bir şekilde, doğru veya gerçek kavramının ruhsal, psikolojik ve/veya sembolik yönlerine gönderme yapar. Her ne kadar bugünkü yaygın dinlere mensup çoğu kişi dinlerinin kökeni ve gelişiminde yer alan anlatıları tarihi olaylar olarak ele alsalar da, bunları inanç sistemlerinin figüratif temsilleri olarak gören kişilerde mevcuttur. Bir dinin veya inancın sahip olduğu kavramlar ve anlatılar, karakteristikleri sebebiyle bilimsel anlamda mitik olabilirler ve buradan hareketle birisi Hıristiyan mitolojisi, Hindu mitolojisi veya İslam mitolojisinden bahsedilir. Bu gibi terimlerden anlaşılması gereken o dindeki belirli kavramları, birer kültürel nesne olarak ruhani, psikolojik veya sembolik yönlerine yapılan atıf olmalıdır; bu dinlerin barındırdığı kavram veya anlatılanların yanlış ve doğru olmadığı değil. Zira daha önce de tanımda belirtildiği gibi, mit ve dolayısıyla mitoloji materyalist veya objektif bir doğruluk nosyonu barındırmadığı gibi bu tip amacı da barındırmaz.

Din ve mitoloji ilişkisindeki yaygın bir hata da eski toplulukların inandığı dinlerin mitolojileri ile karşılaştırılmasıdır. Din ile mitoloji arasındaki ilişkiyi yakın

ilişki sebebiyle belirli bir nesne her iki kümenin de elemanı olabilir. Bununla birlikte genel anlamda din ile mitoloji tamamen farklı terim ve kavramlardır. Mitolojik nesnelere ilgilenirken, dinin çevrelediği alan ve nesnelere daha farklıdır; liturjiden eskatolojiye kadar. Dini kavramların mitolojik bir yönünün olabilir olması, dini kavramın dini oluşunu arka plana itmez. Bu sebeple örneğin Kelt mitolojisi ve Kelt dini ile kastedilen ayrı şeylerdir; bazı aynı elemanları barındırsalar ve birçok ilişkileri olsa dahi. Ritüel mitleri belirli dini uygulamaların yapılışını veya anlamını açıklayan mitlerdir. Tapınma, ibadet eylemi ile yakın bir ilişki içerisindeki bu mitler, dini veya ruhani sistemin liturjik yapısında yer alabilirler. Köken mitleri bir adet, isim, nesne veya canlılığın kökenini açıklayan mitlerdir. Kült mitleri bir ilahın (veya ilahi unsurları taşıyan varlığın) gücünü gösteren kompleks kutlamaları açıklayan mitlerdir. Prestij mitleri genellikle ilahi unsurlar veya kutsallık atfedilmiş belirli bir halk, kahraman veya şehirle ilgili mitlerdir. Eskatolojik mitler bilinen dünyanın sonunu getireceği öne sürülen bir mutlak sonu, ve/veya buna dair kavram ve olayları açıklayan, kısacası eskatolojik şeyleri konu alan, mitlerdir. Bir mit birden çok kategoriye uyabilirse de konularına göre efsaneler kabaca 3 kategoride incelenebilirler.

1. Evren ve yaratılışa dair söylenceler
2. Tanrılara dair söylenceler
3. Kahramanlara dair söylenceler

Mitler fabl, efsane, halk hikayesi (folklorik hikaye, folktale), peri masalı, anekdot veya kurgu gibi kavramlar aynı (yani eşit) olmasa da, bu kavramlarla çakışabilir: örneğin bir hikaye hem bir mit hem de bir efsane olabilir. Mitolojik temalar edebiyatta sıklıkla ve bilinçli bir şekilde işlenir. Ortaya çıkan eserler belirli mitolojik arka plana gönderme yapsa da kendisi bir mitler bütünü içerisinde yer almayabilir (Cupid ve Psyche)⁴.

Kültürel ve dini bir paradigma kayması sonucu mitler pragmatik bağlamda kendilerine yer edinebilirler. Örneğin, Hıristiyanlığın yükselişiyle birlikte çeşitli pagan mitolojik nesnelere Hıristiyanlaştırılması gibi. Böylece mitolojik nesnelere

⁴ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Mitoloji>

rasyonalizasyona uğrayabilir, yeni kültür veya dinde kendilerine bir yer bulabilirler. Tersine yönde, dini nesnelere de mitolojik nesnelere dönüşebilir; zamanla tarihi veya edebi materyal mitolojik nitelikler kazanabilir. Mitolojinin bilinçli üretimine J. R. R. Tolkien tarafından mytopoeia ismi verilmiştir. otoriteler efsanelerin orijini konusunda ortak bir kanıya varamamışlar, bir kısım yaşanmış ama unutulmuş/ eksik hatırlanan tarihin zamanla efsanelere, gerçek insanların tanrılara dönüştürüldüğü diğer kısmı tamamen bilinçaltı ve hayal gücünün ürünü olduğunu ileri sürmüştü.

1.3. Mitlerin Oluşumu

Mitlerin geniş açıklayıcı özellikleri oluşumlarını belirli bir oranda muğlaklaştırmakta olup, efsanelerin kökeni konusunda yazarlar arasında ortak uzlaşma bulunmamaktadır. Kimi yazarlar yaşanıp unutulmuş gerçek olaylara kimisi tamamen bilinçaltı ve hayal gücüne antropolog Paul Radin'in başını çektiği bir grup ise toplumların var olma ve kaynak bulma ihtiyaçlarını söndüren dini ve siyasi önderler tarafından teşvik edilip, oluşturulduğu kanaatindedir. Mitler kabile, şehir veya millet gibi kültürel kurumların evrensel hakikatlere bağlı yetkilendirilebilir (bunlara yetki verebilir) Tüm kültürler kendi dinleri, kahramanları, tarihleri ve benzeri unsurlarına ilişkin anlatıları barındıran kendi mitlerini zamanla geliştirmişlerdir. Bu mitlerin barındırdıkları sembolik anlamların gücü uzun süreler boyunca canlı kalabilmelerinin (bazen binlerce yıl boyunca) Ana sebeplerindedir. Mâc he, temel (ve öncül) ruhsal bir bağlamdaki görüntü olarak mit ile, bir tür mitolojiyi, bu görüntüler (Mitler) arasında belirli bir uyumu sağlamaya çalışan bir sözcükler sistemi şeklinde ayrıştırma yapmaya çalışırlar. Mitlerin bütünü mitos olarak adlandırılır. Mitosların bütünlüğüne ise mitoi denir. Bunun önemli bir türü bir kültürün evreni nasıl yaratıldığına ilişkin görüş ve inançlarını açıklayan ve tanımlayan yaratılış mitleridir.

Antik dönem yazarlarından bazıları, mitos kelimesinin tanımı konusunda kendi fikirlerini öne sürerek bu kelimeyi yorumlamaya çalışmışlardır.

Herodotos'a göre mitos, tarihi olmayan uydurma güvenilir masallar olarak adlandırılır; Herodotos'un düşüncesini onaylar şekilde Platon'da mitos, gerçeklerle ilgisi olmayan, uydurma, boş ve gülünç bir masal, diye tanımlar.

Antik dönem yazarlarının bu tanımlarına rağmen; mitoslar, geçmişte yaşamış bazı toplumlar için kendilerinin düşünce yapıları ile oluşturdukları Tanrı ve tanrıçaların yaşantılarının, yaptıklarının açıklayıcı olarak yazılan önemli yazınsal eserlerdir; Bu eserler, toplumların inanma ihtiyacını karşılayan belirli bir taraf kitlesi toplayan bir din kurumu oluşturmuşlar ve birer kült uygulayıcısı haline gelmişlerdir. Mitoslar ile din kurumlarının iç içe olması da bu nedenle olabilir.

İlkçağ'da yaşanmış insanlar, doğa koşullarının fiziksel etkilerinin üzerlerinde hissetmişler; bunun içinde tabiat koşullarının kişileştirilmiş hali olan mitosları oluşturmuşlardır. Mitoslar sayesinde de, dinlerin gelişi gerçekleşmiştir. Bu İlkel dinlerden biri de Paleolitik Çağ'dan beri tapınım gören toprağın bereketlilik timsali doğuran, doyuran, besleyen Ana Tanrıça inancıdır.⁵

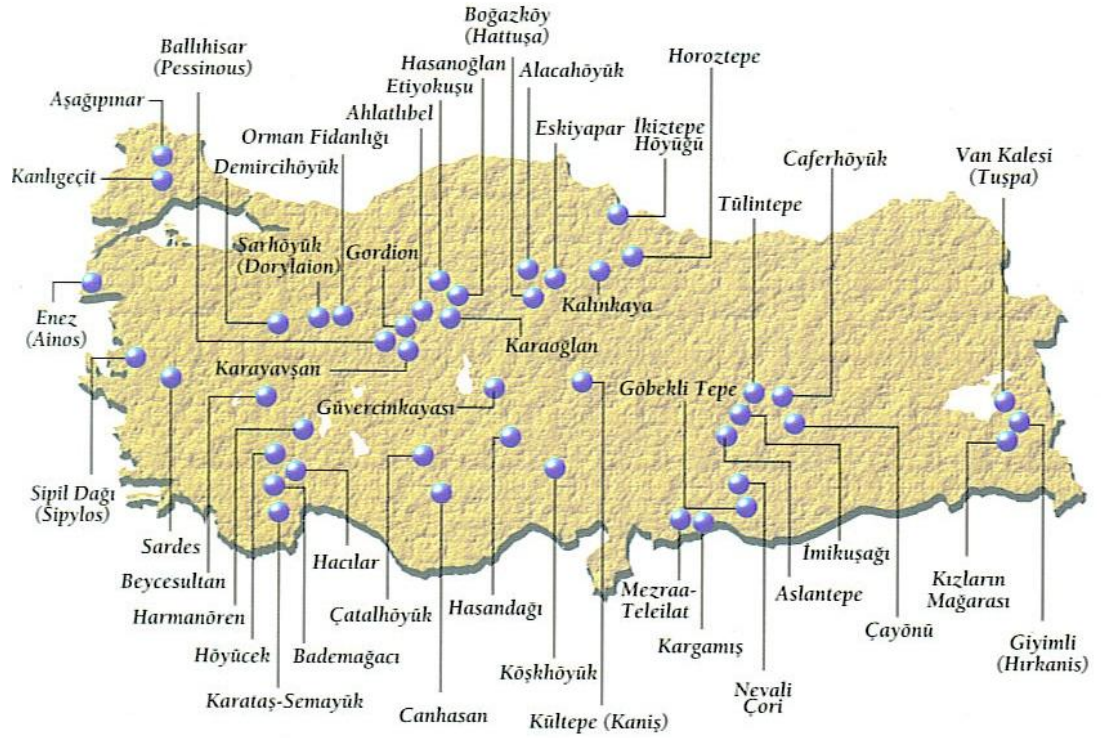
⁵ Albayrak Canan. 2007

2.BÖLÜM

ANA TANRIÇA KYBELE

2.1. Kybele (Ana Tanrıça) Efsanesi

Anadolu'da matriyarkar (Anaerkil) toplumun baş tanrısı kişi Kybele idi. Farklı dillerde Kybele adı Kybele, Nang, Marienna, Sipyrene, Dindymane olarak değiştirilerek anılmıştır. Hiçbir mitolojide hiçbir tanrı onun kadar çeşitli adlarla adlandırılmamıştır. Bu ad ve sıfat çokluğu, Ana Tanrıça olgusunun evrensel bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

Harita 1: Anadolu'da Ana Tanrıça ile ilgili buluntuların yoğun olduğu yerleşim merkezleri⁶

⁶ BELLİ, Oktay; Anadolu Tanrıçaları, 2001

- Sümer’de; İnanna
- Babil’de; İřtar, Astarte
- Mısır’da; İsis
- Suriye’de; Atargatis; (Lat.)
- Kenan bölgesi (Filistin)’nde ve Fenike’de; Anat ve Astarte
- Girit’te; Rhea ⁷
- Kültepe tabletlerinde’ Kubaba
- Hitit kaynaklarında; Hepat
- Hititler’de; Arinna’nın Güneş tanrıçası
- Frigya’da; Kybele, Agdistis ⁸
- Lydia, da; Kybebe, Kubube
- Lykia’da adı; Kybele
- Komana Pontika (Karadeniz Ereğlisi, Tokat bölgesi’nin 9 km. (kuzeydoğusunda) ve Kappodokiası’nda; Ma ⁹
- Efes’te; Artemis
- Yunanistan’da ve Roma’da; Gaia, Rhea, Demeter, Mater, Manga Mater, Dindymos, Dindymene
- İtalya’da (Nemi gölü bölgesinde); Venüs, Vesta
- Ermenistan ve Arap kavimlerinde;Hubel ve Kible
- Hindistan’da; Aditi adlarını almıştır.

Ayrıca bazı yer adlarından türeme sıfatlara Yunanca Meter, Latince Mater sözcüğü eklenerek tanrıçanın bölgesel niteliğı de dile getirilmektedir: Sipylene sıfatı Sipylos (Manisa) dağından, İdaia Girit’teki İda ve Troya’ya hakim Kaz Dağı’nın tanrıçası olduğunu belirtir; bu sıfatlar arasında en yaygın olanı da Dindymene adıdır ki Dindymos dağının tanrıçası anlamına gelir. Frigler’den sonraki dönemlerde, Efes Artemisi’nde görülen kuleli başlığıyla Mater Turriga ya da Turrigera (Lat. Kuleli ya

⁷ Rhea, Girit’teki Ana Tanrıçanın adıdır; diğeri adı da İdalı Anadır. Bu adı Girit’teki İda dağında Zeus’u doğurmasından almıştır. (Can, 1970: 505)

⁸ Agdistis, Galatya bölgesindeki, Pessinus kentinde Tanrılar Anasına verilen addır. (Strabon, XII. 5. 3); Kybele’nin doğu mitolojisinde adı Agdistis’tir ve çift cinsiyetlidir. (Bayladı 2004; 141; Barnett, 1960: 144. ; Frig dilinde “ dağ” manasına gelen “Agdos” kelimesinin varlığı ileri sürülürken, bu kelimenin eski Yunanca’da yine aynı manada kullanılan “ tepe” yükseklik, tümsek manalarını veren “okhthos”kelimesine benzetildiğı ve yaklaştırıldığı söylenmektedir. Agdistis sıfatı “ Agdos” kelimesinden türetilmiş olabilir. (Tuna, 2003:26).

⁹ Erhat, 2003: 184

da kule Taşıyan Ana) sıfatını alır. Romalılar'da Manga Mater(Büyük Ana) olarak anılır.¹⁰

Kybele tapkısının esas merkezi, bugünkü Sakarya'ya yakın Pessinusdu. Bergama kralları dünyanın dört yanından buraya tanrıçayı görmek için gelenleri hayran bırakan dev bir tapınak yaptırmışlardır.

Kybele gücü, bereketi ve doğurganlığı temsil ediyordu. O çağlarda doğum hadisesinde erkeğin rolünün olmadığı kabul ediliyordu. Öyle ya dişi olaydan dokuz ay sonra doğurduğu için erkek neresinde olabilirdi ki doğumun. Tanrıçanın başındaki taç bereketi, Artemis (İyon Kybelesi) gibi çok memeli olması doğurganlığı, arabasındaki iki aslanda gücü simgeler.

Kybele'nin kocasının adı Anadolu'da Attis idi. Genç yakışıklı ve kuvvetli bir adamdı. Kybele esas Sümerlerin tanrısıdır ve oradan Anadolu'ya geçmiştir. Sümerde Kybele'nin kocasının adı ise Dammuz (Temmuz) dur. Dammuz damızlık demektir. O devirde güneş erkekti ve yer yüzünü ısıtıp gebe bırakır. İlkbaharda doğan ve kışın ölen tanrılardır aslında. Attis her yıl kışın ölüp baharda dirilen doğayı temsil eder. Attis orta doğuda efendi anlamına gelen Adon oldu. Oradan Yunana geçen tanrının adı Adonis'e dönüşmüştür. Adon'un sevgilisi Astoreth de Afrodit oldu. Kışın ölen Adon'u Sami efsanesinde bir domuz öldürmekteydi. Bundan dolayı Sami kavimlerde (Arap, İsrail) domuz lanetlendi ve tabu oldu. Sonra da haram sayıldı. Tanrı Dammuzun doğuşunu anlatan ve halkların baharı müjdelediğine inandığı bayram kutlamaları günümüze Hidrellez, Nevruz ya da Paskalya olarak kutlanmaya devam etmektedir. Yeryüzü sürülme de, ekilme de yine de bereketlidir. Bu doğal bereketi de Kybele temsil eder. Yeryüzü ilkbaharda kızdır. Erkek güneş yazın O'nu döller ve sonbaharda gebe kalır. Öteki baharda da doğum yapar. Kybele ay tanrıçası olarak ta anılır. Hilal genç kızlığını, dolunay gebeliği, dördün ise analığı simgeler. Kendilerini Kybele'ye adayan papazların hadım olması şarttı ve bu gönüllü yapıydı. Bu ayinler dans ve eğlenceler eşliğinde gerçekleştirilirdi. Papazların hazır tuttıkları bilenmiş keskin bıçakları kapan genç papaz adayı erkekler aşkla penislerini kökten

¹⁰ Erhat, 2003:184; Bayladı, 1998:40.

keserdi. Bu sevap sayılırdı. Bu gelenek sonraları özellikle Sami ırkında (Müslüman ve Yahudilerde) penisi değil ama ucunu keserek devam ettirilmiştir. Adına da sünnet denmiştir.

Bahar gelirken Attis (Adon) doğuyor diye yapılan şenliklerde tanrıları simgeleyen küçük bir heykel nehirde yıkanır. Bu ritüelde vaftiz olarak zamanımıza ulaşan eski bir kültür. Zaman içerisinde Kybele adı Hübel'e çevrilerek Mekke'ye de götürüldü. Kureyş kabilesi Kybele'yi Kabe'ye koyarken düşürüp bir kolunu kırınca kırılan kolun yerine altından bir kol yaptırmışlardır. Kible sözü de buradan gelmektedir.

İyon da ise Kybele Artemis olmuştur. Efes'teki Artemis'in başının arkasında dolunay, elinde aslan ve göğsünde ikiden fazla meme taşımaktadır. Yani bu, doğurganlık, güç ve berekettir. Zaman içerisinde dinler ve anlayışlar değişip de patriyarkal baba Zeus ortaya çıkarken matriyarkal ana Kybele'ye inananlarca bazı özveriler yapıldı. Kybele Grit'te Zeus'u doğurdu. Böylelikle Tanrı anası oldu.

Kybele Anadolu da ve civar coğrafyasında anaçlığı ve yaşamı simgeleyen büyük bir Ana Tanrıçadır. Bu tanrının başından geçenlerin anlatıldığı mitos, Mezopotamya'daki Dumuzi, Temmuz, Adonis, Osiris adlı tanrıların mitosları ile benzerlikler taşır. Bu Mitosların hepsinde ortak bir özellik, mevsimlerin değişimine göre, devirli olarak kaybolup tekrar ortaya çıkmalıdır. Bu mitos türleri, toprağa bağlı yaşam sürdüren toplumların daha çok ürün elde etmesi için oluşturulmuş, bereketlilik ve verimlilik ile ilgili anlatımlardır. Anadolu'da yüzlerce yıl inanılmış ve tapılmış, toprağın simgesi olan tanrıça; yalnızca tarımın ve bereketin değil, vahşi doğanın da simgesi olan, yırtıcı hayvanların koruyucusuydu.

Tanrıçanın kutsal ağacı; şimşir ve çamdır. Tanrıçanın bayramlarında çalınan flütler; şimşir ağacından yapılmış. Çamın kutsallığı ise Attis'in tanrıça tarafından bu ağaca dönüştürülmüş olmasından ileri geliyor.

Kybele; yontularında (heykellerinde) yapılı bir kadın biçimi ile temsil edilmektedir. Yapılı oluşu: onun doğurganlığını simgeler. Ana tanrıça, her zaman, doğuma hazır, büyük karınlı bir kadın biçiminde gösterilmiştir. Bazı heykellerinde ise, başında kule biçimde bir taç görülür. Bu kulelerin sayılarına göre, tanrıçanın korumasında bulunan kent sayısı temsil ediliyormuş. Zaman zaman da, elinde bir anahtarlıkla görülür. Bu onun bağrında sakladığı hazinelerin anahtarıdır. O yazın, bu hazineyi açarak, bol bol verirdi bağrından.

Anadolu’lu tanrıça Kybele’ye ait en ünlü öykü: onun, Attis’le olan aşkıdır. Attis, çok güzel bir delikanlıdır. Kybele, kendi tapınağının bakımını, bu Frigya’lı genç Attis’e emanet eder. Ama bir koşulu vardır. Attis, tanrıçaya, bakir kalma sözü verir ve bu sözünden asla dönmeyecektir.

Zamanla; Attis, bir ölümlüye aşık olur ve çabucak unuttur verdiği sözü. Düğün töreni sırasında, Kybele’de gelen konukların arasına karışır. Ama, Attis, tanrıçayı görür ve verdiği sözü hatırlayarak, derin bir vicdan azabı ve bunalım sonucu erkeklik organını keser. Toprağa akan kanlardan, menekşeler biter. Attis, bununla da yetinmez, kendini asmak ve ölmek ister. Ama, tanrıça Attis’in simgesi olur.

Frigya’nın ulusal tanrıçası Kybele’nin tapınımı; Frigya’nın en önemli merkezlerinden biri olan; Pessinus’ta sürdürülmüştür. Burası; günümüzün Vatikan’ı gibi, bir din devletiydi adeta. Buranın başında 2 rahip bulunurdu. Birincisi, tanrıçanın sevgilisinin anısına Attis adını taşırdı. Diğer rahibin ise, yabancı olması gerekliydi. Her iki rahibinde, yine Attis’in anısına hadım olması şarttı. Tanrıça burada gökten düştüğüne inanılan, bir kara taşla teslim edilirdi. Bu tapınak bugün Eskişehir-Sivrihisar ilçesi yakınlarındadır.

Her yıl; 22 Mart tarihinde, Pessinus’ta Kybele onuruna şenlikler düzenlenir. Bu şenlikler sırasında, bir de çam ağacı bulundurulmuş. Bu şenlikler, rahip adayları için, bir tür tarikata girme törenleriymiş. Töreni yöneten rahip, coşturucu bir müzikle dansa başlar. Gerek bu müziğin, gerekse tam bir kendinden geçiş halinde dans eden

rahiplerin, izleyiciler üzerindeki etkileri de büyük olur. Dans ederken, ara sıra da ellerini yere dokundururlar, bu da toprak anadan güç almayı simgelermiş. Derken, kimi izleyiciler kendilerinden geçerek daha önce hazırlanıp yere bırakılmış bıçakları kaptıkları gibi, kendilerini hadım ederlermiş. Kesilen parçalar, bezlere sarılıp, büyük bir saygıyla, tanrıçaya ayrılan yer altı hücresinin toprak tabanına gömülürmüş. Bunun, toprağın verimi için döllenmesini simgelediğini düşünülürmüş. Cinsel organları kesilen kişiler de, rahip adayları olurlarmış.

Bu şenlikler sırasında, ana tanrıçaya kurbanlarda sunulur. En değerli kurban ise, dişi domuzdu. Çünkü; dişi domuz, çok çabuk üremektedir. Sabanla, toprak ananın bağırnı yarararak onun döllenmesini sağlayan boğa da, değerli bir kurban sayılmış. Keçi de, kurban edilirmiş.

Ana tanrıça Kybele'nin manevi gücünü zamanla Romalılarda keşfeder. Hatta, sahiplenmek isterler. O devirlerde, Roma'nın karşısında büyük bir güç Kartacalılar bulunmaktadır. Romalıların Kartacalılarla çatıştıkları bir dönemde, Roma üzerine, bir taş yağmuru başlar. Kahinler, bunun bir uyarı olduğunu, Kartaca karşısında başarı kazanabilmek için, Kybele Roma'ya doğru yola çıkarılır. Ama gemi Roma'ya varırken, Tiber nehri üzerinde karaya oturur. Bütün uğraşlara rağmen kurtarılamaz. O sırada, tanrıçadan bir ses yükselir. Ancak, kirletilmemiş eller sokabileceklerdir, kendisini kente. Bunu duyan; Cladia Quinto adındaki bir genç kız, belinden kemerini çözer ve gemiye bağlar. Çeke çeke gemiyi Roma'ya getirir. Bu kız, iftiraya uğramış bir Vesta rahibesidir ve koca gemiyi tek başını çekmekle de suçsuzluğunu kanıtlamış olur. Ana tanrıça Roma'ya ulaşır. Tanrıça heykeline ne olduğu meçhul bir durumdur. Romalılar Kartacalıları yener ve tarih sahnesinden silerler. Artık, ana tanrıçanın gücümü, kendi güçlerimi, onu bilmek mümkün değildir. Ana tanrıça, Anadolu'da yüzyıllar boyunca inanılmış tapınılmış bir objedir. ¹¹

¹¹ Albayrak Canan,2007

2.2. Anadolu’da Ana Tanrıça Kybele

Ana Tanrıça fikrinin oluşması, kadına yüklenen mitolojik bir düşünce olarak tüm çağ boyunca varlığını sürdürmüştür. Bu anlayış, öylesine güçlüdür ki, matriyarkal (anaerkil) düzenin bırakıldığı dönemlerde bile kadın, doğurgan ruhu içinde taşıdığı gerekçesiyle uzun süre tarih sahnesinde kutsanmıştır. Kadının doğurganlık dileklerinin ön plana çıkması ve inançların kadınlar üzerinde odaklanmasına paralel olarak, Ana Tanrıça’ya ithaf edilen tapınaklar bizlere kutsal doğurgan kadın-tanrıça inancı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Her toplumun kendine özgü bir Ana Tanrıça anlayışı vardır ancak bu Tanrıçanın öz benliğinde her şeyi doyuran, doğuran besleyici kimliği her zaman varlığını göstermiştir. ana tanrıça inancı Frigler’de de doğa Tanrıçası, hayvanlar hakimesi, kentlerin koruyucusu, bereket Tanrıçası Ana Tanrıça Kybele ile varlığını devam ettirmiş; onların ülkesinin tek başına hakimiyet kuran Tanrıçası olmuştur. Bu Tanrıça belli bir zaman sonra kendine Bir eş, çocuk edinme ihtiyacına girmiş; kendisi ne bir eş edinmiştir. Bu kişi, rahip/kral, prens bir kişinin zamanla tanrılaştırılması ile oluşturulmuş olmalıdır. Daha Sonrada O, Yunanistan ve Roma Mitoslarına, Kybele ‘nin sevgilisi olarak Attis adı ile girmiştir. Bu tanrı, yılın belirli zamanlarında ölen dirilen, genç ve yakışıklı bir tanrıdır. Onun Frigya’daki varlığı tam olarak saptanamasa da kökeninin Frigya’ya dayandırılması nedeniyle her zaman Anadolu’ya özgü bir tanrı olarak kalmıştır.¹²

Bu tanrının başından geçenlerin anlatıldığı mitos, Mezopotamya’daki Dumuzi Temmuz, Adonis, Osiris adlı tanrıların mitosları ile benzerlikler taşır. Bu Mitosların hepsinde ortak bir özellik, mevsimlerin değişimine göre, devirli olarak kaybolup tekrar ortaya çıkmalıdır. Bu mitos türleri, toprağa bağlı yaşam sürdüren toplumların daha çok ürün elde etmesi için oluşturulmuş, bereketlilik ve verimlilik ile ilgili anlatımlardır.

İnsanlar yaklaşık 10.000 yıl boyunca tanrıçalara inandı. İlk çağlarda inanç merkezine yerleştirilen tanrıça doğanın, dirilişin, doğumun, bereketin, dirlik ve düzenin kısacası varoluşun simgesiydi.

¹² Canan ALBAYRAK; Anadolu’da Kybele-Attis Kültü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007 S. 347

Mezolitik erkeğin dölleyici yanı keşfedilmediği için doğurganlık ilahi bir güç olarak algılanıyor, bu da kadının yücelmesiyle ifadesini buluyordu.

İnsanların ayaklarının üzerinde durmasıyla başlayan ve Paleolitik çağ olarak adlandırılan dönemse insanların kültür tarihinin ilk yılları sayılır. Henüz üretime geçemedikleri için bu dönemde erkekler avcılık kadınlarsa toplayıcılık yapıyor. Bir bakıma doğada bulduklarıyla hayatlarını sürdürüyorlardı. Hayatın tümüyle tesadüflere bağlı olduğu doğayı dönüştürmek konusunda hiçbir tecrübesi olmadığı bu yıllarda iki kavram önem kazanmıştır. Doğurganlık ve Bereket. Doğurganlığı arttırmak ve bereketi sağlamak için başvurulan büyüsel eylemlerin başında mağara duvarlarına çizilen resimler cinsel organları abartılarak yapılmış olan ve günümüz arkeologları tarafından Venüs olarak tanımlanan küçük kadın heykelcikleri geliyordu. Duvarlara çizilen bu av sahnelerinin avın bereketine yardımcı olacağı düşüncesinin yanı sıra sağlıklı bir kadının yontusunda doğum olayını kolaylaştıracağına inanılıyordu.

Bereketin ve doğurganlığın artması için yapılan bu büyüsel nesnelere kimi zaman şükran kimi zaman yeni beklentiler amacıyla yapılıyordu. Avcı ve toplayıcı toplulukların yaşamında aynı zaman bereket kavramı da kadınıla özdeşleştirildiği için göğüs, kalça ve cinsel organları abartılı bir şekilde betimlenen Ana Tanrıça heykelcikleri yapılarak yaratıcı güce adanıyor. Kısacası soyda, avda ve topladıkları ürünlerdeki bereketin sırrı doğurgan özelliğinden dolayı kadınıla atfediliyor O'nun varlığı ile özdeşleştiriliyordu. Bu da Venüs heykelcikleri yoluyla ifadesini buluyordu. Söz konusu heykelcikler önceleri yaratıcı güce ait büyü nesnelere olarak kabul ediliyordu. Arkeolojik bulgular sonucunda elde edilen kimi tanrıça heykelciklerinin üzerinde var olan delikler bu figürinlerin yer yer bir büyü nesnesi olarak boyna takıldığını gösteriyor. Daha sonralarıysa bu heykelcikler bizzat kendileri yaratıcı güçle bir tutuldu. Ya da bir başka deyişle zamanla anlamları değişerek Tanrıça adını kazandılar. İnsanlığın çağlar boyu üzerine metiyeler yazdığı yüceleştirdiği birbirinden etkileyici mitolojik öyküler dizdiği kadınıla tanrısalığı hemen hemen her kültürde kendine özgü biçimler yarattı. Ancak ortak olan nokta onun evrenin

yaratıcısı sayılmasıydı, ya da evrenin onun biçimi olduğu. Hangi biçime girerse girsin en yüce varlıktı O. Hepsinin, her şeyin tüm kainatın biçimi kadındaydı. Kadının tanrıçalaştırılmasının öyküsü tek kelimeyle O'nun analığıyla insan neslinin devamı anlamına gelen doğurganlığıyla ya da bir başka deyişle insan neslinin devamını sağlayacak olan çocukların sahibi olmasıyla başlamıştı. Bundan ötürü İnanç sisteminin tam merkezine yerleştirilen kadın adet kanamaları hamilelik dönemi ve loğusa gibi onu doğurganlığa götüren işlevleriyle yüceltilip bir kült haline getirdi. Doğumda ve ölümden önemli bir yeri olan kan bu anlamda bereket kültürüyle bağdaştırıldı. Bazı kültürlerde ise adet kanamalarının bereketi arttırdığı düşüncesi oldukça yaygındır. Tarımla uğraşan kadınlar olduğundan bereketi arttırmak için uygulanan yöntemlerde kadınlarla ilgiliydi. Ekinlerin bereketi için adet kanamasını simgeleyen kurban kanı kimi zaman doğrudan tarlalara kurban kesmek yoluyla dökülüyordu. Bu amaçla kan akıtmanın zamanla kurbanın tanrıçanın tapınaklarına adanmasına dönüştüğü sanılıyor. Örneğin bugün kalıntıları İstanbul Arkeoloji müzesinde sergilenen Troya'daki ünlü Athena tapınağının önünde bulunan üzeri ızgarayla kaplı derin kuyu bu amaçla yapılmıştır.

Yine kadının doğurganlık süreci Ay ile ilişkili olduğundan Ay da kadınla birlikte yüceltildi. Hatta kimi uygarlıklarda kadınların üreme işlemini Ay'ın düzenlediğine ve onları Ay'ın hamile bıraktığına inanılıyordu. Ay ile kadın arasındaki bu ilişki başta Artemis olmak üzere kimi tanrıçaların Ay ile özdeşleştirilmesine yol açtı.

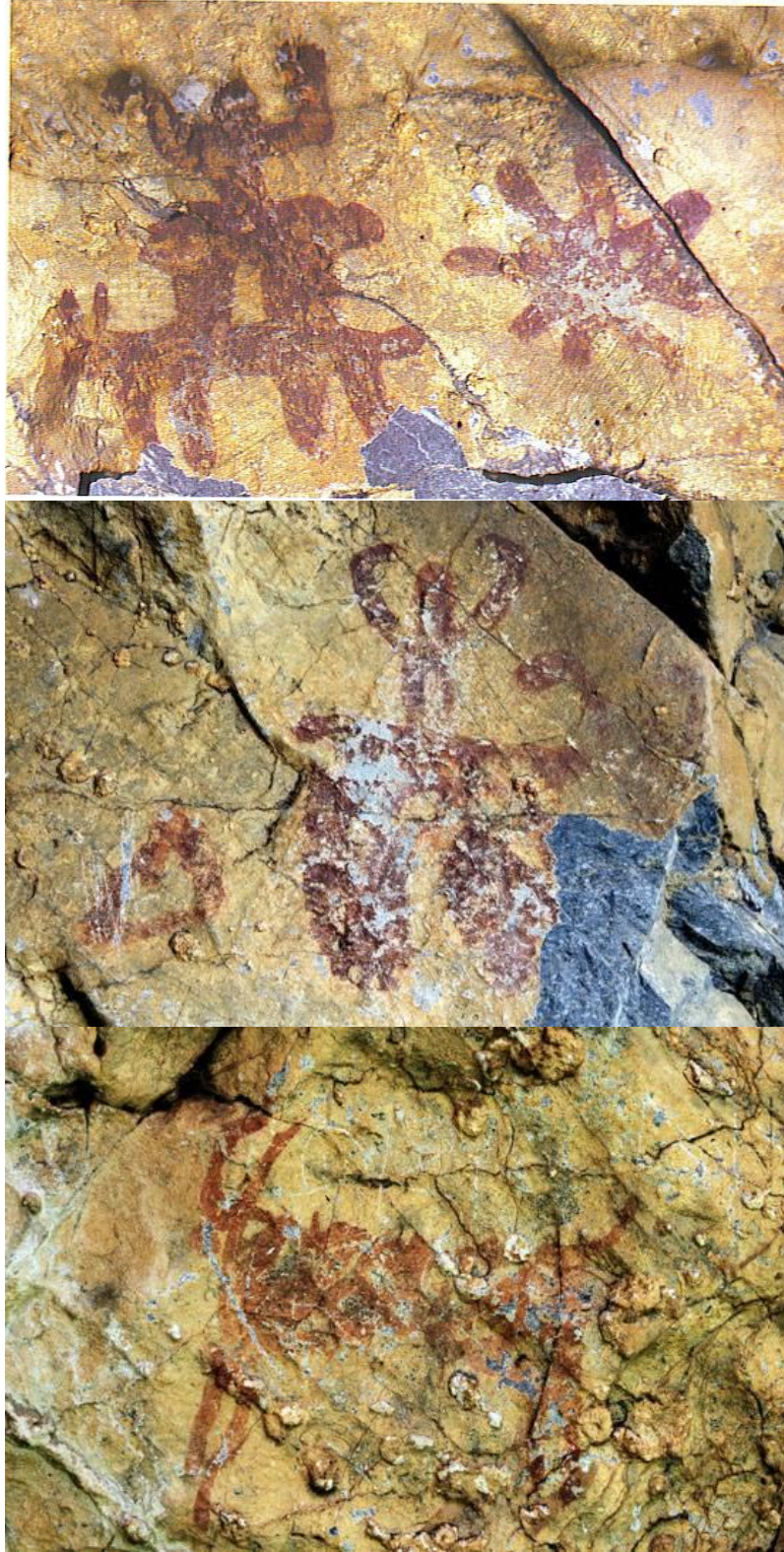
Yaşamın devamı için önemli olan doğurganlık ve bereket kavramı yanı sıra Paleolitik insanın ölümlerini ortada bırakmayıp gömmesi de dönemin inanç kültürünü oluşturan bir başka önemli öğeydi. Ölü gömme olayı ve mezarlar uygarlık tarihinde insanın düşünsel evriminde ilk kez ölüm, ölümden sonra yaşam ve öbür dünya düşüncelerinin kanıtı olarak görülmektedir.

Poker şeklinde ölü gömmede ölümlerin ana rahmindeki cenin durumunda toprağa verilmesi ise insanın düşünsel evriminde başka yeni kavramların oluştuğunu

gösteriyor bize. Ölümden sonra diriliş ve ölümlle yaşama dönme arasındaki sürecin ana karnında geçtiğine dair olan inançtır bu.

Biyolojik evrimini tamamlamış olarak kendisini doğal çevrenin düzenine oturtmayı başaramamış bu dönemin insanı, ben kimim? Nereden geldim? Nereye gidiyorum? Niye doğdum? Niye ölüyorum? Ölümden sonra yaşam var mı? Çevremdeki ve doğadaki değişimlerin nedeni nedir? Gibi temel varoluş sorularına yanıt arıyordu. İnsan topluluklarının avcılık ve toplayıcılık yaparak yaşamlarını sürdürdükleri tüketici yaşam düzeninden yerleşik üretici düzene geçtikleri Neolitik Çağ'da ise insan doğayla ilişkilerini kendi lehine çevirmeye başlar.

Neolitik Çağ'ın bütün aşamalarıyla ilk ve en gelişmiş örneklerine Anadolu topraklarında rastlarız. Son 40-50 yıldır yapılan bulgular ilk köylerin Fırat ve Dicle nehirlerinin verimli hilal olarak bilinen Mezopotamya havzasında kurulduğunu gösteriyor. Tarih öncesi dönemde Anadolu Ana Tanrıça figürlerinin mağara duvarlarına yapıldığı en eski kült merkezlerinin başında kızların mağarası gelmektedir. (Resim:1) Van'ın yedi salkım köyünde yer alan mağaranın duvarlarında yukarıya kaldıran ve dans eden çok sayıdaki Ana Tanrıça figürü yer almaktadır.

Resim1: Kızların Mağarası duvar resimleri

H. Hauptmann tarafından kazılan Fırat havzasında Şanlıurfa yöresindeki Nevali Çori ise şimdiye dek insanlık tarihinde bulunan ilk tapınak binaların birini barındırması açısından ayrı bir öneme sahiptir. Hauptmann'ın kült binası olarak tanıttığı gerek mimarisi gerekse içinde bulunduğu heykel ve heykelciklerle oldukça etkileyici olan bu yapının ön odasında bir tapınak masası bulunmasının bize bu yapının kutsal bir amaçla kullanıldığını açıkça göstermektedir. Evrensel kültür tarihinde önemli bir yeri olan bu yapı ne yazık ki baraj suları altında kalmıştır. Hauptmann'ın kült heykeli olarak tanımladığı 37cm. yüksekliğindeki bu yılanlı baş¹³, yılanla insanı birleştiren ilk tasvirdir. Nevali Çori ve Çayönü yerleşmelerinde gün ışığına çıkartılan bu eserler insanın bu çağda dinsel bir görüş ve inanca sahip olduğunu bir bereket kültürünün oluştuğunu ve kadını da bu kültürün merkezine koyduğunu kanıtlar. Asya ile Avrupa arasında bir köprü konumunda olan Anadolu, insanlar tarafından Ana Tanrıça kültürünün en yaygın ve köklü olarak kutsandığı coğrafi bir alan olarak karşımıza çıkar. Ana Tanrıça kültürünün hakim olduğu Anadolu'daki Çatalhöyük, Anadolu'daki Çanak çömlekli Neolitikü temsil eden en büyük ve en eski merkez olarak dünya çağında bir üne sahiptir. Çatalhöyük bulguları M. Ö. 7 bin yılları sonunda din olgusunun oluştuğunu ve ortak büyüsel inançların belli bir disipline ulaşarak dine dönüştüğünün mükemmel bir örneği olarak karşımıza çıkar.

Doğum olayının kadın erkek birleşmesiyle bağlantısını keşfetmiş olan Neolitik Çağ'ın insanı Tanrı, Tanrıça ve çocuktan oluşan aileyi örnek almaya başlar. Tanrı ve Tanrıça ikilisinde esas olan Ana Tanrıça'dır. Bir kadın olarak doğum, yaşam ve ölüm üzerindeki hakimiyetini sürdürmektedir. O tüm yaratıkların doğanın evrenin koruyucusudur.

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde yer alan ve dönemin tapınağında bulunan doğum yapan bir kadını betimleyen dev kabartma yalnızca bu dev kadını değil doğadaki dişiliği ya da öteki deyişle Gök Küre altındaki doğurganlığı ve bereketi temsil eder. Altında görünen koç başı ve boğa başları ise erkekliği simgeler. Bu bakımdan erkeği doğuran dişi olarak bize olağanüstü bir yaradılış öyküsü sunar.

¹³ (bk. Resim:28)

Üstelik insanlık tarihinin ilk yaradılış öyküsü olarak bizi ayrıca büyüler. Çatalhöyük tapınaklarının en önemli özelliklerinden biri de bu tapınaklardan çıkarılan çok sayıda mermer, kalker ve boyalı kilden yapılmış Ana Tanrıça heykelcikleridir. Şimdiye kadar bulguları arasında yer alır. İki yanında leopar bulunan oturur durumda doğuran bu Ana Tanrıça ise en özgün olanıdır.¹⁴

Çatalhöyük'ün batısında yer alan ve geç Kalkolitik Çağ'a tarihlenen Hacılar yerleşmesinde ise ortaya çıkarılan taş ve özellikle kilden yapılan Ana Tanrıça heykelcikleri tüm ihtişamı ve sonsuz şefkati ile yaşamı doğurganlığı ve verimlilik kültürünü simgelemeye devam eder. Çıplak ve üreme organları abartılarak belirtilen bu Ana Tanrıça heykelciklerinin öncülerinden farklı olarak yüz ifadelerinin giderek daha bir önem kazanarak estetik bir güzelliğe ulaşır. Ana Tanrıça'yı Leopar üzerinde oturarak gösteren bu heykelcik, O'nun hayvanlar üzerindeki egemenliğini yansıtır. Kabartma ve heykelciklerde yer alan leopar, aslan, güvercin ya da yılanlar Ana Tanrıça'nın kutsal hayvanlarıdır. Bu vahşi hayvanlar Tanrıça'nın şahsında insanın doğaya egemenliğini ve ayrıca sevgi ve şefkatini simgeler. Sosyoekonomik ve siyasal süreç sonucu uzun yılları kapsayan Anaerkil miras, yerini toplumda ve ailede erkeğin öne geçtiği Ataerkilliğe bırakır. Hayatı üretmektense onu riske atmayı tercih eden Ataerkillik giderek erkek erkini öne çıkartır. Bu erke dayanarak artık erkek suretinde bir tanrı istemeye başlar. Ancak buna rağmen Ana Tanrıça tüm ihtişamıyla doğumu, yaşamı, ölümü, bereket ve bolluğu simgelemeye devam eder. O doğanın, bereketin yaşamın anası olmanın yanı sıra artık, Arinna'nın Güneş Tanrıçası, Kargamışın Kubabası, Pesinus'un Kybele'si, Efes'in Artemisi olacaktır. Krallar Krallıklarını ve birbirlerinden güzel kentlerini O'nun adına adayacak. Kendilerini hadım eden rahiplerle, soylu ailelerin kızlarından oluşan bakire rahibeler ruhlarını ve bedenlerini o'na sunacak ve Tanrıların sevgiye, aşka, şefkate, doğaya, tabiata dönük öyküsü tüm görkemiyle sürecektir.

Anadolu Toprakları Tunç Çağ'ı başlarında dünya uygarlık tarihinin belki de en önemli dönemecini oluşturan bir değişime tanıklık eder. Bu Sümerlerin çivi yazısını bulması olayıdır. M. Ö. 2500 yıllarında orta Anadolu da eski tarihin en

¹⁴ (bk. Resim:2)

büyük bilmecelerinden biri ortaya çıkar. Bu Hatti medeniyetiydi. Din, Töre, mitoloji ve sanat bakımından büyük bir varlık sergileyen Hattiler'in medeniyeti Anadolu'da 2000 yıla yakın bir süre yaşamıştır. Bu dönemde Anadolu bütün komşuları tarafından Hatti Medeniyeti olarak anılmıştır. Medeniyetin takipçisi olan Hititler M. Ö. 15. yy. da Hitit İmparatorluğunu kurdular. Mısır ile beraber bölgenin iki süper gücünü oluşturdu. Egemenlikleri altına aldıkları halkların Tanrılarının ve Tanrıçalarının kendilerine mal edilmesiyle ulaşılan çok Tanrılı bu alemde değişmeyen bir şey vardı. Ana Tanrıça kültünün inanç dünyasındaki egemenliğini tüm görkemiyle sürdürmeye devam etmektedir. Ancak bu dönemde güneş ile özdeşleştirilmesine ve güneşin kadın olarak simgeleştirilmesine tanık oluruz. kuş yüzlü ve kuş gövdeli kadın heykelcikleri güneş tanrıçasını simgelemeye başlar. Arkeoloji Literatüründe kuş vücutlu alabaster idoller olarak tanınan bu heykelciklerden tek başlı olan Ana Tanrıçayı, İki başlı olanı Ana Tanrıçayı ve kocasını, çok başlı olanı Ana Tanrıçayı, kocasını ve çocuklarını simgeler. Hititler etkisi altına aldıkları halkların Tanrılarını birbirine kaynaştırarak federatif bir inanç sistemi yaratıyorlardı. Bu hoşgörülü tutum Hitit tabletlerinde Hatti ülkesinin 1000 tanrısı olarak ifadesini bulmuştur.

Gerçekten de Hitit tanrılar Panteonunda Hepat ve Teşup kutsal tanrılar çiftinin başını çektiği Binin üzerinde Tanrı adı geçiyordu. Anadolu'daki Ana Tanrıça inancının simgesi olan Hepat, Fırtına Tanrısı Teşup'un eşidir. Bu tanrı ve tanrıça Hitit Panteonunun başında yer alırlar. Hititlerin Hepat'ı, Hatti Tanrıçası olan Arinna'nın Güneş tanrıçası ile özdeşleştirmeleri Hitit yazılı tabletlerinde şu sözlerle dile getirilmiştir.

“Bütün ülkelerin kraliçesi efendim Arinna'nın Güneş tanrıçası, Hatti ülkesinde sen, Arinna'nın Güneş tanrıçası adını alırsın. Sedir ağacı ülkelerindeyse (Suriye'den söz edilmekte) Hepat adını taşırsın.” Hepat ile Teşup Tanrısal çiftinin etkili tasfirlerini Hitit başkentlerini Hattuşaş'ın yani bugünkü adıyla Boğazköy'ün yaklaşık 1, 5 km kuzeydoğusunda yer alan ve bir açık hava tapınağı olan Yazılı Kaya'da görürüz. Yazılı kaya kutsal alanındaki bu kabartma tasfirleri Hitit devletinin resmi tanrılar topluluğunun yeni yıl bayramı kutlamaları için ayrı ayrı toplanışlarını betimler. Büyük bir galeride geçit halinde arka arkaya sıralanmış olarak gösterilen

Tanrılar ve tanrıçaların arasında onlardan daha büyük yapıtlarda yapılmış olan ve yeni yıl kutlamalarını yöneten baş tanrı Teşup ile baş tanrıça Hepat gösterilmektedir.

Hitit inancına göre Tanrılar insan biçiminde düşünül­düğünden yalnız fiziki olarak değil yaşam biçimleriyle de insana benzer. Tanrılar da yer içer zaman zaman acıkır, çalışır, hastalanır ve hatta geçici bir süre için olsa da ölürler. Tanrıların yontuları onların yerini tutmaktaydı. Tapınaklarda doğal olarak tanrıların evi sayılıyordu. Tanrı yontuları tapınağın özel odasında saklanırdı. Örneğin, Güneş Tanrıçası Arinna büyük tapınağın doğuya bakan odasında bulunuyor ve her sabah doğan güneşin ilk ışıklarıyla aydınlanıyordu. Muhteşem Hitit tapınakları bugünkü gibi inananların gelip tapındıkları yerler değildi. Tanrı yontusu sadece bazı dinsel bayramlarda tapınak dışına çıkarılır ve O’nu halkın görmesi sağlanırdı. Öteki zamanlardaysa belirli rahipler ve rahibeler Kral ve Kraliçeden başkası tapınağın bu en kutsal odasına kesinlikle giremezdi. Günümüzün ünlü tapınaklarıyla kıyaslanacak kadar görkemli olan ve bu gün Unesco’nun dünya mirası listesinde yer alan Hitit Tapınaklarında güçlü bir hiyerarşi vardı. Büyük bir yamacın tepesinden Anadolu’nun kalbi olan, Bozkırlara bakan bu devasa tapınakların yönetimi, bakımı için çok sayıda kişi görev yapıyor en küçük bir sorumluluğun aksatılması bile büyük cezai yaptırımlarla karşılanıyordu.

Geç Hitit dönemindeyse Kargamış kentinin baştanrıçası “Kubaba” olarak karşımıza çıkar. Aslında Kubaba adı İ. Ö. 2000 yılında Asurlu tüccarların Kültepe’de bıraktıkları çivi yazılım tabletlerinde de rastlarız. Andazit taşından yapılmış bu kabartmalarda “Kubaba” bir çift aslan ve elinde aynayla betimlenmiştir. Yalnız Ana Tanrıça Güneş’le özdeşleştirilmekten çok bir dağ tanrıçası olarak anılır. Yine Kargamış kentinde Andazit taşından yapılmış kabartmaları taşın arka kısmına Kargamış Prensinin yazdırdığı ithafta bu değişime rastlarız.

“Ben Kamalas, Kargamışta dağların kentinde evin ön odasına Kubaba için heykeller diktim. Kargamışın büyük Tanrıçası için” Bu yazıttan da anlaşılacağı gibi Tanrıça’nın yurdu dağlar ve kayalardır. Fahri ışığın deyimiyle “çünkü o doğa ana Kubabadır. Altından döğme tekniği ile yapılmış olan doğa ana Kubaba’nın bu

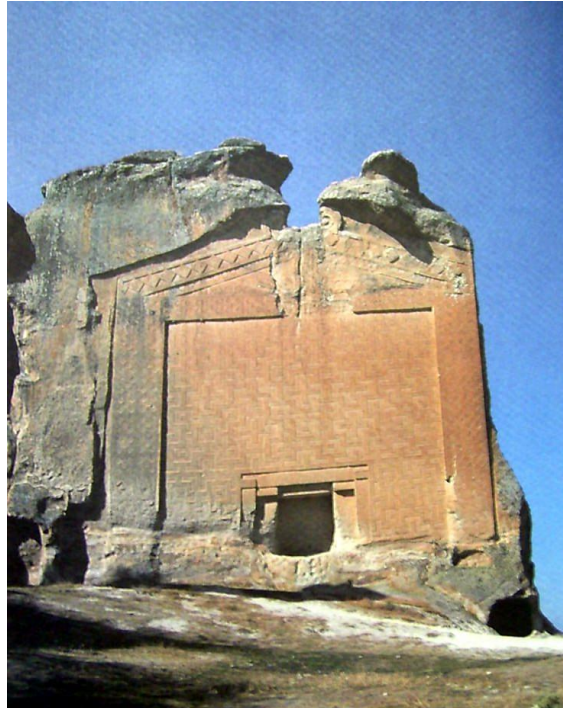
heykelde ise önceki Ana Tanrıça figürinleri ile içerik yönünden büyük benzerlik gösterir. Bu çarpıcı tasvir çocuğunu doğuran besleyen ve kucağında taşıyan Çatalhöyük, Hacılar ana tanrıça figürinlerinin mirasçısı olduğunu bize bir kez daha kanıtlar. Bundan da önemlisi Hıristiyan sanatında Meryem'in kucağında çocuk İsa'yı taşımaya sahnesiyle ölümsüzlüğe ulaşacak ve yine tanrıçanın başındaki hale biçimli başlık daha sonra İsa'nın Meryem'in azizlerin başları arkasında görünen haleye dönüşecektir.

Tüm Akdeniz havzasına Tanrıça'sını kabul ettiren Anadolu bu kez de Kybele adı altında Friglere devir etmiştir. Frigler doğa Tanrıçası hatta doğanın bizzat kendisi olduğuna inandıkları Kybeleyi başkentleri Pessinusa inen bir meteor taşı ile simgeleştirirler. Hititlerce Kubaba olarak adlandırılan Kybele, Friglerin gözünde de bir doğa tanrıçası hatta doğanın bizzat kendisiydi. Herodot ve Amasyalı tarihçi Strabona göre Makedonya ve Trakya üzerinden boğazlar yolu ile göç eden Frigyalılar büyük bir olasılıkla İsa'dan önce 12. yy'da Batı Anadolu'ya yayıldılar. Bu bölgenin eski sahipleri olan Hititleri de Toros dağlarının eteklerine sürerek Tarihin karanlıklarına gömdüler eski Anadolu kültürü içinde Friglerin büyük bir coşkuyla sahip çıkarak inançlarının merkezine koydukları öyle bir öge vardır ki hızla bütün Akdeniz havzasına Egeye oradan da roma imparatorluğunun içlerine kadar yayıldı. Bu ünlü Çatalhöyük Ana Tanrıçası'nın mirasıdır.

Anadolu'nun İdalı Tanrıçası Frigliler tarafından o denli yüceltilip o denli benimsendi ki ülkelerini Pessinuslu Kybele'nin mülkü saydılar bunun sonucunda aslında Neolitik Çağ'dan beri köklü bir gelenek halinde Anadolu Tanrıçası olduğu halde Kybele tarihe bir Frig Tanrıçası olarak geçti.

Gökten inen bir idol olarak kabul edilen Tanrıça'nın en büyük tapınağı bugün Eskişehir il sınırları içinde Ballıhisar olan o dönemde pessinus adı verilen bugün henüz arkeologların yerini saptamak için kazı çalışmalarını sürdürdükleri siyah bir meteor taşıydı. Kybele'nin vatanı sayılan Pessinus kısa sürede Frigya'nın en önemli kenti haline gelmekte gecikmemişti.

Adını Kybele'nin rahipleri olan Galyoslardan alan ünlü Galyos deresi kıyısı karşılıklı olarak birbirinden görkemli yapılarla donandı. Mermer merdivenlerle inilen derenin kenarı sanki Tanrıça Kybele'nin bereketinin bir simgesi olarak zengin ve muhteşem bir görüntüye sahipti. Kybele'nin rahipleri ünlü hadım olma şenliklerini burada kutluyorlardı. Kybele kutsal alanları genellikle kayalıklar üzerinde kurulmuştur. Çünkü Tanrıça'nın çıplak yarlarda yaşadığına inanılıyor, kayalıklara simgesel tahtlar oyuluyordu. İsa'dan önce 8. ve 7. yy'lar arasında Eskişehir ile Afyonkarahisar arasındaki platoya Tanrıça'nın tapınaklarını temsil eden pek çok kaya anıtı yapılmıştı. Bunlardan en ünlüsü üzerindeki yazıt nedeniyle yanlışlıkla Midas mezarı olarak adlandırılanıdır. Sürekli uzayan eşek kulaklarını herkesten saklamak zorunda kalması tuttuğu her şeyin altın olması gibi efsanelerden tanıdığımız Kral Midas'ın yaptırdığı sanılan 17 metre yüksekliğindeki Pessinus tapınağının cephesini temsil etmektedir. Tüm yüzeyi geometrik motiflerle bezenmiş bu cephenin en önemli bölümü içinde Tanrıça yontusunun durduğu kapı biçimindeki bu kaya oyuğudur. Anıtın merkezi bölümündeki bu nişin içinde daha sonra olaylı bir biçimde Roma imparatorluğuna götürülen Kybele'ye ait ünlü yontunun durduğu sanılmaktadır. Üzerindeki yazılar Midas Anıtının (Resim:2) Mater Kybele yani büyük Ana Tanrıçaya adandığını açıkça ortaya koymaktadır.

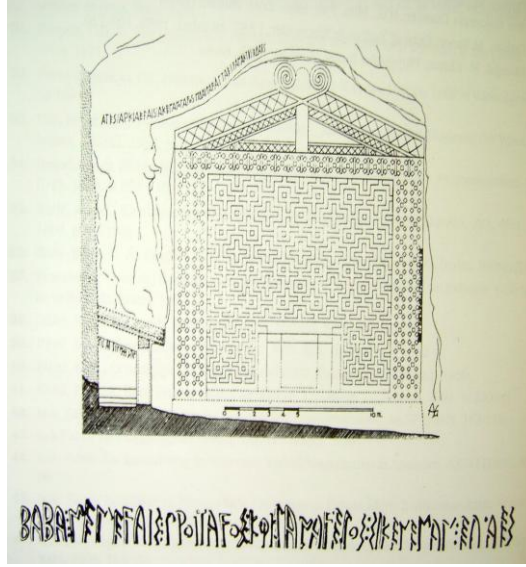
Resim 2: Midas Anıtı, M. Ö. 6. yüzyıl (Algan-Ongar, 1998: 36.)

Çatının sol üst kısmında düzleştirilmiş ana kaya üzerindeki Paleo-Frigce yazıtta geçen “Midai” kelimesinden dolayı anıta bu isim verilmiştir. Yöre halkı ise üzerindeki yazıt nedeniyle- anıtı, Yazılıkaya olarak adlandırır. Günümüzde her iki isimde kullanılır.

Kybele kültü tam bir gizem kültürüdür. Bu nedenle örgütlü bir dinsel yapıya henüz olmadığı ilk dönemlerinde meraklı gözlerden uzak yerlerde özellikle Tanrıça'nın evi kabul edilen dağlarda esrime ortamında yerine getirilen söylence temelindeki bir ayin töresi yaratılmıştı. Ana Tanrıça'nın aslında tek bir efsanesi vardır bu efsaneye göre Kybele Attis adındaki yakışıklı bir delikanlıya tutkundur. Ancak bu genç Tanrıçaya verdiği bağlılık sözünü unutarak bir ölümlü kızla evlenmeye kalkar. Ancak düğün yerinde bütün ihtişamıyla Kybele karşısına çıkınca Attis çıldırarak kendisini hadım eder. Attis'ten akan kanlar toprağı sular bitkilerin fişkırmasına yol açar. Kendiside bir çam ağacına dönüşür. Kybele ise üzüntüden dağlara saklanır. Efsaneye göre Kybele'nin yokluğu Frigya'yı kıraç, meyvesiz ve ürünsüz bir ülke haline getirir. Dirlik ve düzenin geri gelmesi amacıyla halkın yaptığı duaların kabul edilmesi için iki koşul vardır. Kybele'ye Tanrıça olarak tapılacak ve Attis gömülecektir. Tabii ki buradaki gömülme yeniden doğuşun yeniden dirilişin simgesidir.

Kybele'nin Frigya'daki varlığını yazılı ve arkeolojik belgeler yardımı ile kolaylıkla saptayabiliyoruz. Attis'in Frigya'daki varlığı, ona ait ikonografinin Frigya'da görülmemesinden dolayı zor anlaşılmaktadır. Ancak bazı kaya anıtlarındaki yazıtlar sayesinde Ates ismine rastlayabiliyoruz.

Yazılıkaya-Midas Anıtı'ndaki yazıtta (M. Ö. 8. yüzyılın sonu), (Resim:3) Frigce “Ates” kelimesi kazınarak işlenmiştir. Bu kelime, Attis'in Frigya'daki varlığını ispatlar.

Resim 3: Midas Anıtındaki yazıt kısmında gösterilen Frigce yazılmış “Ates” kelimesi, M. Ö. 6. yüzyıl (Uçankuş, 2002: 178.)

Yazıtta Bu kelime ile birlikte, Mater ve Papas kelimelerinin de bulunması, Kybele-Attis ve Papas adlı tanrıların birlikte tapınım gördüğünü gösteriyor olmalıdır. Burada yazıtın tamamı okunduğunda Ates adlı kişinin yaşayan bir kişi olduğu ve anıtı Midas’a adadığı anlaşılmaktadır. Yazıtın tamamının tercümesi şöyledir:

“Ates, Arkeavas’ın oğlu, Akenolas’ın torunu, bunu Lawagetas, kral Midas için yaptı.”¹⁵ Ayrıca Afyon yakınlarında, Çepni’de dini içerikli yazıtlarda da bu adın iki kez tekrarlanması Attis’in Frigya’daki varlığını kanıtlar.¹⁶

Attis’in ikinci doğuşunun tarihi bugün Hıristiyanlıkta çok anlamlı olan bir güne rastlamaktadır. Yani İsa’nın doğum tarihi sayılan 25 aralığa. Bu trajik öykünün kahramanı Attis aslında daha önce Mezopotamya kültürüne mal olmuş çok ünlü bir adı arkasında saklar. Bu Mezopotamya tanrıçası İştâr’ın eşi Dammus ya da bugün takvim de ay adı olarak kullandığımız Temmuzidir. Sonraki çağlarda ise Yunan mitolojisine mal olarak çok daha ünlü bir isimle karşımıza çıkar. Şarabın, coşkunun, yaratıcılığın Tanrıçası ünlü Dionisos ya da Romalı adıyla Baküs olarak. Başta Dionisos kültü olmak üzere Anadolu’da günümüze rastladığımız birçok geleneğe

¹⁵Huxley, 1959: 86.

¹⁶ Özkaya, 1995: 20–21; Roller, 1988: 48.

kaynaklık eden bu efsaneyi Antik Dönem şairlerinden Kitalus ise şu dizelerle ifade eder

“Attis derin denizleri hızlı gemiyle aştı sabırsız tez adımlarla Frigya ormanına ulaştı ve Tanrıça'nın ormanlık gölgeli mekanına girdi. Orda çılgın öfkenin dürtüsüyle esirmiş, kesip attı keskin çakmaktaşıyla kasıklarından ağırlıklarını, lekeledi taze kanla toprağı, hızla kaptı sonra karbeyazı elleriyle hafif tefi, senin tefini, Kybele senin gizemlerini.”

Bazı kaynaklara göre Attisin ölmesi ve ölümden sonra dirilmesi söylencenin temel ögesidir. Kybele'nin rahipleri olan galloslar ayin töresi gereğı ulaştıkları kutsal çılgınlık anında kendilerini tıpkı Attis gibi hadım ederek Tanrıça'ya adarlar.

Frigya devleti uğradığı Kimmer saldırıları sonucu yıkılmasına rağmen artık evrensel bir boyut kazanmış olan Ana Tanrıça kültü sınırlar üstü niteliğini ve bağımsızlığını korur. Kimmer'ler Ana Tanrıça kültünü ortadan kaldırmak yerine O'na daha güçlü bir şekilde sahiplenirler. Bu Tapınma kültürü Lidya yöresine kaydıktan sonra dilenci rahipler aracılığıyla tüm Akdeniz'e, Ege'ye oradan da Foka'ya Yani Foçalılar aracılığıyla Avrupa'nın içlerine yayılır. Daha önce de değindiğimiz gibi Midas'ın Pessinus'un da Magna Mater yani Ana Tanrıça Roma'ya nakli ise din tarihinde eşine rastlanmayan bir olay haline getirilmişti. Daha önce Atina'lılar savaş halinde oldukları Sıpartalı'lara karşı üstünlük sağlamak için ihtiyaç duydukları Ana Tanrıçayı Atina'ya getirerek O'na büyük bir tapınak kurmuşlar O'nu kendi tanrıçaları Demeter ile birleştirerek bir devlet Tanrıçası olarak benimsemişlerdi. İ. Ö 204 yılında ise Kybele'yi temsil eden Pessinius meteor taşı büyük törenlerle Roma'ya aktarılır. Bununla da yetinilmeyerek Palatinus tepesine kurulan Magna Mater'in şerefine Megalensia denilen bayramlar kutlanmaya başlanır. Kybele'nin Frigya'dan gelme tef, zil ve davul gibi çalgılarla coşkun danslarla kutlanan törenleri rahiplerin hadım oluşu Attis efsanesinin bu törenlerde ve gizemlerde yinelenmesi Roma şairlerini öylesine etkilemiş ve isimlendirmiştir ki Kybele Attis efsanesini konu edindikleri şiirlerinde Tanrıça'nın Gallia adlı rahiplerine atıfla Galiambus diye coşkun bir vezin yaratırlar. Ana Tanrıça kültü

Roma'nın Anadolu kültürüne kapılarını açtığı bir süreci başlatmıştır. Kybele Ana'nın Roma topraklarındaki serüveni bir dönem aynı adla sonraları Artemisin Romalılarca adı olan Diana suretinde de devam edecektir.

Değineceğimiz gibi bir başka Anadolu kökenli Tanrıça olan ve asıl olarak Ana Tanrıça Kültü mirasının devamı olarak karşımıza çıkan Afrodit ise Venüs adı altında Roma topraklarında ün salacak birçok Rönesans dönemi ressamına ilham kaynağı olacaktır.

Günümüz tarihçilerinin tezlerini netleştiremeyecek kadar kültürlerin birbirine karıştığı mozağin motiflerinin bu denli iç içe geçtiği bu bağlamda tanrı ve tanrıçaların gerek kronolojik gerekse ülke sınırları gerekse söylenceler ve ritüeller açısından tam bir ayrımının yapılamadığı Anadolu Tarihinde açık ve önemli olan tek bir nokta vardır. Bu Çatalhöyükü Ana Tanrıça'nın Hititlerde Kubaba, Friglerde Kybele, Ege'de Artemis, Roma'da Kybele, sonraları ise Diana adıyla hatta İskandinavya'ya kadar yayılan Ana Tanrıça kültürünün kaynağının Anadolu olduğu gerçeğinin giderek belirginleşmesidir. Frig uygarlığının dağılmasını izleyen yıllar Lidya kent uygarlıklarının doruk noktasına ulaştığı yılları kapsıyordu. Efes, Milet, Bergama, Afrodisyas, Troya, Side gibi merkezler döneminin en gelişmiş en zengin örneklerin olması yanı sıra Ana Tanrıça kültürünün benimsenerek en görkemli noktaya ulaştığı değişik adlarla anılıp farklı mitler yaratsa da adına dünyanın harikaları sayılacak tapınaklar yapıldığı kent merkezleri oldu. Kısacası Anadolu'nun görkemli Ana Tanrıça kültü İ. Ö. 600 yıllara gelindiğinde bazı Yunan halklarını etkileyerek karşımıza Efes Artemis olarak çıkar. Lidyalıların Ana Tanrıçaları Artemis'e atfettikleri özelliklerinin neredeyse birebir Kybele ile örtüşür. Bütün doğanın egemeniydi ilk yaz geldiğinde çiçeklerin açmasını doğanın verimli kılınmasını o denetlerdi ana öğeleri hükmeder, havayı ve suyu çekip çevirirdi. Hayvanların yaşayışını yönetir yabanıl hayvanları evcilleştirir, evcil hayvanları korurdu hem iyilik eder hem de canlıların ölümünü elinde tutardı. Bize Artemisin aslında Kybele olduğunun tüm ipuçlarını veren bu alıntının yanı sıra bu ilişkiyi Antik Yunan şairi Diyogenez Tarakosun şu şiirsel dizeleri çok daha net bir biçimde ortaya koymaktadır.

“Yine işitiyorum Asya Kybele’sinin Çatkılı kadınlarını zengin Frigyalı kızlarını teflerle parıltılı tahtalarla iki elindeki tunç zillerin gümbürtüsüyle işitiyorum Halüs kıyılarında oturan Lidyalı Baktiryalı genç kızları Tapınırken Timülüs tanrıçasına, Artemis’ine. ”

Burada geçen Halüs bugünkü Kızılırmak, Timülüs ise Bozdağ’dır. Özellikle Timülüs Helen Mitolojisindeki Tanrı ve Tanrıçaların mekanı olarak sanki tanrıça kültüne bir vefa borcu olarak sık sık geçecektir. Başta Artemis, Diyanisos, Paris, Athena, Afrodit, Hera gibi ünlü Antik Yunan Tanrı ve Tanrıçalarının sık sık buluştukları bir başka mekanda Ege’nin İda dağları olacaktır. İda dağı ise Kybele’nin yurdudur. Bu bize söz konusu söylencelerin ardında da Romalıların büyük ana olarak tanımladıkları Ana Tanrıça Kybele gerçeğinin yattığını göstermektedir. Anadolu’nun Tanrıça Anasını Artemis adıyla benimseyen Lidyalıların Artemis’e tapınma törenleri de Kybele’ninkiyle büyük benzerlik taşır. Uzun saçlı rahipler tıpkı Kybele’ninkiler gibi kendilerini hadım ediyor kutsal bir giz içeren esrimeye ulaşmak için geçirdikleri deneyler sırasında vahşi çılgınlıklar atıyor, dinsel törenlerinde teflerini, kırbaçlarını, gürültülü zillerini ve etrafa kokular yayan uzun saçlarının buklelerini büyük Ana Tanrıça’ya ithaf ediyorlardı. George Thomsen ise Helen mitolojisi ile Anadolu kültürü arasındaki ilişkiyi çok daha net tanımlayan önemli bir noktayı işaret eder. Efes’lilerin Artemis Kültünü yaratmadan önce daha sonraları birinci kuşak Yunan Antik Tanrıları arasında yer alan Leto’ya taptıkları konusudur bu. Leto’nun vatani olarak gösterilen yer yine Anadolu topraklarındadır. Leto’yu Helen öncesi göçer döneminde Anadolu’ya ait bir Ana Tanrıça olarak ta görürüz. Tarihçiler Helen halkının O’nu Zeus’un karılarının arasına katmasını Helen mitolojisinin Anadolu Ana Tanrıça kültürüyle kurduğu en önemli bağlardan biri olarak gösterirler. Günümüzde Muğla’nın Bozoluk yöresi sınırları içerisinde kalan Leto’nun vatani sayılan yer Tanrıçaya adandığından tarihte Leton olarak geçmektedir. Gerek Homeros’a gerekse öteki mitolojik öykülere göre Leto Zeustan hamile kaldığı için Zeus’un karısı Hera yılan Pitho’nu onun peşine saldı ve güneş gören bir yerde doğum yapmasını yasakladı. Leto sonunda Ortygia’ya ulaşır Artemis’i sancı çekmeden orada doğurdu. Artemis’in doğumundan dokuz gün sonrada Leto tanrıçanın ikiz

kardeşi sayılan Apollo'yu doğurur. Antik Leton kentinde Ana Tanrıça Leto'nun tapınağı oğlu Apollon ve kızı Artemis'in birlikte yan yana gelmenin huzuru ve mutluluğuyla hala geçmiş asırlara karşı yok olmamak için direniyor. Ana Tanrıça Leton'un sağında yer alan Artemis tapınağının ortasındaki gördüğümüz doğal kaya ise bize Artemisin kendinden önceki Tanrıçaların kaya kültü mirasına sahip çıkmasının en belirgin örneği olarak karşımıza çıkıyor. O'nun yanında da Ana Tanrıça Leto'nun insanlık tarihine hediye ettiği en mükemmel erkek çizgilerine sahip olan Apollon yatıyor. Artemis'in doğum yeri olan Ortygi'nin neresi olduğuyla ilgili kesin ve net bir bilgi olmamakla birlikte Halikarnas Balıkçısına bakılırsa bütün olasılıklar içerisinde en güçlü olanı bu yer bugün Bülbül Dağı olarak bilinen Solmisos dağının kuzeyinde arvalia vadisidir. O yer şimdi Meryem Ana'nın evi olmuştur. Kengrios suyu da Meryem Ana'nın kutsal suyudur.

Daha öncede bahsettiğimiz gibi Hititler'in Kubaba'sı Friglerin Kybele'si Lidyalı'ların Artemis'i olarak tanıdığımız Ana Tanrıça'nın İ. Ö 2000 yıllarına geldiğinde toplumsal gelişmeye bağlı olarak kutsanma alanları artmış kültü iyiden iyiye yaygınlaşmıştır. Bütün Ege ve Yunan halklarınca benimsenen Ana Tanrıça kültürünün bu dönemdeki temsilcisi olan Artemis'in en görkemli örneği ve kutsal tapınağı dünyaca ünlü bir antik kent olan Efes'te karşımıza çıkar.

Dünya'nın yedi harikası arasında gösterilen Efes Artemis'inden ne yazık ki günümüze çok az şey kalmıştır. Efes Artemis'inin en eski tapınağında kutsal bir ağaca asılı olan ve Leto'ya ait olduğuna inanılan küçük bir yontu temsil ediliyordu. Altında küçük bir sunak bulunan ağacın çevresindeki tek avludan ibaret olan ve kimi tarihçilere göre Amazonlar tarafından yapılmış olan bu ilk tapınak Kimmer'lerin Anadolu'ya saldırılarıyla yıkılmış yerine İ. Ö. 564- 546 yıllarında bir dünya harikası sayılan asıl Artemision kurulmuştu. 190 m. boyunda 55m. eninde ve İyonya üslubunda 127 sütunla desteklenen bu yapı o zamana kadar en ünlüsü olan Atina'daki tapıntan dört kat daha büyüktür. Efes'te çıkan ve tüm Artemislerin içerisinde en ünlüsü olan bu heykel adeta Tanrıça Ana'nın tarihi içinde kat ettiği yolların kazandığı bütün özelliklerin simgesi gibidir. Tanrıça bu biçimiyle yalnız doğaya egemenliğini değil aynı zamanda toplumların gelişmesine uygun olarak

uygarlığı ve iktidarı da simgeler. Başının üstünde üç kat kule biçiminde üç tapınak taşımakta, bunlar kırları olduğu kadar kentleri koruduğunu da göstermektedir. Gümüş ayı simgeleyen bakire Artemis ay ile kadının özdeşleştirilmesinin ifadesi olarak başında hilal taşır. Hamile kadınların koruyucu tanrıçası olma simgesi ise ensesini çevreleyen dolunay diskiyle tanımlanır. Böylece bir kez daha ay tanrıçası olarak vurgulanan Artemis Boynunda Zodyak işaretlerinden örülmüş kalın bir gerdanlık taşımaktadır. Onun altında ise bolluk ve bereketi simgeleyen birbirinden zengin motiflerle bugün bile aşılmaz görkemli bir sanat eseridir.

Efes'te bu görkemli Tanrıça'nın hizmetini görmek için Hitit tapınaklarında olduğu gibi soylu genç kızların bakire kaldıkları, böylece tapınakta yaşadıkları ve kutsal fahişelerle birlikte Tanrıça'nın hizmetine baktıkları, evlendiklerinde de yerlerini başka kızlara bıraktıkları bilinmektedir. Artemis kendisi gibi savaşçı avcı olan ve yine kendisi gibi erkek boyunduruğundan bağımsız yaşayan Amazonların koruyucusu olarak görülüyordu. Yaygın bir geleneğe göre Amazonların yurdu Kuzey Anadolu yani Sinop yakınlarındaki Karadeniz kıyıları ya da daha doğudaki Kafkasya'daydı. Amazonların serüvenlerini dile getiren söylencelere rağmen onların kent devletleri kurdukları savı tartışılmalıdır. Heredot'a göre Efes'teki eski Artemis tapınağı Amazonlar tarafından yapılmıştı. Amazonlarla ilgili çıkartılan bulgular üzerindeki Hitit etkisinden yola çıkılarak Amazonların esas olarak bir Hitit tapınımla bağlantılı olduğunu sonraları Artemis kültüne kaymış olabilecekleri söylenir. Bir başka Anadolu Ana Tanrıça ise günümüz dünyasının en önemli Tanrıçası olan Afrodit'tir. Yunan mitolojisine Aşk ve güzellik Tanrıçası olarak giren Afrodit ile ilgili olarak Anadolu topraklarında çıkartılan ilk heykellerin O'nu Erosla birlikte tipik Tanrıça Ana ve oğlu olarak, tıpkı Meryem ve çocuk İsa'ya modellik eden Kubaba gibi betimlenir. Afrodit zaten tüm söylencelerinde Akdeniz'in köpüklü dalgalarında doğar sonra Ege'ye mal olur. Daha sonraları aşk ve güzellik Tanrıçası olarak ünlenen Afrodit adına Geç Helenistik dönemde birçok kentler kuruldu. Afrodias bu kentlerin en görkemlisi ve ünlüsüdür. Bu kent de yine Anadolu topraklarındadır. Menderes vadisindeki Babadağ eteklerinde kurulan bu görkemli kent Bizantiyonlu Stefanos'a göre Ninoya adıyla bilinmekteydi. Afrodias büyük bir olasılıkla Ninoya adının Helenistik dönemde kullanılan biçimiydi. Ninoya adı Ana

Tanrıça'nın Akadça adı Nina, Nino adlarından türediği düşünülürse Ana Tanrıça kültürünün nasıl düzgün bir eksen doğrultusunda ilerlediğinin başka güzel örneği olarak karşımıza çıkar.

Troya ve Foça başta olmak üzere birçok kentin koruyucu tanrıçası olan Anadolu topraklarında sağlam kökler salmış olan bir başka Ana Tanrıça da Athena'dır. Athena Homeros'un İlyada'sına konu olan ve on yıl süren ünlü savaflara sahne olan Troya da özel bir kült tapınımına sahiptir. Her ne kadar troya savaflarında Troyalıların düşmanları olan Argonatlardan tarafını tutsa da başta Troya ve Foça olmak üzere Anadolu'da birçok kentin Tanrıçası olarak sevilip sayılırdı. İyi kader tanrıçası Tike Anadolu'nun güney bölgesinden kaynaklandığı sanılan güç simgesi Hekata, Urartu Tanrıçası Haldi gibi Tanrıçalar Anadolu topraklarında önem kazanan öteki tanrıça Ana'lardır.

Tarihi süreç içerisinde gelişen toplumsal ve ekonomik düzeye bağlı olarak Ana Tanrıça kültürü giderek çeşitlenmesi ve çoğalması sonucu bu yazıya sığdırılmayacak kadar Tanrıçalar inanılmaz zenginlikte mitler görkemli tapınaklar ve çağdaş sanatın aşmakta zorlandığı güzellikte heykeller bıraktı. Ancak 1. yy. a gelindiğinde Anadolu'da tanrıçanın aşka, doğaya, hayata adanmış tapınakların yerine insanları daha çok savaşmaya ve daha çok öldürmeye hazırlayan tapınaklara gelmiştir. Artık hayatı üretmektense tehlikeye atmayı tercih eden ataerkil toplumda giderek öne çıkan erkek erkine dayanarak artık yalnızca erkek suretinde bir tanrı istiyordu. Kısacası Ana Tanrıça'nın toplumsal süreç içerisindeki öyküsü erkeklerin oynadığı rolün öne geçmesine bağlı olarak giderek yerini tanrı babaya bırakmak zorunda kaldığı bir başka evrim daha geçirdi daha önce onu tamamlayan bir eş olarak yanında yer aldığı Ana Tanrıça'yı önce ikinci plana sonrada yavaş yavaş daha gerilere attığı bir süreçti bu.

Museviliğin hakim olmaya giderekte Hıristiyanlığın tanınmaya ve yayılmaya başladığı tek tanrılı dinlerde hakim olan inanç sadece ve sadece Tanrı Babaydı artık. Ana Tanrıça ikincil konumda bir eş olarak bile yoktu. Ne var ki Hıristiyanlıkla yeni yeni tanışan Anadolu toprakları Ana Tanrıça adını unutmak istemedi. Bu şansın

zorlandığı yer olarak karşımıza çıkan adres hiç şaşırtıcı değildir, bu adres tabii ki bir dönemler Ana Tanrıça kültünün doruk noktasına ulaştığı yer olan Efes'tir. Hıristiyanlığın Anadolu topraklarında hızla yayıldığı bu dönemlerde Efesliler Tanrıça Analarına dokunulmasının karşılığını büyük bir isyanla yanıtladılar. Çünkü İncil Artemis Tapınağının yok olmasını öngörüyordu. Bu nedenle Efes Artemis Tapınağı 406 yılında yerle bir edildi. 431 yılında ise yine eski bir kutsal Anaya ithafen yeni bir kilise yapıldı. Bu kutsal Ana Tanrı'nın Oğlunu doğuran Meryem Anaydı. 432 yılında Efes'te toplanan Hıristiyanlık konseyi Meryem'in İsa'nın annesi konumuna son vermek istedi. Ancak karşısında bize Artemis'imizi geri verin diyen Efeslilerin isyanını buldu. Efeslileri Hıristiyan olmaya çağıran Aziz Pole kent büyük tiyatrosunda Efes Artemis'i uludur haykırışı ile karşı koyan Efeslilerle uzlaşmanın bir tek yolu vardı. Efeslilere yeni bir Tanrıça sunmak. Çok geçmeden toplanan 3. Evrensel Efes Konseyi Meryem'i Tanrı'nın annesi olarak ilan etti. Kentlerinin yakılıp yıkılmasına mal olsa da, Efesliler bu yeni Tanrıçalarını bu kez de, Tanrıyı doğuran bakire olarak kutsayıp bağrına bastı. Bir süreden beri Hıristiyanlık içerisinde önemli bir ayrım çizgisi olarak süren bakire Meryem'in Tanrının Anası olup olmadığı tartışmaları nihayet bu topraklarda yani Efes'te 3. Konsül toplantısıyla karara bağlandı. Çatalhöyükü Ana Tanrıça heykelleri Tanrıyı doğuran Meryem'in İsa'nın ve azizlerinin ikonlarına dönüşerek bu tek tanrılı din mabedlerinin duvarlarını ve O'na inananların evini süslemeye başladı. Kybele'yi Artemis olarak yücelterek kentlerini onlara adayan ve yine adına dünyanın yedi harikasından biri olan tapınağı yapan Efesli'ler Meryem Ana'nın kutsal ana ilan edilmesinin ardından kolları sıvayarak O'nun son günlerini geçirdiklerine inandıkları evi kutsamaya başladılar. Burası Meryem Ana'nın son günlerini geçirdiği ve İncilci Yuhanna'nın yanı başında öldüğüne inanılan yerdi.

Üçüncü konsülü İ. S. 431 yılında gerçekleşen bu inancın ardından bir başka önemli adımda dünyada kurulan ilk yedi kilisesi arasına girecek olan ve 408- 450 yılları arasında Yuhanna'nın mezarı olan yere bugünkü adıyla sen Yuhanna olan Sen Jan kilisesini kurdular. Eski Ana Tanrıça Artemis'in Tapınağı yıkıntılarında kalan mermerleri ve taşları bu yeni tapınakta bir sakınca görmediler. Bir dönemin en ünlü tapınağı olan ve günümüzde dahi dünyanın yedi harikasından biri sayılan Artemis

Tapınağından geriye kalanlar 532 yılında imparator Jüstinyen tarafından yenilenen ünlü Ayasofya kilisesinin yapımında kullanıldı. Günümüzdeki tapınaklarda yerini alan yeni Tanrıça artık geçmişte Kybele'nin, Artemis'in, Hera'nın, Afrodit'in, Athena'nın zengin kişilik özelliklerinden oldukça soyutlanarak onu tarih sahnesine çıkartan o en önemli özelliğiyle sadece ve sadece doğurgan özelliğiyle analığıyla anıldı. Bakire Meryem olarak, tanrıyı doğuran bakire olarak.¹⁷

¹⁷ Belli, 2000

3. BÖLÜM

KYBELE-ATTİS MİTOSU

3.1. Attis'in Doğuşu ve Kybele Attis İlişkisi

“Ben, işte buradayım. Her şeyin anası tabiat benim, bütün unsurların hakimesi, bütün başlangıçların başlangıcı, uluhiyetlerin en yükseği, gölgelerin kraliçesi, göktekilerin birincisi. Birçok şekiller altında bütün dünyada tevcil edilen biricik uluhiyetim.”

(Apuleius; Metamorphoses I. 5.)

Tanrıça Kybele ve Tanrı Attisin doğuş mitosu hakkındaki bilgileri, Yunanlı ve Romalı yazarların bildiklerinden kısıtlı bir şekilde olsa öğrenebilmekteyiz.¹⁸ Onların doğuşu ile ilgili endetaylı bilgiyi Diyodoros (M.S. 1. Yüzyıl), Pausanias (M.S. 2. Yüzyıl Sonu), Arnobius (M.S. 4. Yüzyıl) vasıtasıyla öğrenebiliyoruz.

Diodros'un anlatımında, Kybele doğar doğmaz annesi tarafından terk edilir, mucizevi bir şekilde hayatta kalır. Bebeğin babası Lidya Kralı Maion ve annesi Dindyemene kızıdır. Doğduğu zaman babasının Kybelon dağında bıraktığı bu çocuk, vahşi hayvanlar tarafından beslenmiş ve Kybele adını almıştır. Arnobius'un anlatımında, Magna Mater (Kybele) Frigya'daki Agdos Dağı'nın altında yatmış uyurken Zeus (Jüpiter) onun ırzına geçmek ister. Tanrı Amacına Ulaşamaz Menisini dışarı akıtmak zorunda kalır. Gebe kalan dağ, Agdistis adında, hem dişi hem de erkek organlarına ve her iki cinsin cinsel dürtülerine sahip olan vahşi ve azgın bir yaratık doğurur. Agdistis'in çift cinsiyetli oluşu ve bundan kaynaklanan şehvet düşkünlüğü tanrılar için bir tehdit oluşturduğundan, tanrılar onun erkeklik organını keserler. Bunlar toprağa düşer ve toprakta bir badem ağacı türer. Daha sonra Sangarios'un (Frigya'da büyük bir ırmak) Kızı Ağaçtan Badem toplar ve hemen hamile kalıp, çok güzel bir çocuk olan Attis'i doğurur.¹⁹

¹⁸ Vermaseren, 1977;2.

¹⁹ Roller;2004:233

Pausanias ise Agdistis ve Atti'in doğuşunu şöyle anlatmıştır: Zeus bir gece bir rüya görür ve bunun etkisi ile tohumunu toprağa döker. Bunun sonucunda Agdistis adında bir hermapdrodite²⁰ dünyaya gelir. Yaptığı azgınlıkları ile kralı sinirlendirir. Agdistis'i durdurmak için tanrı Dionysos görevlendirilir. Dionysos, Agdistis'in her gün serinlemek için gittiği suya şarap karıştırarak onu sarhoş etmeyi başarır ve sonrada erkeklik organını bir çam ağacına bağlar. Agdistis ayılıp kendisine gelince birden zıplar ve böylece kendi kendini hadım etmiş olur. Agdistis'in kesilen organlarından akan kanlardan bir badem ağacı ve meyveler oluşur. Irmak tanrısı Sangarios'un kızı bu badem ağacından bir meyve alıp koynuna koyar ve hamile kalır. Kızın babası bu durumu öğrendikten sonra kızını ölüme terk eder ama tanrılar kıza yardım ederler ve onu beslerler. Kız Attis'i doğurur. Babası Sangarios çocuğun doğduğunu duyduğunda bebek Attis'i sokağa atar. Tanrıça Attis'i alır ve onun himayesi altında bir keçi ve çobanlar tarafından yetiştirilip keçi sütü ile beslenir.²¹

Pausanias'ın diğer anlatımında²², Agdistis'in doğması ile ilgili bazı kısımlar farklı anlatılmıştır. Bu anlatım şöyledir: tanrıçaya bir taş biçiminde tapılmış. Zeus tanrıçaya tutkulu bir biçimde aşık olmuş "Phrygia ilinin sınırlarında Agdos adlı ıssız bir dağ varmış, orada Kybele. Ana tanrıça, Zeusa yüz vermemiş; Zeus onunla birleşmeyi başaramayınca Tohumunun bir kısmını dağ üzerine bırakmış. Zeus un bıraktığı menilerden bir kısmı tanrıçanın rahminden içeri girer, sonra Agdistis olarak adlandırılan korkunç bir yaratık dünyaya gelir. Tanrılar bu yaratığın ortadan kaldırılması gerektiğini düşünürler ve onu yok etme görevini Dionysos'a verirler.²³ Agdistis, Dionysos'un yardımı ile hadım edilir. Agdistis'in cinsel organından akan kandan bir nar ağacı meydana gelir. Sangarios'un kızı ağaçtan bir nar alır ve göğsüne koyar, hamile kalır. Sangarios kızını evden atar, fakat tanrılar Nana ya yardım ederler ve onu aç kalmaması için nar ile beslerler. Nana Attis'i dünyaya getirdikten sonra ortadan kaybolur. Attis tanımadığı insanlar tarafından keçi sütü ve bal ile beslenir."²⁴

²⁰ Hem kadın hem erkek niteliği taşıyan yani çift cinsiyetli varlıklara verilen bir isimdir. (Vermaseren, 1977:90)

²¹ Akça, 2004:5;Vermaseren, 1977:90-91; Hepding, 1903:109.

²² Akça, 2004:6

²³ Vermaseren 1977:90-91;Akça, 2004:6.

²⁴ Akça, 2004:6.

Pausanias'ın her iki anlatımında da farklılıklar görülmesine rağmen, doğuş mitosu ile ilgili en önemli ayrıntıları onun vasıtası ile öğrenebilmekteyiz.

Kybele-Attis doğuş mitosunun Anadolu kaynaklı olması muhtemeldir. Çünkü olayların geçtiği yerler, Anadolu'dadır. Mitosta adı geçen ırmak tanrısı Sangarios, Frigya bölgesinden geçen bir ırmağın adıdır.²⁵ Olaylar, Agdistis, Attis, Sangarios üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Agdistis'in ve Attis'in doğuş mitosunun kökleri Tunç Çağında (M. Ö. 3. y.y.), özellikle Hitit destan geleneğinde yatar. Hititlere ait Ullikummi Şarkısı, Kumarbi söylencesi ve Yunan mitolojisinde Thegonia (Tanrıların doğuşu) mitosu ile benzer yönler sergilemektedir.²⁶ Bu mitosların benzer bölümlerini şöyle sıralayabiliriz :

Kumarbi efsanesinde, Hitit tanrısı Alulu dokuz yıl boyunca gök yüzünde kalır. Ancak Anu, Aluluya savaş açar; onu yener, Tahta Anu oturur. Bu arada Alulu'nun oğlu olan Kumarbi de dokuz yıl boyunca gök yüzünde hakim olan ve krallığı zorla ele geçiren Anu'yu Tahttan uzaklaştırır. Anu gökyüzüne kaçmaya çalışsa da Kumarbi onu yakalar ve üreme organını ısırır. Anu Kumarbi'nin içine dökülen üreme organından yeni bir hayatın doğması için onu önce fırtına Tanrısı na sonra Aranza (Tigris-Dicle) nehrine ve tanrı Tasmisu ya gebe bırakır.²⁷

Kumarbi efsanesinde, Agdistis ve Attis'in doğuşunun anlatımındaki gibi Kumarbi'nin, hadım edilen bir tanrıdan dökülen tohumlar ile hamile kaldığını görüyoruz. Aynı şekilde, tanrılarda Agdistis in erkeklik organını keserek onu güçsüz bırakmak istemişlerdir. Bu organları kimse yutmaz, ama hamile kalma olayının olduğu görülür. Bu olay, Kumarbi efsanesinde de aynıdır.

²⁵ Frig bölgesindeki Sangarios nehri hakkında bilgi veren antik kaynak, bkz: Strabon, XII. 3. 7 ve XII. 5. 3

²⁶ Roller, 2004:241

²⁷ Kara Uğuz, 2001:48

Hititlere ait başka bir efsane olan Ullikummi şarkısında da Attis'in doğuş mitosu ile paralel bir anlatım vardır. Ullikummi şarkısında Phryg geleneğinde görülen bir öge bulunur. Bu şiir de, Kumarbi Fırtına tanrısını devirmek istemektedir. Fırtına Tanrısı, Kumarbinin Anu'nun cinsel organını yutması sonucunda doğan tanrılardan biridir. Kumarbi amacına ulaşmak için Ullikummi'yi yaratır. Kumarbinin spermlerini kayaya akıtması sonucu Ullikummi'nin²⁸ doğması Arnobius'un anlattığı Agdistis'in spermlerini Agdos üzerine akıtmasına benzemektedir. Ullikummi gibi, Agdistisde hükmedilmesi zor bir varlık olarak doğmuştur.

Her iki örnekte de tanrının gücünün toplandığı cinsel organda, amaç, bu organların çıkarılması yoluyla bu gücün yok edilmesidir. Buna karşın, iki örnekte de tanrının gücü yok edilmemiş bir sonraki nesile aktarılmıştır.²⁹

Agdistis ve Attis'in doğuş mitosunda görülen Agdistisin hadım edilmesi olayı Yunan mitolojisinde Hesiodus'un Theogonia (Tanrıların doğuşu) adlı eserinde, Kronos ile Uranos arasında geçen mitosta da görülebilmektedir. Mitosla ilgili kısım şöyledir:

Kronos ile annesi Gaina anlaşır. Gaina, Kronosu saklar ve onu pusu ya yatırır, eline tırpan verir. Kronos ile annesi Uranos'u ortadan kaldırma planları kurarlar. Uranos gece ile birlikte yeryüzüne iner. Ama pusuda bekleyen Kronos, babası Uranos'un cinsel organını tırpanla keser ve onları fırlatır. Atılan organdan çıkan kanlar ile Toprak ana hamile kalır; Erinysler'i, öç tanrılarını, parlak zırhlı, uzun kargılı devleri, orman perileri doğurur. Atılan hayalar denize düşmüştür. Hayalardan ak köpüklerden (spermlerle) tanrıların en güzeli Aphrodite dünyaya gelir.³⁰ Agdistis'in kesilen erkeklik organından çıkan tohumlar ile güzel bir bebek olan Attis doğar; Theogonia (Tanrıların doğuşu) efsanesinde Uranos'un tohumlarından dünyalar güzeli Aphrodite doğmuştur. Attis'in doğuşu ile Aphrodite'nin doğuşu birbirine benzemektedir. Ayrıca güçlü bir kral olan Uranos'un ortadan kaldırılmak

²⁸ Roller;2004:241

²⁹ Roller, 2004:241

³⁰ Hesiodos, 1991:110-111

istenmesi ile tanrıların Agdistis'i ortadan kaldırmak istemeleri de benzer yönlerdendir.

Theogonia'dan başka, Yunan mitolojisinde Agdistis'in hadım edilişi ile benzer anlatımlar vardır.

Hephaistos'un Athena'ya tecavüz girişimi buna iyi bir örnektir. Bu mitos anlatımında, tanrıça Athena Troya savaşında kullanmak üzere Hephaistos'tan kendisine silah yapmasını ister. Hephaistos şaka ile karışık ona birlikte olma karşılığında bu istediklerini yapacağını söyler. Athena bu sözleri ciddiye almaz; Hephaistos'un demirci atölyesine gider. Tam bu sırada tanrı Hephaistos arkasını döner ve ona tecavüz etmeye kalkışır. Athena Hephaistostan kendisini kurtardığında, tanrının bacağına ıslattığını görür; bacaklarındaki bu kiri yün parçası ile siler ve tiksinierek Atina yakınlarındaki bir yere atar. Yere düşen bu tohumlar, toprak anayı şans eseri döller.³¹

Demeter ve Zeus arasında geçen mitosta da benzer bir anlatım vardır.

Bu öykülerin hiç biri Agdistis ile Attis'in doğuşu ile ilgili öyküyü aynen tekrarlamıyor. Ama bu malzeme, Kybele–Attis öyküsünün, toprağın ırzına geçilmesi, güçlü bir tanrının hadım edilmesi ve bu olayın tanrılar kahramanlar kuşağına geçişe yol açması gibi birçok tuhaf öğenin hem Anadolu hem Yunan efsane geleneğinde bilindiğini gösteriyor.³²

Frigyalı kökeniyle güçlü bağlar bulunduran bir tanrı, Attis, Yunan sanat ve mezhebine Ana Tanrıça'nın eşi olarak girdi. Attis tek başına Frigya'da çok farklı bir figüre sahiptir, Frigya Kitabelerinde temsil edilmemiş olan bir insan, tanrı olmuştur. Attis'in Yunanlılara ait görünümü, Yunanlıların ona tapabilmesi için Ana Tanrıça'ya uygun bir şekilde düzenlenmiştir. Ana Tanrıça'nın Yunan dünyasında hem popüler hem de korkulan bir tanrı olarak ikilem içinde var olmasının yanında, Attis de Ana Tanrıça gibi Yunan halkı içerisinde karışık duygular uyandırmıştır. Attis'in ikilemi,

³¹ Graves, 2004:106-107

³² Roller, 2004:243.

onun tasvirleriyle desteklenmiştir. Bu tasvirler, yabancıların Yunanlılar tarafından yapılan tasvirleri ve Paris'in Troyalılar'ı alt tabaka insan olarak görmeleri de Attis için geçerli olmuş ve öyle görülmüştür. Ana Tanrıçanın eşi olarak yardımsever tanrı olarak öne çıkmıştır. Aynı zamanda Attis, Yunanlılar'ın gözüne doğulu komşularının sahip olduğu barbarlık ve kadınsılık özelliklerini de temsil etmiştir ve bu yönler sonradan oluşan hem modern hem de eski bakış açılarını da etkilemiştir. Frigya ile hiçbir alakası olmayan bir figür için bu sürekli devam eden bir miras olmuştur.

3.2. Kybele – Attis Birlikteliği ve Attis'in Ölümü

Kybele ve Attis'in birliktelik mitosları, Lidya ve Frigya (Pessinus) versiyonu olarak adlandırılan Yunan ve Roma yazarlarına ait anlatımlardır. Lidya versiyonu olarak adlandırılan anlatımda, mitos Lidya'da geçmektedir ve Attis ile yabandomuzu arasında yakın bir ilişki vardır. Bu hayvan Atys ya da Attis'i öldürür ya da bu hayvanın avlanması sırasında Attis istenmeyen yazgısına yenik düşerek öldürülür. Bu anlatım şeklinde Attis, Kybele'nin aşığı yada hadım rahibi değil; kral soyundan gelen yaşayan bir kişi olarak görülür.

Herodotos (M. Ö. 5. yüzyıl); Hermesianax (M. Ö. 3. yüzyıl başı) ve Pausanias'ın (M. S. 2. yüzyıl sonu) anlatımına dayanan Lidya versiyonu, bir kralın oğlu ya da rahip olan Attis yada Atys isimli kişinin kaza sonucu yabandomuzu avı sırasında bir kişi tarafından öldürülmesine ya da arada hiçbir aracı olmadan direk yabandomuzu tarafından öldürülmesine dayanır.³³

Lidya versiyonu anlatımlar içerisinde en erkeni Herodotos'a (M. Ö. 5. yüzyıl) aittir. Ancak bu yazar, Kybele (Agdistis)-Attis ilişkisinden bahsetmez; sadece o, Lidya kralı Kroisos'un oğlu olan Atys'in bir yabandomuzu avı sırasında Adrastos tarafından öldürülmesinden bahsedilir. Burada Attis yerine Atys adını görürüz.

³³ Özbayoğlu, 1999:228

Herodotos'un anlatımı, Lidya kralı Kroisos'un iki oğlu vardır. Bunlardan biri dilsizdir; diğeri iste Atys adında tüm yaşlılarından her yönden daha önde olan bir gençtir. Kroisos bir gün rüyasında Atys'in demir uçlu bir kargı ile öldürüleceğini görür ve uyandığında ilk iş olarak onu evlendirmeye karar verir. Rüyasından esinlenerek oğlunun komutanlık görevini elinden alır yani onun kargı gibi silahlara uğraşmasını engelleyecek tüm tedbirleri alır. Atys'i evlendirme hazırlıklarının olduğu bir zamanda Frigya'dan bir misafir Lidya'ya gelir. Bu kişi Frigya kralı Gordios'ın oğlu, Midas'ın torunu Adrastos'dur. Kardeşlerinden birini öldürdüğü için ülkeden atılmıştır. Kroisos ona sahip çıkar ve kendi ülkesinde dilediği gibi yaşayabileceğini bildirir. Bu adam Lidya kralının sarayına yerleşir. O sıralarda Mysia yöresinin Olympos dağlarının olduğu kısımda, Mysialı çiftçilerin tarlalarını silip süpüren, ekinlere zarar veren bir yabandomuzu türemiştir. Bu çiftçiler ellerinden geleni yapsalar da yabandomuzunu yok edemezler; bunun üzerine çiftçiler kral Kroisos'a elçi yollarlar ve onun oğlunun, adamlarının köpeklerini alarak bu yabandomuzunu öldürmek için gelmelerini isterler. Kral, oğlu dışında tüm istedikleri kişilerin ve köpeklerin yollanacağını onlara söyler ama Atys babasının Mysialı elçiler ile konuştuklarını duyar ve kendisinin de bu avda bulunması gerektiğini babasına bildirir. Kroisos oğluna rüyasında gördüklerini anlatır ama oğlu Atys'i bu ava gitmemesi için ikna edemez; çünkü Atys, babasına bu avda savaş gibi bir durumun olmadığını, yabandomuzunun da kargı kullanamayacak olduğundan başına bir olay gelmeyeceğini söyler ve ava katılır. Bunun üzerine kral, oğlunu koruması için Frigya'dan gelen Adrastos'u oğluna göz kulak olması için yollar. Adrastos'la kralı kırmayarak av partisine katılmak hiç adeti olmadığı halde ava Atys'i korumak için katılır. Tüm görevlendirilenler ve köpekler yola çıkarlar. Olympos'a ulaştıklarında yabandomuzunu bulmak için bir süre avı başlatılır, domuzu bir köşeye sıkıştırırlar ve kargılarını onun üzerine Kroisos'un görevlendirdiği Adrastos kargısını fırlattığında Atys'i vurur, kargının ucu saplanır ve o ölür. Böylece de Kroisos'un rüyasında gördüğü kehanet doğru çıkar. Ama üzücü olan bu cinayeti ülkeye misafir olarak gelen kişinin işlemesidir. Adrastos, kardeşini öldürdüğü gibi birini daha öldürmüştür. Bu avcı grubundan biri koşarak Lidya Devleti'nin başkenti Sardes'e varır ve krala oğlunun Adrastos tarafından öldürüldüğünü bildirir. Bu ölüm onu altüst eder ama onu asıl üzen oğlunun katilinin onu korumakla görevli olan

kişinin olmasıdır. Kroisos bu yaşananlardan dolayı, Zeus'a isyan eder. Ava gidenler Atys'in ölüsünü Lidya'ya getirirler; katil onların arkasından gelmektedir. Ölünün arkasından gelen Adrastos bu yaptıklarının cezası olarak kendisinin öldürülmesi gerektiğini söyler ve kurban edilmek ister. Ancak kral, ona "konuğum" diye hitap ederek ocağını söndüren Adrastos'a acır ve onu bağışlar. Lidya kralının oğlu törelere uygun olarak gömülür. Gece olunca yaptıklarına dayanamayan Adrastos, Atys'in mezarı üzerinde kendi canına kıyar.³⁴

Bu anlatımda Atys, avcılıkla uğraşan, savaşlarda başarılı olan kişi olarak anlatılmıştır. Açıkçası bu kişinin Frigya dışında, Lidya'da yaşayan bir kişi olarak bu adı alması oldukça ilginçtir.

Ayrıca, Atys'in mezarının Lidya'da, başkent Sardes yakınlarında bulunduğu da burada belirtildiği görülür. O halde bu kişi bir tanrı olmaktan ziyade yaşayan bir kişidir ve onun mezarı yapılacak kazılarla belki de bulunabilir.

L. E. Roller'in deyimiyle Atys'in Anadolu'da yaşayan erkeklere verilen bir isim olduğunu ve bundan dolayı bu kişinin tanrı ya da kral olan Attis olmayacağını belirtir.³⁵

Attis'in bir yaban domuzu avı sırasında öldürülmesi, Aphrodite'in genç sevgilisi Adonis'in ölümünü hatırlatır. Aslında bu hikayedeki öykünün çekirdeği vahşi yaban domuzu sahnesi değildir. Bu sadece Mitos'un bir yüzüdür, ama genelde avlanma motifi öykünün çekirdeğidir.³⁶

Hermesianax'ın deyimiyle, Attis, Frigyalı Kalaos'un doğuştan hadım olan oğludur. Büyüdükten sonra Lidya'ya göç eden ve orada Ana Tanrıça'nın ayin şenliklerini kutlar.³⁷

³⁴ Herodotos, 1. 34-45.

³⁵ Roller. 2004:238-239

³⁶ Lancellotti. 2002:53.

³⁷ Özbayoğlu, 1999:230.

L. E. Roller, Pausanias'ın anlatımlarını, Pausanias A ve B şeklinde ayırmıştır. Pausanias'ın anlatımlarındaki bu ayırım ışına, mitosun geçtiği yerler ve içeriği konusunda da bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bunun içinde Pausanias'ın anlatımlarının ilkinin Lidya versiyonu olarak adlandırılan anlatımlara; ikincisini de Frigya (Pessinus) versiyonu olan anlatımların arasına yerleştirmemiz gerekir.³⁸

Pausanias (Pausanias, VII. 17. 9-12): “Phrygialı Kalaos'un oğlu olan Attes üreme iktidarı olmaksızın doğmuştur. Büyüyünce Lidya'ya gider ve onlara Ana Tanrıça kültürünü kabul ettirir. Attes, Ana Tanrıça tarafından o kadar hürmet ve takdir görür ki Zeus bu olaya sinirden ve öfkesinden Attes'in arkasından ülkeye bir domuz gönderir. Bu domuz bir çok Lidya'lı ile birlikte Attes'i de öldürür. Bu yüzden Pessinus'ta ki Galatyalılar domuza dokunmazlar.”³⁹

Pausanias, Kybele ve Attis mitosunu anlatırken ki iki farklı Attis tiplemesi ortaya çıkarır ve ayrıca bu anlatımlarda olayın geçtiği yerlerin de farklılığı göze çarpar. Bunun içinde Lidya kralının ülkesine giden ve Kybele kültürünü Lidyalılara tanıtan Attis'in görüldüğü anlatım, Lidya versiyonu; tanrıçaya sadık kalacağına söz veren ama sözünü tutamayarak Pessinus kralının kızına aşık olan Attis'in başından geçenlerin anlatıldığı olayların Pessinus da geçtiği anlatımda Pessinus versiyonu anlatımlara dahil edilebilir.

Bazı araştırmacılara göre Pausanias'ın anlatıldığı mitoslardan Lidya versiyonu anlatım, yazar Hermesianax'dan alıntı yapılarak oluşturulmuştur. Ayrıca bu iki yazarın anlatımlarının benzerliği bunu gösteriyor. Ve ayrıca Hermesianax'ın anlatımının Pausanias'ın anlatımından daha erken bir tarihte yazılması da bu düşünceye kaynaklık eder.⁴⁰

Pausanias Lidya anlatımında Attis, Frigya da ölümlü bir babadan doğan, kısır olan, yetişkinliğinde Lidya'ya taşman, orada Ana Tanrıça ayinlerini Lidyalılara

³⁸ Roller, 2004:233.

³⁹ Akça, 2004:136

⁴⁰ Roller, 2004:236

tanıtan, büyük bir tolayan, Zeus kültünü gölgede bırakmasından olayı Zeus tarafından kıskanılan⁴¹ önemli bir şahsiyettir. Bu anlatımda, Kybele ve Attis'in birlikteliğine ve aşkına değinilmemesi dikkati çeker. Burada ki Attis, tanrıçaya kendisini adamasından sonra tanrısal konuma ulaşmış bir insan ya da rahiptir. Attis'in normal bir insandan sonra tanrıya dönüşmesi, onun tanrıçayla aşk yaşamamasından değil; ona olan bağlılığından dolayı olmalıdır.

Galatlar'ın et yememesini bu şekilde anlatılan bir açıklamanın yapılması ve bu külte girenlerin balık ve yabandomuzu eti tüketmemeleri muhtemelen buradaki anlatımlarda tanrıların ya da prenslerini öldürdüğü için lanetledikleri bu hayvanın etini yememek için olmalıdır. Ayrıca, bu tanrı ve tanrıçanın toprak ve tahıl ürünleri ile ilişkisini düşündüğümüzde; Attis, tarladaki topraktan çıkan ekinleri, tanrıça da toprak ana olarak Attis'i kucaklayan anneyi, Attis'i öldüren yaban domuzu da tahıl başına gelecek kötülükleri simgelemektedir. Bundan dolayı da bu hayvan verimsizlik ve bereketsizlik getireceğinden istenmeyen bir varlık olmuştur.

Frigya (pessinus) versiyonu olarak adlandırılan anlatımlar da genellikle Attis, Agdistis'i ya da Kybele'yi aldatan bir sevgili olarak görülür ve onun Kybele'nin hadım rahibi olarak ölmesi teması ana konudur. Frigya (pessinus) versiyonu, Dioros (M. S. 1. yüzyıl), vius (M. S. 1. yüzyıl), Pausanias (M. S. 2. yüzyıl), Arnobius (M. S. 3. yüzyıl) ve Serviusun (M. S. 4. yüzyıl) anlatımlarına dayanır. Mitosun Lidya versiyonunda bir kralın oğlu olarak görülen Attis tiplmesi, Frigya (Pessinus) versiyonunda Kybele'nin iradesine sahip olamayan sevgilisi olan bir tanrı olarak karşımıza çıkar.⁴² Kybele büyüyünce ilk önce Attis ardından da Papas adında bir genci sevdi, onunla yakın ilişkiye girdi, onun anne ve babasını tanıdığında hamileydi. Kralın sarayına götürüldü, bakire olarak kabul edildi ama hamile olduğu anlaşıldı ve baba onu büyüten çobanları ve Attis'i öldürttü. Ve bedenleri mezarsız bıraktı. Bu gence karşı olan sevgisi ve kendisini büyütenlerin başına gelenlerden dolayı çıldıran Kybele, dağınık saçlarıyla, inleyerek ve tef çalarak ülkeden ülkeye dolaştı durdu.

⁴¹ Roller, 2004:234

⁴² Akça, 2004:126-127

Bu anlatımda Kybele ve sevgilisi Attis arasındaki ilişki diğer anlatımlara biraz daha farklıdır burada, Attis ve Kybele uygunsuz bir ilişki yaşamışlar ve sonucunda da cezalandırılmışlardır. Sonra diğer anlatımlarda, Attis kusur işleyen, Kybele ise öç alan kişi olarak; ahlaksal uygunsuzluğa karşıydı. Ve ayrıca buradan Attis'in annesi Nana'da görülen bakire ana tanrıça olmanın kutsallığı burada devam etmiş gibi görünüyor.

Ve ayrıca, anlatımda Attis'in Kybele tarafından değil de babası tarafından öldürülmesi ve hadım edilmesi diğer anlatımlardan farklı olan başka bir noktadır.

Ovidius (Ovidius, IV. 181-244.): “...Phrygialı genç, güzel yüzlü Attis ormanlarda kule taşıyan tanrıçayı yendi lekesiz aşkla... İtaat sözü verdi ama yemini bozdu ve Nympha Sangaritis ile kendisi olmaktan çıktı. Bunun için öfkeli tanrıça onu cezalandırdı, Attis çıldırdı, evi yıkılıyordu sanki, kaçtı koşarak Dindymus Dağı'nın tepesine, kah “Meşaleleri Kaldırın” kah “Kamçıları kaldırın diye bağırır”; yemin eder Palaestine tanrıçalarının orada olduğunu, keskin bir taşla kendini hadım edip uzun saçlarını peşinden sürükledi, kir toz içinde. Şöyleydi çığlığı:”hak ettim, kanla ettiğim cezaları ödüyorum, bana zarar veren o bölümler yok olsun”... kasıklarının ağırlığını kaldırıp attı, çılgınca kendinden geçmesi örnek oldu ve kadınsı rahipleri saçlarını sallayarak aşâğılık uzuvlarını keserler.”⁴³

Tanrı Attis'in hadım edilmesi temasının ilk defa bu anlatımda işlendiğini görüyoruz.

Pausanias (Pausanias, VII. 17. 9-12): “... Attis'e Ana tanrıça (Kybele) aşık olur. Attis ona sadık kalacağına söz verir ama Pessinus kralının kızına aşık olur. Attis kralın kızı ile evleneceği sırada düğün konukları arasından Agdistis (Kybele) görünür ve kıskançlığından Attis'i çıldırtır. Dağa kaçan Attis' bir çam ağacının altında kendini hadım eder ve ölür. Anından menekşeler meydana gelir. Bu yaptığından pişman olan Agdistis(Kybele), Zeus'a yalvarır ve Attis'in yeniden dirilmesini ister. Ancak, Zeus Attis'in bedeninin hiç çürümeyeceğini, saçının hep uzayacağını,

⁴³ Akça, 2004:161-162

yalnızca sağ elinin küçük parmağının hareket edeceğine söz verir. Tanrıça, Attis'i Pessinus'ta gömer ve o her yıl yapılan törenlerde tanrı olarak anılır. ''⁴⁴

Arnobius (Arnobius V. 5-8): ''Genç Attis'e Agdistis ve Magne Mater aşkıdır ve Agdistis gizlice Attis'e birçok kez av hediyesi vermiştir. Attis bir gün sarhoşluğu sırasında onların aşkına ihanet eder ve Midas'ın kızı İa/İo ile evlenir. Kral Midas düğününden Agdistis'in haberi olmasın diye şehir kapılarının kapanmasını emreder. Ama Manga Mater şehir duvarları başı ile kaldırarak içeriye girer. Agdistis çılgınlık içinde tüm topluluğa saldırır ve bunun sonucunda Attis kendini bir çam ağacının altında hadım eder ve kestiği genital organını Agdistis'e fırlatır. Magna Mater bunları gömer ve bunlardan menekşeler meydana gelir. İa/İo ise Attis'in bedenini yüne sarar ve Agdistis ile birlikte o da ağlar. Daha sonra İa/İo kanından mor menekşeler mezarından da badem ağacı meydana gelir. Manga Mater çam ağacını mağarasına taşır ve Agdistis ile birlikte Attis için ağıt yakar. Üç kader tanrıçanın isteğine çürümemesine, saçlarının uzamasına ve küçük parmağının hareket etmesine izin vermiştir. Bunun üzerine Agdistis, Attis'in bedenini Pessinus'ta kutsar ve her yıl rahipsel kutlamalar ile onurlandırılmasına izin verir. ''⁴⁵

Bu anlatımda tanrıça, Kybele adı görülmez; Agdistis adı ile ön plana çıkar. Bu anlatımda, Tanrı Attis'in ölümü de diğer anlatımlara göre biraz daha farklıdır. Onun ölümü, tanrının kendisini bir çam ağacının altında hadım etmesi ile gerçekleşir. Buradaki Attis'in bedeninin yüne sarılması, Mart törenlerindeki bir uygulamanın temeli olmalıdır. Demek ki Kybele'nin hadım rahipleri, bu mitostaki Attis karakterini fazla önemsiyorlardı. Ayrıca, Agdistis'in (Kybele), tanrı Attis'in cinsel organının toprak içerisine gömmesi, bu tanrının üremedeki gücünün göstergesidir.

F. Maternum, Kybele-Attis mitosunda geçen ayrıntıların anlamını yorumlarken Kybele'yi toprağa Attis'i de topraktan çıkan ekine benzetir.

⁴⁴ Akça, 2004:137;Erhat, 2003:15-16;185;Özbayoğlu, 1999:230.

⁴⁵ Akça, 2004:169

Kybele'nin Attis'e olan sevgisini de toprağın ekini sevmesine, tanrının hadım edilmesi cezasını da çiftçinin orakla olgun ekinleri kesmesiyle; tanrının ölümünü de kesilen ekinlerden düşen tohumların toprağa saklanması şeklinde niteler ve her yıl toprağa serpilerek tohumların yıllık sürelerle yeşermesini de Attis'in yaşama dönmesi ile ilişkilendirir.

Attis'in cinsel organının toprağa gömülmesi sonucu menekşelerin ortaya çıkması nedeniyle; Adonis'in kanından menekşelerin oluşması arasında bir bağlantı kurulmuş olunabilir. Julianus, Kybele'nin eşi olan Attis'in hadım edilmesini, maddi dünyanın sonsuzluklarına doğru hızlı düşen Attis'in isteklerine gem vurulması olduğunu belirterek insanoğlunun da Attis gibi içindeki taşkınlığa gem vurmaya, bir olana erişebileceğini vurgular.⁴⁶

Servius: “Güzel çocuk Attis” Mater Magna'nın üst rahibidir. Şehrin kralı tarafından seviliyormuş ama onun bir zorbalık yapacağını anladığı zaman ormanlara kaçmış. Ancak kral tarafından bulunmuş ve kralın kendisine tecavüz etmesinden önce kralın cinsel organını kesmiş. Aynı şeyi ölmekte olan kralda Attis'e yapmış. Mater Magna'nın rahipleri bir çam ağacının altında ölmekte olan Attis'i bulurlar ve onu tanrıçanın tapınağına götürürler. Onu hayatta tutabilmek için her şeyi yaparlar ancak sonuç alamazlar. Attis'in cesedini gömerler, tanrıça da her yıl ona tören düzenler. ’’

⁴⁶ Albayrak , Canan , 2007

3.3. Kybele ve Attis Figürlerine Örnekler

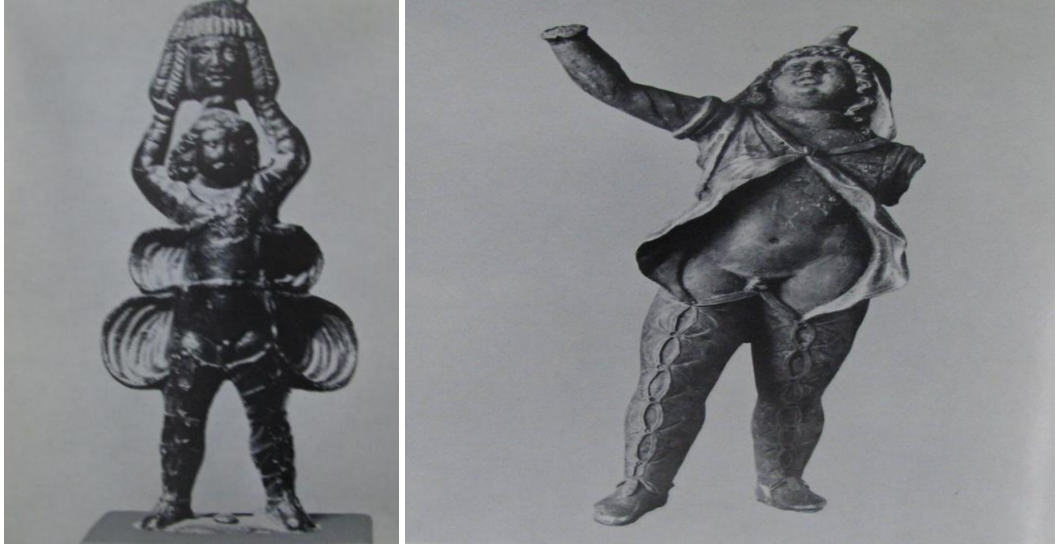

Resim 4: Pire Steli, M. Ö. 4. yüzyıl (Vermaseren, 1966: Plate XI.)

Yunanistan Attis'in betimlendiği erken örnek M.Ö. 4. yüzyıl ortalarına tarihlenen Pire'de bulunmuş bir adak stilindeki kabartmada (Resim:4)görülür; burada onun Yunan karakteri ortaya çıkar. Kabartmada, solda oturan bir erkek, sağda ayakta duran bir kadın figüründe oluşur; figürler bir naiskos içerisine yerleştirilmiştir. Anıtın üzerindeki yazıtta: Timothea, emirlere uyararak çocukların yararına Agdisit ve Attis adına adadı yazmaktadır. Bu yazıttan sol tarafta oturan kişinin Attis, sağda ayakta duran kadının da Agdistis olduğu anlaşılmaktadır Attis şekilsiz bir kayanın üzerinde oturmuştur. Attis'in vücudu, yüzü sağa dönük, sağ ayağı ve bacağı biraz sağ tarafa uzanmış ve sol bacağı ve ayağı kayaya yaslanmış biçimde geriye dönük olarak gösterilmiştir. Sol eli dizinin üzerindedir. Sağ elini de Agtistis'ten bir şey almak için uzatmış gibidir. Uzun ve kavisli sopasını da üzerine oturduğu kayaya yaslanmış durumdadır. Frigya'nın Ana Tanrıçası olan Agdistis burada ne Frigya'da tapınılan Ana Tanrıça başlığıyla ne de Yunanlılar tarafından bilinen Kybele adıyla belirtilmiştir sağ ayağı öne yukarı doğru sol ayağıda arka tarafa doğru adım atmış şekildedir. Attis'in sağında oturmuş ve yüzü ona dönüktür. Heykeltıraş Agdistis'in göğüslerinin altında ikinci geniş bir kemer vermiştir. Onun sağ elinde yonca ağızlı bir testi vardır. Bunun vücudunun aşağısında baş parmağı uzatır durumda görüyoruz.

Sol elinde, sol bacağına doğru tuttuğu yuvarlak bir disk vardır. Bu kabartmanın M. Ö. 4. yüzyılın 3. çeyreğinin ortalarında yapıldığı düşünülüyor. Bu kabartmada gösterilen Attis, Kerkyra 'da M. Ö. 5. yüzyılın yüzyılın ilk yarısında Zeus'un adına yapılan bir kabartmaya benzer bir şekilde bir kayanın üzerine oturmuş durumda resmedilmiştir. Tanrıça'nın Frigya'daki adı Yunanistan'da pek görülmez; fakat M. Ö. 4. yüzyıl Yunan inanışlarında geçen Yunan Ana Tanrıçası'na benzer bir figürdür. Ana Tanrıça'ya ait ilk heykel M. Ö. 6. yüzyılda Batı Anadolu'nun Yunan illerinde yapılmıştır. Bu heykel chiton ve mantle giymiş bir şekilde oturur vaziyettedir. Bu Yunan şekilleri Frigyalılar'ın Ana Tanrıça'yı tasvirlerinden geliştirilmiştir, çünkü her iki kültürde de Ana Tanrıça oturmuş bir şekilde ve özel bir kostüm giymiş olarak tasvir edilir. M. Ö. 6. yüzyılın sonlarında Ana Tanrıça tamamen Yunanlaşmış olarak görülür. Artık bir tahta oturmuş Yunan kadın giysisi khiton ve mantle giymiş olarak gösterilir. Sol elinde bir aynalık tutar ve yanında da bir aslan oturur. Bu şekilde M. Ö. 5. yüzyıl temsillerinde en etkileyici olanı kabul edilmektedir. Bu heykel heykeltıraş Agoraktis tarafından Atina Agorası'nda yapılmıştır. Agoraktis'in çalışmaları Yunan dünyası boyunca yayılan Ana Tanrıça adına yapılmış olan kabartmaların kaynağıdır. Agdistis'in bu anıttaki ayaktaki figürü, bu standartlardan farklı olmasına rağmen, onun Yunan kostümü ve tymphanumu (tef) hala Yunan geleneklerindeki Ana Tanrıça gibi gösterilmiştir. Bu kabartma sadece onun mitolojisinin tercümesini verir. Pausanias'ın anlatımından sonraki literatürlerde de bu tekrarlanır. Kabartma belki de Attis ve Ana Tanrıça arasındaki eskiye dayanan ilişkileri bize söylüyordur. Attis betimlemeleri, özellikle Attis'in terrakota heykelcikleri tanrı Attis'in Yunan dinindeki işlevini ortaya koymaktadır. Bunların çoğu onu dans ederken, hoplayıp zıplarken ya da bir müzik aleti çalarken, Yunan halkı içerisinde karışık duygular uyandırmıştır.⁴⁷

⁴⁷ Albayrak , Canan , 2007

Resim 5: Attis'e ait teşhirci betimlemeler, M. S. 2. yüzyıl (Vermaseren, 1966: Plate XL– Plate XXXIV.)

Attis'in cinselliğini ön plana çıkaran, onun organlarının gösterildiği teşhirci betimlemeler ilk olarak M. Ö 2. yüzyılda Roma'da görülür. (Resim:5) Onun Yunanistan'daki betimlemelerinde hiç bir zaman tanrının cinsel bir kimlik taşıdığını gösteren betimlemeler bulunmaktadır. O genellikle Atina'da söylenceye dayanarak; Metel (Kybele)'in genç aşkı sevgilisi ve oğlu; arkeolojik belgelere göre ise tanrıçanın hadım rahibi kimliği ile görülmektedir (Resim: 6).

Resim 6: Attis ve aslan heykeli (Vermaseren, 1966: Plate XVIII–2.)

Tanrıça Magna Mater (Kybele) kültü ile birlikte tanrı Attis'in kültü de Roma'ya getirilmiş olmalıdır. Nitekim Attis olmadan başka bir ülkeye götürülen Magna Mater (Kybele) kültü, onun varlığı olmadan anlamsız ve eksik bir hal alır. Roma'daki Attis betimleri oldukça ilginçtir. Attis'i çeşitli pozlarda görebiliriz: Ayakta dururken, bir kayanın üzerinde ya da at sırtında otururken, ya da hareket halinde, dans ederken ve yürürken çoğunlukla tipik atribüleri olan Pan kavalı ve çoban değneğiyle bunlardan biri ya da ikisiyle gösterilmiştir. Heykelticilerin çoğunda onu Attis ikonografisinin standart bir özelliği haline gelen sivri başlık, uzun kollu tunik ve bol pantolondan oluşan kendine özgü kostümüyle görürüz. Bazı heykelticilerde, onun giysisi göbeğini ve cinsel organlarını açıkta bırakır.⁴⁸

L. E. Roller, Attis'e ait ikonografik ve epigrafik belgelerin Frigya'da olmamasından dolayı, Roma'daki Attis kültünün Pessinus'taki tapınaktan kaynaklanmış olamayacağına, Bergama'dan kaynaklanmış olabileceğine dair bir fikir beyan eder.

Resim 7: Kanatlı Attis (Vermaseren, 1966: Plate IV-1.)

⁴⁸ Albayrak , Canan , 2007

Bazı örneklerde Attis kanatlı gösterilebilir. (Resim: 7) Bazen de müzik aletleri (zil, tef ve flüt) ile gösterilir. Terrakotta örneklerde Attis, bir kayanın önünde bacaklarını çapraz atarak durmuş; üzerinde sadece tiera (başlık), ve omzundan aşağıya sarkan bir örtü bulunur; elinde bir syrinks ve bir horuz bulunur.

Resim 8: Sarsina’da bulunmuş mermerden yapılmış bir Attis heykeli, M. S. 2. yüzyıl (Vermaseren, 1966: Plate V.)

Buna örnek olarak Sarsina’da bulunmuş bir mermer heykel (Resim: 8) verilebilir. Bu eser, M. S. 2. yüzyıla aittir. Attis’in ayakta duran figürleri grubuna girer. Attis çıplaktır; başında kendisine özgü sivri külahı vardır. Saçları iç içe dalgalar halinde kısadır. Sol omzundan aşağıya doğru bir pelerin sarkar. Belki de bu pelerin değil, Attis’in üzerinden çıkardığı giysisidir. Onun yanında bir ağaç gövdesini andıran bir görüntü vardır. Muhtemelen Romalı usta, bu eseri ayakta durmasını kolaylaştırmak için bunu yapmıştır. Bazı Attis heykelcikleri kanatlı gösterilirler. Bunlar Attis’in aşk tanrısı Eros’tan etkilendiğin göstergesidir. Attis’in dans eden figürlerinde o, genç bir erkektir. M. J. Vermaseren’e göre o, tanrıça Magna Mater (Kybele)’e bir aşk dansı yapmaktadır. Attis, hileria’dan önce dans ediyor ve çocuk olarak yeniden diriliyordu. Belki de bu figürlerle bu olay anlatılmak istenmiştir.⁴⁹

⁴⁹ Albayrak , Canan , 2007

Resim 9: Dans eden Attis figürü (Vermaseren, 1966: Plate XXVI-1.)

Dans eden Attis figürlerinin en erkeni M. Ö. 4. yüzyıla tarihlenen bir vazonun süsü (Resim:9) olarak görülür. Burada Attis, kanatlı ve dans eder şekilde gösterilmiştir. Attis'in tanrıça Magna Mater (Kybele) nin oğlu olarak gösterildiği tasvirleri de vardır.

Resim 10: Çift cinsiyetli Attis'e ait bir kült heykeli, M. S. 2. yüzyıl (Vermaseren, 1966: Plate XXI-3)

Attis'e ait kadınsı heykel formları da vardır. Bu eserlere en güzel örnek, M. S. 2. yüzyıla ait bir mermer kült heykelidir. (Resim: 10) Burada Attis, yapılmış bir kline

üzerinde uzanmaktadır. Attis'in altındaki klinenin baş kısmında büyükçe bir insan başı vardır; bu, Zeus, nehir tanrısı ya da Dağ koruyucusu tanrı olmalıdır. Attis'in yüz tipografyası bir kadının ifadesini yansıtır. Yani burada Attis, bir hermaphroditedir. Bacaklarının üzerinde bir örtü vardır. Ayağına sandal giyinmiştir. Sol elinde bir pedum; sağ elinde de çiçek ya da dövme vardır. Ayrıca Palatinus'ta bulunan heykelciklerden, Attis'e ait olanların sayısının, tanrıça Magna Mater (Kybele)'nin heykelcikleri kadar bol olması, Ana Tanrıça kültürünün Roma'daki başlangıç döneminden beri Attis'in Kybele kültürünün önemli bir parçası sayıldığını, Roma'da oldukça ünlü olduğunu gösterir. Magna Mater (Kybele)'nin hadım sevgilisi, belli ki tanrıça ile birlikte tanrıçanın Roma'daki yeni evine taşınmıştır.⁵⁰

⁵⁰ Albayrak, Canan, 2007

4. BÖLÜM

FARKLI ÇAĞ VE DÖNEMLERDE KYBELE HEYKELLERİ

4.1. Neolitik Çağ Ana Tanrıça Buluntuları (M.Ö. 8000-5500)

Resim 11

BULUNDUĞU YER: Çatalhöyük

MALZEME: Pişmiş toprak

BOYUTLARI: 10,2 cm.

DURUMU: Baş kısmı onarılmıştır.

TANIMI: Bacaklarını sola doğru kıvrıyarak oturmuş durumda ve çıplak olan figürinin elleri göğüslerinin üzerindedir. Oldukça iyi işlenmiş bu figürinin saçları topuz şeklinde gösterilmiştir. Başta yüz ayrıntıları kulaklar ve burun gösterilmiş, gözler çizgiler ile ifade edilmiştir. Geniş iri omuzlu, büyük göğüslü, şişman ve sarkık karınlıdır. Göğüslerinin üzerine koyduğu ellerinin her parmağı ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Vücudun arkasında kalçalar ve bel ayrımı gösterilmiştir.

TARİHLEME: Neolitik Dönem M. Ö. 6. binin ilk yarısı

Resim 12

BULUNTU YERİ: Catalhöyük

MALZEME: Pişmiş toprak

BOYUTLAR: Yükseklik: 20 cm

DURUMU: Tanrıçanın ve soldaki leoparın başı onarılmıştır.

TANIMI: Ana tanrıça her bir kolu leopar olan taht ya da benzeri bir yerde oturur durumda gösterilmiştir. Figürinin oldukça kalın ve pazulu kolları, leoparların başları üzerine dayanmıştır. Leoparların kuyrukları ise arkadan dolanarak figürinin omuzları üstünde durmaktadır. Tanrıça'nın gövdesi steotopik olarak yapılmıştır. Diz kapakları yarım daire şeklinde iki çizgi ile belirtilmiştir. Ayaklar kabaca işlenmiş olup, bacakları arasında yer alan bebek, Tanrıça'nın doğum yaptığını göstermektedir. Ormanların en vahşi et oburlarından olan bir çift leopar, doğum anında bile onun korumasındadır. Göğüsler ve karın büyük ve sarkık gösterilmiş, göbek çukuru büyük bir daire şeklinde vurgulanmıştır. Bacaklar oldukça dolgun gösterilirken ayaklar ise vücuda oranla küçük ve ayrıntısız işlenmiştir.

TARİHLEME: Neolitik Dönem. M. Ö. 6. binin ilk yarısı

Resim 13

BULUNTU YERİ: Çatalhöyük

MALZEME: Alabaster

BOYUTLAR: Yükseklik: 12,4 Genişlik: 6,9 cm

DURUMU: Pişmeden dolayı üzerinde çatlaklar bulunmaktadır.

TANIMI: Ayakta duran figürinin oldukça dolgun hatlara sahiptir. Başında bir başlık bulunmaktadır ya da saçlarını topuz şeklinde tepeye toplamış gibi görünmektedir. Yüz ayrıntıları kulaklar ve burun belli edilmiştir. Kollar dolgundur ve figürin göğüslerin altında duran elleriye sanki bir şey taşıyormuş gibi gösterilmiştir. Kalçalar ve bacaklar şişman ve bitişik gösterilirken, bacaklar derin yarıklarla birbirinden ayrılmıştır. Ayaklar belirtilmiştir.

TARİHLEME: Neolitik Dönem. M. Ö. 6. binin ilk yarısı

KAYNAK: Kulaçoğlu 1992, 37, Lev. 24

Resim 14

BULUNTU YERİ: Çatalhöyük

MALZEME: Kireç taşı

BOYUTLAR: Yükseklik: 6,6 cm Genişlik: 6,5 cm

DURUMU: Baş kısmı eksiktir.

TANIMI: Bağdaş kurmuş vaziyette oturur durumdaki figürinin omuz kısımları dolgun ve kolları kısadır. Eller işlenmiş ve oldukça küçük olan göğüslerin altına yerleştirilmiştir. Ellerde bilek ve parmaklar gösterilmiştir. Karın, kalçalar ve baldırlar şişmandır ve ayrımları derin yarıklarla belli edilmiştir.

TARİHLEME: Neolitik Dönem. M. Ö. 6. binin ilk yarısı

KAYNAK: Kulaçoğlu 1992, 44, Lev. 34

Resim 15

BULUNTU YERİ: Catalhöyük

MALZEME: Pişmiş toprak

BOYUTLAR: Yükseklik: 4,1 cm Genişlik: 5,5 cm

DURUMU: Baş kısmı eksiktir.

TANIMI: Oturur durumdaki çıplak ve oldukça abartılı vücut hatlarına sahip figürinin elleri dizlerinin üzerinde gösterilmiştir. Büyük ve sarkık göğüslerinde meme uçları küçük çukurlar şeklinde belirtilmiştir. Ellerde parmaklar derin çizgilerle belirtilmiştir. Ayak bileklerindeki paralel kazıma çizgilerle halhallar gösterilmiştir. ayak parmakları işlenmemiştir. Gövdenin ön kısmında kırmızı boya ile yapılmış, zigzag motiflerinden oluşan bir bezeme yer almaktadır. Karın kısmı, bacakları ve göğüsleri arasında belli edilirken, göbek çukuru gösterilmiştir. Dolgun bacaklar vücudun ön tarafında birleştirilerek öne doğru uzatılmıştır. Şişman bir kadını betimleyen heykelcik, emziren bir ana görünümündedir. Olağanüstü üslubuyla dönemin ener örneklerindedir.

TARİHLEME: Neolitik Dönem M. Ö. 6. binin ilk yarısı

KAYNAK: Kulaçoğlu 1992, 24, Lev. 28

Resim 16

BULUNTU YERİ: Catalhöyük

MALZEME: Pişmiş toprak

BOYUTLAR: Yükseklik: 7,2 cm Genişlik: 7,1 cm

DURUMU: Baş ve vücudun sağ kısmı eksiktir, pişirilmeden dolayı grimsi bir renk almıştır.

TANIMI: Ayakları vücudun altına kıvrılarak oturan figürin, oldukça şişman ve dolgun hatlara sahiptir. Omuzlar ve kollar dolgun ve kalındır. Sol el diz kapağının üzerinde, kırık olan sağ el ise muhtemelen göğsün üzerinde durmaktadır ve elin parmakları ayrı ayrı işlenerek çok iyi belirtilmiştir. Karın büyük ve sarkık gösterilmiş, göbek çukuru belli edilmiştir. Kalçalar ve bacaklar geniş ve dolgundur.

TARİHLEME: Neolitik Dönem M. Ö. 6. binin ilk yarısı

KAYNAK: Kulaçoğlu 1992, 39, Lev. 27

Resim 17

BULUNTU YERİ: Catalhöyük

MALZEME: Pişmiş toprak

BOYUTLAR: Yükseklik: 6,6 cm Genişlik: 6,6 cm

DURUMU: Baş kısmı eksiktir.

TANIMI: Ana tanrıça figürünü, ayaklarını kıvrırarak vücudunun altına atmış oturur vaziyettedir. Dolgun kollara sahiptir ve sağ el sağ göğsün üzerindeyken, sol kol yanda gösterilmiş, ayrıca el parmakları özenle işlenmiştir. Şişman olan figürünün göğüsleri ve karnı sarkık gösterilmiş, kalçalar ve bacaklar da oldukça kalın işlenmiştir. Yalnızca sağ ayağının bir kısmı görünmekte ve görünen kısmı ile ayrıntısız işlendiği ve vücuda oranla küçük olduğu dikkat çekmektedir.

TARİHLEME: Neolitik Dönem. M. Ö. 6. binin ilk yarısı

KAYNAK: Kulaçoğlu 1992, 43, Lev. 33

Resim 18

BULUNTU YERİ: Catalhöyük

CİNSİ: Dört figürlü yüksek kabartma

MALZEME: Taş

BOYUTLAR: Yükseklik: 11,6 cm Genişlik: 11,3 cm

TANIMI: Solda birbirine sarılmış Tanrıça ve tanrı çifti, bunun hemen bitişiğinde de kucığında çocuğunu tutan Tanrıça betimlenmiştir. Bu anlamlı kompozisyon çok büyük bir olasılıkla Tanrı ve Tanrıça'nın birleşmesinin sonucunda çocuğun doğduğunu, yani üreme ve çoğalmanın bir giz olmadığı düşüncesini açık bir şekilde yansıtmaktadır.

TARİHLEME: Neolitik Dönem M. Ö. 7. binin ilk yarısı

KAYNAK: Oktay Belli 2001

Resim 19

BULUNTU YERİ: Catalhöyük

CİNSİ: Leoparlı Figürin

MALZEME: Mavi kireç taşı

BOYUTLAR: Yükseklik: 11,8 cm Genişlik: 11 cm

DURUMU: Baş kısmı ve sol kol eksiktir.

TANIMI: Leoparın arkasında ayakta duran figürin çıplak olarak tasvir edilmiştir ve omuzlarında leopar derisinden yapılmış üçgen bir şal bulunmaktadır. Sağ kol leoparın kafasının üzerinde gösterilmiştir. Leoparla kolun birleştiği yerde hem leoparın hem de kolun üzerinde delikler bulunmaktadır. Göğüsler, karın vurgulanmamış ancak göbek çukuru bir delikle gösterilmiştir. Kalça ve baldırlar dolgun değildir. Bacaklar aşağıda yatay bir çizgi ile belirtilmiştir. Leoparın benekleri beyaz renkli yuvarlaklar halindedir.

TARİHLEME: Neolitik Dönem M. Ö. 6. binin ilk yarısı

KAYNAK: Kulaçoğlu 1992, 27, Lev. 12

Resim 20

BULUNTU YERİ: Köşkhöyük

CİNSİ: Ana tanrıça figürünü

MALZEME: Pişmiş toprak

BOYUTLAR: Yükseklik: 7 cm

DURUMU: Tamdır.

TANIMI:Orta Anadolu Bölgesinde bulunan ve Neolitik Çağ'a tarihlenen Köşk Höyük'te yapılan kazılarda ortaya çıkarılan, kilden yapılmış Ana Tanrıça figürleri, içerik ve stil açısından diğer yerleşim merkezlerinde bulunan ana tanrıça figürlerinin benzerini oluşturmaktadır. Oturur durumdaki Ana Tanrıça, kollarını önde göğüs hizasında kavuşturmuştur. Başında, arkaya eğimli silindirik bir başlık görülür. Gözleri iri badem biçimlidir. Burun ve ağız detayları başarılı bir şekilde işlenmiştir. Sanatçı sanki canlı gözlemlerine dayanarak, Ana Tanrıça'yı tüm ayrıntılarıyla betimlemeye çalışmıştır.

TARİHLEME: Neolitik Dönem M. Ö. 7. binin ilk yarısı

KAYNAK: Oktay Belli, 2001

4.2. Kalkolitik Çağ Ana Tanrıça Buluntuları (MÖ 5000-3000)

Çatalhöyük'ün batısında yer alan ve geç Kalkolitik Çağ'a tarihlenen Hacılar yerleşmesinde ise taş ve özellikle kilden yapılan Ana Tanrıça heykelciklerinin ortaya çıktığını görüyoruz. Çıplak ve üreme organları abartılarak belirtilen bu Ana Tanrıça heykelcikleri öncülerinden farklı olarak yüz ifadeleri giderek daha bir önem kazanarak estetik bir güzelliğe ulaştırılmıştır. Ana Tanrıça'yı Leopar üzerinde oturarak gösterilmesi, O'nun hayvanlar üzerindeki egemenliğini yansıtır. Kabartma ve heykelciklerde yer alan leopar, aslan, güvercin ya da yılanlar Ana Tanrıça'nın kutsal hayvanlarıdır. Bu vahşi hayvanlar Tanrıça'nın şahsında insanın doğaya egemenliğini ve ayrıca sevgi ve şefkatini simgeler.

Bu dönem de Ana Tanrıça figürinleri'nin büyük bir kısmı ayakta, büyük bir kısmı da oturarak betimlenmiştir. Bazı figürinler de ise yan yatarken veya yüzüst gösterimiştir. Sanatsal değeri çok yüksek olan bu heykelciklerde sanatçılar yeteneklerinin doruk noktasına erişmişlerdir. Ana tanrıça heykelciklerini artık statik olarak değil tam tersine sanki canlı gözlemlerine dayanarak biçimlendirmeye başlamışlardır.

Çıplak ve üreme organları abartılarak abartılarak gösterilen Ana Tanrıça figürinlerinde ilk kez yüz ifadelerine önem verilmiştir.

Resim 21

BULUNTU YERİ: Hacılar

CİNSİ: Ana Tanrıça Figürini

MALZEME: Pişmemiş toprak

BOYUTLAR: Yükseklik: 12,6 cm Genişlik: 6 cm

DURUMU: Tamdır.

TANIMI: Çatalhöyük'ün batısında yer alan ve Kalkolitik Çağ'a tarihlenen Hacılar yerleşmesinde ortaya çıkarılan taş ve özellikle kilden yapılan Ana Tanrıça figürinleri, tüm canlılığı ile doğurganlık ve verimlilik kültürünü simgelemektedir. Figürin, kucağında yavru bir leoparı tutuyor ve leopar şeklinde yapılmış bir iskemlede oturuyor pozisyonundadır. Oldukça dolgun hatlara sahip olan figürinin ve üzerine oturduğu leoparın yüz ayrıntıları belli edilmiş, çizgi ile tasvir edilen badem şeklindeki iri gözleri ve kabartı şeklinde gösterilmiş burunları vurgulanmıştır. Figürinin kolları kalındır ve kucağındaki leopar yavrusunu iki eliyle kavrar durumda gösterilmiştir. Karın ve kalçalar şişman olarak vurgulanmış ve göbek çukuru belirtilmiştir. Kucağındaki yavru leopar ise uzun kuyrukludur ve ön pençelerini figürinin boynuna atmış ve figürine bir çocuk gibi sarılmış pozisyonundadır.

TARİHLEME: Geç Neolitik Dönem Kalkolitik çağ, M. Ö 6. binin ortaları

KAYNAK: Kulaçoğlu 1992, 55, Lev. 51

Resim 22

BULUNTU YERİ: Hacılar

CİNSİ: Ana Tanrıça Figürini

MALZEME: Pişmiş toprak

BOYUTLAR: Yükseklik: 8,3 cm Genişlik: 7 cm

DURUMU: Tamdır.

TANIMI: Oldukça dolgun hatlara sahip olan figürin, bacaklarını kıvrarak vücudunun altına almış ve kucağında bir çocuk taşır pozisyonda gösterilmiştir. İnce bir boynu ve uzunca bir yüzü olan figürinin yüz ayrıntıları belli edilmiş, gözler iri badem şeklinde, burun küçük gösterilmiş, kulaklar tasvir edilmiştir. Geniş omuzları ve kalın kolları bulunan figürinin sol kolu göğüs üzerinde, sağ kolu çocuğu tutar vaziyette, çocuğun sağ kolu ise figürinin boynuna sarılmış pozisyondadır. Oldukça şişman ve sarkık gösterilen karında göbek çukuru belli edilmiş, kalçalar, baldırlar ve bacaklar da çok şişman gösterilmiştir. Ayaklar işlenmemiş, küçük çıkıntılar olarak belli edilmiştir.

TARİHLEME: Geç Neolitik Dönem M. Ö. 6. binin ortaları

KAYNAK: Kulaçoğlu 1992, 56, Lev. 52

Resim 23

BULUNTU YERİ: Hacılar

CİNSİ: Ana Tanrıça Figürini

MALZEME: Pişmiş toprak

BOYUTLAR: Yükseklik: 11,4 cm Genişlik 5,3 cm

DURUMU: Sol kol ve sağ ayak eksiktir.

TANIMI: Sol yana uzanmış olarak gösterilen figürin, oldukça dolgun hatlara sahiptir. Yüzde, gözler badem şeklinde çizgilerle belli edilmiş, kulaklar belirtilmiştir. Saçlar derin çizgilerle gösterilmiş ve arkada topuz olarak toplanmıştır. Kalın ve pazulu kollar dirsekten kıvrılarak göğüsleri tutar pozisyonundadır ve eller işlenmiştir. Göğüsler büyük ve sarkıktır. Yatar pozisyonun bir sonucu olarak, karın sol tarafa doğru sarkık gösterilmiş ve göbek çukuru vurgulanmıştır. Kalçalar ve baldırlar oldukça şişmandır, ayaklar belirtilmemiştir.

TARİHLEME: Geç Neolitik Dönem M. Ö. 6. binin ortaları

KAYNAK: Kulaçoğlu 1992, 60, Lev. 58

Resim 24

BULUNTU YERİ: Hacılar

CİNSİ: Ana Tanrıça Figürini

MALZEME: Pişmiş toprak

BOYUTLAR: Yükseklik: 11,7 cm Genişlik: 4,7 cm

DURUMU: Kollar ve ayaklar eksiktir.

TANIMI: Ayakta durur pozisyondaki figürin restore edilmiştir. Yüzde ayrıntılar gösterilmiş, gözler badem şeklinde çizgilerle ifade edilmiştir. Kollar eksiktir fakat sol kolun korunan kısmı, göğsünün altına dayanmıştır. Göbek hafif kabarık ve sarkıktır ve göbek çukuru belli edilmiştir. Figürinin belinde kalçalarını çevreleyen bir giysi bulunmaktadır. Kalçaları oldukça geniş olan figürinin bacakları dize kadar bitişiktir ve derin bir yarıkla ayrılmıştır.

TARİHLEME: Geç Neolitik Dönem M. Ö. 6. binin ortaları

KAYNAK: Kulaçoğlu 1992, 48, Lev. 39

Resim 25

BULUNTU YERİ: Hacılar

CİNSİ: Ana Tanrıça Figürini

MALZEME: Pişmiş toprak

BOYUTLAR: Yükseklik: 9 cm

DURUMU: Baş kısmı ve sol kolu eksiktir.

TANIMI: Ayakta duran figürinin kolları dirsekten kıvrılarak sarkık göğüslerinin üzerinde gösterilmiştir. Büyük ve sarkık karnı ve göbek çukuru vurgulanmıştır. Bacakların üst kısmı birleşiktir ve dizlerden sonra aşağı doğru açılmaktadır. Ayaklar işlenmemiştir.

TARİHLEME: Geç Neolitik Dönem M. Ö. 6. binin ortaları

KAYNAK: Kulaçoğlu 1992, 51, Lev. 45

Resim 26

BULUNTU YERİ: Hacılar

CİNSİ: Ana Tanrıça Figürini

MALZEME: Pişmiş toprak

BOYUTLAR: Yükseklik: 5, 3 cm Genişlik: 5 cm

DURUMU: Göğüs kısmından aşağısı eksiktir.

TANIMI: Kolları dirsekten kıvrılarak göğüslerinin altında birleşen figürinin vücudunun önü ve arkası siyah renkte kare motifleriyle bezelidir. İnce bir boyuna ve iyi işlenmiş bir başa sahip olan figürin, başını çevreleyen bir başlık giymiş ve saçlar vücudun arka tarafında tek tek örgü şeklinde gösterilmiştir. Yüzde ayrıntılar işlenmiş, büyük iri badem gözler çizgi ile burun ve kulaklar ise kabarık olarak vurgulanmıştır.

TARİHLEME: Geç Neolitik Dönem M. Ö. 6. binin ortaları

KAYNAK: Kulaçoğlu 1992, 54, Lev. 50

Resim 27

BULUNTU YERİ: Hacılar

CİNSİ: Kucaklaşmış Tanrı ve Tanrıça Figürini

MALZEME: Pişmiş toprak

BOYUTLAR: Yükseklik: 11, 7 cm

DURUMU: Erkeğin vücudunun belden yukarısı ve kadının her iki kolu eksiktir.

TANIMI: Bir erkek ve kadının birbirlerine sarılmış pozisyonda gösterildiği figürinler bel kısmından birbirine bitişik durumdadır. Kadın, küçük bir buruna ve badem şeklinde gözlere sahiptir. Göğüsleri belirtilmemiştir fakat kalça ve baldır kısımları oldukça dolgun gösterilmiştir. Kadına sahip durumdaki erkek ise kadına göre oldukça zayıftır ve kadının kalça kısmını eliyle tutar pozisyonundadır. Ellerinin parmakları tek tek belli edilmiştir. Her ikisinin de ayakları işlenmemiştir.

TARİHLEME: Geç Neolitik Dönem M. Ö. 6. binin ortaları

KAYNAK: Kulaçoğlu 1992, 60, Lev. 59

Resim 28

BULUNTU YERİ: Hacılar

CİNSİ: Ana Tanrıça Figürini

MALZEME: Pişmiş toprak

BOYUTLAR: Yükseklik: 10, 2 cm Genişlik: 5, 6 cm

DURUMU: Tamdır.

TANIMI: Ayakta durur pozisyondaki figürin çıplak gösterilmiştir. Küçük bir baş ve ince bir boyuna sahiptir. Saçları tepede topuz şeklinde toplanmıştır. Yüzde ayrıntılar işlenmiş, gözler badem şeklinde ve kulaklar küçük kabarıklıklar olarak vurgulanmıştır. Oldukça dolgun olan kollar, dirsekten kıvrılarak göğüsün üzerine dayanmış, eller ise işlenmemiştir. Göbek sarkık, kalçalar dolgun ve kalın gösterilmiştir. Bacaklar diz kısmına kadar bitişiktir ve derin bir yarıkla ayrılmıştır. Ayaklar işlenmemiştir.

TARİHLEME: Geç Neolitik Dönem M. Ö. 6. binin ortaları

KAYNAK: Kulaçoğlu 1992, 46, Lev. 38

Resim 29

BULUNTU YERİ: Hacılar

CİNSİ: Ana Tanrıça Figürini

MALZEME: Pişmemiş toprak

BOYUTLAR: Yükseklik: 9, 2 cm Genişlik: 6, 8 cm

DURUMU: Sağ kol ve bacakların bir kısmı eksiktir.

TANIMI: Figürin oturuyor pozisyonundadır. Oldukça dolgun hatlara sahip olan figürinin yüz ayrıntıları belli edilmiş, çizgi ile tasvir edilen badem şeklindeki iri gözleri ve küçük çıkıntılar şeklinde gösterilen kulakları vurgulanmıştır. Figürinin kalın ve pazulu kolları göğüslerinin üzerinde birleşmektedir. Şişman ve sarkık karında göbek çukuru belirtilmemiş, kalçalar ve baldırlar oldukça dolgun gösterilmiştir.

TARİHLEME: Geç Neolitik Dönem M. Ö 6. binin ortaları

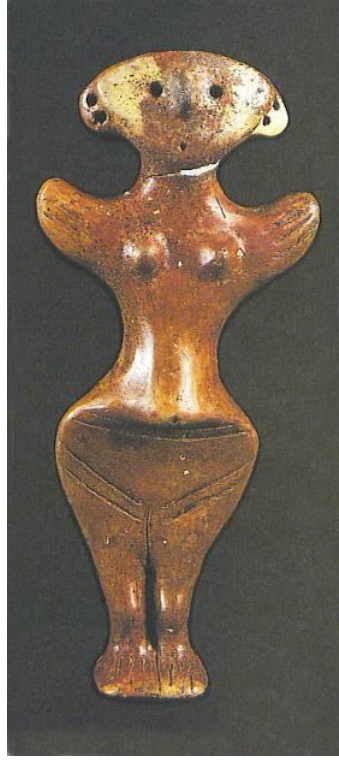
KAYNAK: Kulaçoğlu 1992, 57, Lev. 53

4.3.Tunç Çağı Ana Tanrıça Buluntuları (MÖ 3.000 - MÖ 1.000)

Çağ'a adını veren tunç, bakır-kalay karışımından elde edilen ve bakıra kıyasla çok daha sert ve kullanışlı olan bir metaldir. Anadolu'daki çeşitli atölyelerde tunçtan üretilen çeşitli eşya, alet, takı ve silahlar, doruk noktasına ulaşmıştır. Tunçtan döküm tekniği ile üretilen öldürücü silahlar, topluluklara büyük bir üstünlük sağlamaya başlamıştır. Anadoluya göçlerin yapılması, düşman tehlikesine karşı kalelerin kurulması ve savunm duvarlarının güçlendirilmesi, orduların kurulması ve savaşlarda erkeklere çok büyük görevlerin verilmesi, toplulukların dinine yansımış ve Tanrılar da en az tanrıçalar kadar toplumda saygınlık kazanmaya başlamıştır. Ançak ilginç olan, yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan çeşitli metal, taş, fildişi ve pişirilmiş topraktan yapılan Ana Tanrıça figürinlerinin sayısı Tanrı figürinlerinden çok daha fazladır.

Tuç Çağı'nda bulunan bazı Ana Tanrıça figürinleri, Anadoludaki topluluklar arasında Ana tanrıça kültürünün öneminden hiçbirşey kaybetmediğini göstermektedir.⁵¹

⁵¹ Belli, 2001;21

Resim 30

BULUNTU YERİ: İkiztepe

CİNSİ: Tanrıça Figürini

MALZEME: Pişmiş toprak

BOYUTLAR: Yükseklik: 15. 5cm

DURUMU: Tam

TANIMI: Tunç Çağı'nda Ana Tanrıça'nın en güzel örneklerinden birini yansıtmaktadır. Ayakta duran Ana Tanrıça figürinin yüzü yassı ve üçgen biçimli olup, başının arkası aşırı sivridir. Kulak memeleri çift küpe deliklidir. Burnun dışında gözler ve ağız deliklerle gösterilmiştir. Boynun hemen altında yukarı kaldırılmış kısa kollar ve kolların uç kısmındaki parmaklar, şematize çizgilerle işaretlenmiştir. Göğüsler kabarık çıkıntılarla belirtilmiştir. Karnın hamile bir kadını gösterircesine şiştir. Göbek çukuru da bir delikle belirtilmiştir. Karnın köşeli çıkıntısının hemen altında çifte çizgilerle üreme pubis bölgesi işlenmiştir.

TARİHLEME: İlk Tunç Çağı M. Ö 3. Bin yılın son çeyreği

KAYNAK: Oktay Belli

Resim 31

BULUNTU YERİ: Horoztepe

CİNSİ: Çocuğunu emziren Tanrıça

MALZEME: Bronz

BOYUTLAR: Yükseklik: 21, 5 cm

DURUMU: Tamdır.

TANIMI: Neolitik Çağ'dan beri kemik, kil, kalker, alabaster ve mermerden yapılan Ana Tanrıça figürleri, Bronz Çağ'ında çeşitli metallere üretilmeye başlanmıştır. Bunun en güzel örneği, Amasya'nın doğusunda yer alan ve önemli bir madencilik üretim merkezi olan Horoztepe'de bulunan ve M. Ö. 3 bin yılın sonuna tarihlenen bronzdan yapılmış Ana Tanrıça figürünü, Neolitik çağ'daki çocuğunu emziren Ana Tanrıça figürünün içerik ve stil açısından şaşılacak düzeyde benzerini oluşturmaktadır. Kucağında çocuğunu emziren kadın çıplak olarak ayakta durmaktadır. Bronzdan dökümteknisiyle büyük bir başarıyla yapılan Ana Tanrıça'nın kulak memelerinde küpe deliği bulunmaktadır. Göz boşluğu, burun ve ağız belirtilmiştir. Çocuğun bacakları arasından geçirdiği sağ eliyle çocuğu kalçasından kavramış, sol eliyle de sol göğsünü emen çocuğun başını arkadan tutmaktadır. Doğuran ve besleyen Ana Tanrıça'nın en güzel örneğini oluşturan bu figürünün benzerine Tunç çağında raslanılmamaktadır.

TARİHLEME: Eski Tunç Çağı M. Ö. 3. Binyıl sonu

KAYNAK: Oktay Belli 2001

Resim 32

BULUNTU YERİ: Alacahöyük ve Hasanoğlan

CİNSİ: Tanrıça heykelciği

MALZEME: Elektrum - altın

BOYUTLAR: Yükseklik: 25 cm

DURUMU: Tamdır.

TANIMI: Bronz, gümüş, elektron ve altından yapılmış Ana Tanrıça figürlerinin bir başka güzel örneği, Orta Anadolu Bölgesinde yer alan Göller Alacahöyük ve Hasanoğlan'da yapılan kazılarda bulunmuştur. Göllerde Ana Tanrıça figürinleri, stilize edilmiş idol biçimindedir. İdol biçimine dönüştürülen Ana Tanrıça, insanlar tarafından tıpkı bir muska gibi üzerlerinde taşınmıştır. Bronz ve gümüşten döküm tekniğiyle yapılan Alacahöyük ve Hasanoğlan'daki Ana Tanrıça heykelcikleri ayakta durur biçimindedir. Olağanüstü bir başarıyla gerçekleştirilen ana tanrıça heykelcikleri Anadolu'da Neolitik ve Kalkolitik çağlar'a ait yerleşim merkezlerinde ortaya çıkarılan yüzlerce Ana Tanrıça figürinlerine kıyasla, çok daha zarif, güzel ve çıplak bir kadının tüm özelliklerini sanatsal olarak yansıtmaktadır.

Arkeoloji literatürüne Hasanoğlan heykelciği olarak geçen Ana Tanrıça'nın vücudu elektrumdan, başındaki maske, göğüsleri ve ayak bileklerindeki bilezikler altından

yapılmıştır. Tanrıça'nın saçları, arkada kütle halinde enseyi kapatmaktadır. Badem gözlü, büyük ve kalın burunlu tanrıça'nın iki eli karın üzerindedir. Özellikle büyük ve kalın kemerli burnu, o dönemdeki Anadolu halkının etnik tipini de açığa vurmaktadır. Bileklerinde bilezikler vardır. Çıplak vücutlu Tanrıça'nın göğsünün hemen alt kısmından altında yapılmış çapraz bant geçmektedir. Cinsiyet organı, içi noktalarla doldurulmuş büyük bir üçgen ile gösterilmiştir. Gövdenin arka yüzünde, özellikle kalçanın doğalcı yöntemle belirtilmiş olması bakımından Anadolu'nun en eski natüralist heykelcik örneğini yansıtmaktadır.

TARİHLEME: Eski Tunç Çağı M. Ö. 3. Binyıl sonu

KAYNAK: Oktay Belli 2001

Resim 33

BULUNTU YERİ: Alacahöyük

CİNSİ: Stilize Tanrıça figürinleri

MALZEME: Gümüş

BOYUTLAR: Yükseklik: 7 cm ve 10. 6 cm

DURUMU: Tamdır.

TARİHLEME: Eski Tunç Çağı M. Ö. 3. Binyılın ikinci yarısı

KAYNAK: Oktay Belli 2001

Resim 34a

BULUNTU YERİ: Ahlatlıbel

CİNSİ: Şematik Tanrıça figürinleri

MALZEME: Pişmiş toprak

BOYUTLAR: Yükseklik: 7 cm

DURUMU: Tamdır.

TARİHLEME: Eski Tunç Çağı M. Ö. 3. Binyılın başı

KAYNAK: Oktay Belli 2001

Resim 34b

BULUNTU YERİ: Ahlatlıbel

CİNSİ: ŞematikTanrıça figürinleri

MALZEME: Pişmiş toprak

BOYUTLAR: Yükseklik: 5. 1 cm

DURUMU: Tamdır.

TARİHLEME: Eski Tunç Çağı M. Ö. 3. Binyılın başı

KAYNAK: Oktay Belli 2001

Resim 34c

BULUNTU YERİ: Etiyokuşu

CİNSİ: ŞematikTanrıça figürinleri

MALZEME: Pişmiş toprak

BOYUTLAR: Yükseklik: 4. 6 cm

DURUMU: Tamdır.

TARİHLEME: Eski Tunç Çağı M. Ö. 3. Binyılın ortaları

KAYNAK: Oktay Belli 2001

Resim 34d

BULUNTU YERİ: Karaoğlan

CİNSİ: ŞematikTanrıça figürinleri

MALZEME: Pişmiş toprak

BOYUTLAR: Yükseklik: 3. 1 cm

DURUMU: Tamdır.

TARİHLEME: Eski Tunç Çağı M. Ö. 3. Binyıl

KAYNAK: Oktay Belli 2001

Resim 34e

BULUNTU YERİ: Alacahöyük

CİNSİ: İkiz idol

MALZEME: Altın

BOYUTLAR: Yükseklik: 4 cm

DURUMU: Tamdır.

TARİHLEME: Eski Tunç Çağı M. Ö. 3. Binyılın ikinci yarısı

KAYNAK: Oktay Belli 2001

TANIMLARI: Orta Anadolu bölgesi yer alan Ahlatlıbel, Etiyokuşu, Karaoğlan, Karayavşan ve Kalınkaya'da yapılan kazılarda ortaya çıkarılan pişirilmiş kilden yapılan Ana Tanrıça figürinlerinin de, stilize idol biçimine dönüştürüldüğü görülmektedir. Bu tür idoller insanlar tarafından muska ya da takı gibi taşınmıştır.

Resim 35

BULUNTU YERİ: Beycesultan

CİNSİ: Keman biçimli idol

MALZEME: Mermer

BOYUTLAR: Yükseklik: 13. 5 cm

DURUMU: Tamdır.

TANIMI: Tunç çağı'nda Anadolu'da Ana Tanrıça kültü varlığını sürdürmesine karşın, yapılan bazı Ana Tanrıça figürinlerinin gittikçe soyutlaştığı da görülmektedir. Örneğin Batı Anadolu bölgesinde yer alan Beycesultan'da ortaya çıkarılan mermerden yapılmış çok sayıdaki Ana Tanrıça figürinleri, keman biçimine dönüşmüştür. Üzerlerine herhangi bir vücut ayrıntılarının işlenmediği keman biçimli figürinler, Ege Dünya'sında bulunan mermer ve pişirilmiş kilden yapılan figürinlerle çok büyük bir benzerlik göstermektedir. İkiztepe ve Demircihöyük'te bulunan pişirilmiş kilden yapılan Ana Tanrıça figürinlerinin üzerine vücut ayrıntıları çizgi tekniği ile işlenmiştir.

TARİHLEME: Eski Tunç Çağı M. Ö. 3. Binyılın başı

KAYNAK: Oktay Belli 2001

Resim 36a

BULUNTU YERİ: Kültepe

CİNSİ: İdol

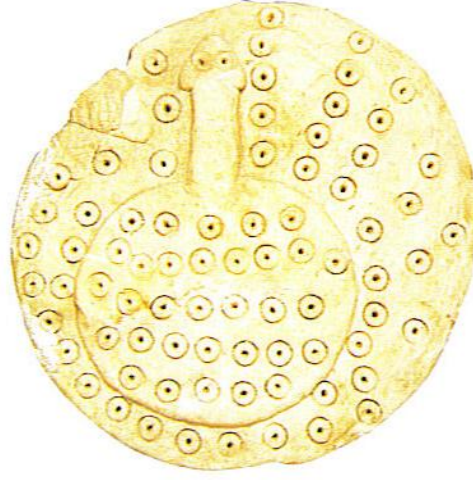
MALZEME: Mermer

BOYUTLAR: Yükseklik: 12. 7 cm

DURUMU: Tamdır.

TARİHLEME: M. Ö. 3. Binyıl sonu 2. Binyıl başı

KAYNAK: Oktay Belli 2001

Resim 36b

BULUNTU YERİ: Kültepe

CİNSİ: İdol

MALZEME: Mermer

BOYUTLAR: Yükseklik: 9, 2 cm

DURUMU: Tamdır.

TARİHLEME: M. Ö. 3. Binyıl sonu 2. Binyıl başı

KAYNAK: Oktay Belli 2001

TANIMI: M. Ö 2. Binyıl başlarında Assurlu tüccarların Dünya'nın ilk uluslararası ticaret merkezi olan, Kültepe'de (Kaneş) kurdukları ticaret merkezinde, Ana Tanrıça kültünün öneminden hiçbirşey kaybetmeden varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Kültepe'de bulunan mermerden yapılmış silindir gövdeli, uzun boyunlu ve mantar başlı idoller, Ana Tanrıça'nın oldukça şematize edildiğini göstermektedir. Bu figürinler Anadolu'nun dışında, Güneydoğu Avrupa ve Kuzey Suriye Ana Tanrıça kültünün de derin izlerini taşımaktadır. Güneydoğu Avrupa'dan yapıldığı öne sürülen göçler ve özellikle Kuzey Suriye ile Orta Anadolu arasında yapılan yoğun ticari ilişkiler, kültürel ve dinsel ilişkileri de etkilemiştir.

Resim 37

BULUNTU YERİ: Kültepe

CİNSİ: Tanrıça heykelciği

MALZEME: Fildişi

BOYUTLAR: Yükseklik: 9.3cm

DURUMU: Tamdır.

TANIMI: Arkalıksız bir taht üzerinde oturan çıplak tanrıça heykelciği, fildişinden yapılmıştır, geniş ve yuvarlak şapkalı tanrıça, büyük kulaklı, iri burunlu ve büyük ağızlıdır. Oval biçimli göz çukurlarında, göz bebeklerinin yeri boştur. Parmakları tek tek işlenmiş, elleri ile göğüslerini tutmaktadır. Kalçaları geniş ve etlidir. Yeri önceden hazırlanan cinsiyet uzvu yerine ayrı bir maddeden yapılmış üçgen parça takılmıştır.

TARİHLEME: M. Ö. 18. Yüzyıl ikinci yarısı

KAYNAK: Oktay Belli 2001

4.4. Hitit Krallığı Ana Tanrıça Buluntuları (M.Ö. 2300 – 1200)

Resim 38

BULUNTU YERİ: Hattuşa, Yazılıkaya Açık hava Tapınağı, A bölümü.

CİNSİ: Baştanrılar sahnesi

MALZEME: Tapınak duvarında kabartma

DURUMU: Tamdır.

TANIMI: Anadolu'nun yerli halkı olan Hattiler'de Ana Tanrıça'nın adı Wuruşemu idi. Wuruşemu, Anadolu'da bilinen ilk tanrıça adı olduğu için çok büyük bir önem taşımaktadır.

Anadolu'nun ilk büyük krallığını kuran Hititler'in dininde tanrıların yanı sıra, tanrıçalar da çok önemli bir yer tutmaktaydı. Hitit tanrılarının çok büyük bir kısmı Hurri kökenliydi. Tanrılar topluluğunun baş tanrısı fırtına Tanrısı Teşup'tur. Teşup'un eşi Hepat'da, Hitit panteonunun başında yer almaktadır. Hurri kökenli olan Hepat, Anadolu'daki Ana Tanrıça inancı ve bununla ilgili geleneği devam ettirmiştir.

Hititler tarafından, Teşup'un karısı Hepat, Arinna'nın Güneş Tanrıçası ile eşitlenmiştir. Bu eşitlik yazılı belgelerde şu sözlerle açıklanmaktadır.

“Arinna'nın Güneş Tanrıçası, benim efendim; bütün ülkelerin kraliçesi. Sen Hitit Ülkesi'nde Arrina'nın Güneş Tanrıçası adını taşırsın. Sedir (ağaçları) Ülkesinde ise adın Hepat'tır”.

Teşup ile Hepat tanrısal çiftinin en önemli ve etkili betimleri, Hitit başkenti Hattuşa'nın yaklaşık 1, 5 km. kuzeydoğusunda yer alan açık hava tapınağı Yazılıkaya'da görülmektedir. Burada Teşup ve eşi Hepat kutsanmaktaydı; Hurri kökenli Tanrı ve Tanrıça Kümelerinin Teşup ve Hepat'ın yönetiminde “Yeni Yıl Bayramı” için ayrı ayrı toplanışları betimlenmiştir. Çatalhöyük'te Ana Tanrıça Bir çift panter üzerinde oturduğu gibi, burada da Hepat panter üzerinde ayakta durmaktadır. Daha sonra Anadolu'da Geç Hitit Beylikleri, Phryg, Lydia ve hatta Hellenistik dönemde Ana Tanrıça'nın kutsal hayvanı artık aslan olarak gösterilmiştir.

TARİHLEME: M. Ö. 13. Yüzyıl

KAYNAK: Oktay Belli 2001

Resim 39

BULUNTU YERİ: Hattuşaş (Hitit imparatorluğu dönemi)

CİNSİ: Ana Tanrıça ve çocuğu (Arianna'nın Güneş Tanrıçası)

MALZEME: Altın

BOYUTLAR: Yükseklik: 4.3cm

DURUMU: Tamdır.

TANIMI: Altından dövme tekniğiyle yapılmış bir Hitit Tanrıçası (Arianna'nın Güneş Tanrıçası), Neolitik ve Kalkolitik Çağlar'a ait kucağında çocuğunu tutan Ana Tanrıça figürinleriyle içerik yönünden büyük bir benzerlik göstermektedir. Aslan ayaklı ve arkalıksız bir taht üzerinde oturur durumda gösterilen figürin arkalıksız bir taht üzerinde otururken gösterilmiştir. İki eliyle bir kap tuttuğu anlaşılan Tanrıça'nın sırt kısmındaki halka, bunun bir kolye veya muska gibi insanlar tarafından taşındığını göstermektedir. Tanrıçanın yüz ayrıntıları başarıyla işlenmiştir. Kulaklarındaki

küpelere, iri daire biçimlidir. İri badem gözlü ve kalın burunlu Tanrıça, Hasanoğlan Tanrıça'sının yüz ifadesinin benzerini oluşturmakta ve Anadolu halkının etnik tipini açıkça yansıtmaktadır. Başında geniş hale biçimli bir başlık bulunmaktadır. Baş kısmının arkasındaki halka, bunun bir muska ya da kolye gibi taşındığını göstermektedir. Tanrıça'nın başındaki hale biçimli başlık, daha sonra Hristiyan sanatında İsa'nın, Meryem'in ve azizlerin başları arkasında görülen haleyi etkileyecektir. Boynunda kalın bir gerdanlık taşımaktadır. Tanrıça'nın kucağında çıplak bir erkek çocuk oturmuştur. Tanrıça'nın çocuğu tutmadığı görülmektedir. Bu ilginç kompozisyon, çocuğu doğuran, besleyen ve kucağında taşıyan Çatalhöyük, Hacılar ve Horoztepe Ana Tanrıça figürinlerinin bir uzantısını oluşturmaktadır. Bu özgün inanç, Hristiyan sanatında Meryem'in çocuk İsa'yı kucağında taşıması sahnesiyle ölümsüzlüğe ulaşacaktır.

TARİHLEME: M. Ö. 14-13 yüzyıl

KAYNAK: Oktay Belli 2001

Resim 40

BULUNTU YERİ: Alacahöyük (Hitit imparatorluğu dönemi)

CİNSİ: Oturan Ana Tanrıça heykelciği (Arianna'nın Güneş Tanrıçası)

MALZEME: Bronz

BOYUTLAR: Yükseklik: 11 cm

DURUMU: Tamdır.

TANIMI: Alacahöyük kazıları sırasında bulunan bu heykelcik, bronzdan döküm tekniğiyle yapılan Ana Tanrıça figürünü (Arianna'nın Güneş Tanrıçası), Hitit dönemine tarihlenmektedir. Bu Tanrıça'nın da başının arka kısmında bulunan halka, kolye ya da muska gibi taşındığını göstermektedir. Arkaliksız bir taht üzerinde

oturan Ana Tanrıça'nın başında geniş, hale biçimli bir başlık bulunmaktadır. Başlığın kenarlarından güneş ışınları gibi şualar çıkmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi başlığın bu ilginç görünümü, daha sonra Hristiyan sanatında İsa'nın, Meryem'in ve de azizlerin başları arkasında görülen haleyi etkileyecektir. Tanrıça'nın kucağında çocuğu yoktur. Giymiş olduğu elbisenin altında, iri göğüs çıkıntıları belirtilmiştir.

TARİHLEME: M. Ö. 14-13 yüzyıl

KAYNAK: Oktay Belli 2001

Resim 41a

Resim 41b

BULUNTU YERİ: Kargamış (Geç Hitit beylikleri dönemi)

CİNSİ: Tanrıça Kubaba kabartması

MALZEME: Bazalt

BOYUTLAR:(Resim: 41a Yükseklik: 83cm.) Resim: 41b Yükseklik: 102cm)

DURUMU: Tamdır.

TANIMI: Geç Hitit Beylikleri döneminde Ana Tanrıça'yı Kargamış kentinin baş tanrıçası Kubaba adıyla tanımaktayız. Aslında Kubaba adına, Asurlu tüccarların Kültepe'de bıraktıkları çivi yazılı, yazılı tabletlerde rastlamaktayız. Yalnız burada Kubaba Dağ tanrıçası olarak geçmektedir. Kargamış kentinde andezit taşından yapılan alçak kabartmalarda Kubaba, yanında bir çift aslan ve elinde bir ayna ile betimlenmektedir. Kargamış Prensi, Kubaba kabartmalı taşın arka kısmına şunları yazdırtmıştır.

“ Ben Kamanas, Tanrıça Kubaba'nın dört yol ağzındaki evini bitirinceye değin... Kargamış'ta, dağların kentinde, evin ön odasına Kubaba için heykeller diktim, Kargamış'ın Büyük Tanrıçası için... O'nun için krallar üç heykel getirdi ve giydirdi... Ben de bir giysi verdim.

TARİHLEME: M. Ö. 9 yüzyıl

KAYNAK: Oktay Belli 2001

4.5. Demir Çağı Ana Tanrıça Buluntuları (M.Ö. 1200 – 750)

M. Ö. 1200 yıllarında on binlerce insandan oluşan ve bu tarihte “Deniz Kavimleri” göçü olarak adlandırılan topluluğun boğazlar yoluyla Anadolu’ya geçmesi sonucunda, Anadolu’nun ilk büyük krallığı olan Hititler yıkılmış ve Anadolu karanlık çağa gömülmüştür.

Yağma ve yıkımdan canını zor kurtaran bazı Hitit’li prensler, güneye kaçarak Pattin, Kue, Asitavanda, Malatya, Maraş, Tabal, Kummuh, Zincirli ve Kargamış gibi kentlerde, Geç Hitit Beylikleri olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak M. Ö. I. Binyılın başlarından itibaren doğuda Urartular, Orta Anadolu’da Phrygler ve Batı Anadolu Bölgesinde de Lydialılar bir krallık olarak kurulmaya başlanmıştır. Adından da anlaşılacağı gibi, Demir Çağında günümüz teknolojisinin özünü oluşturan demir, yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Tunç’a kıyasla daha sağlam olan demirden yapılan alet, eşya ve özellikle silahlar, topluluklara çok büyük bir üstünlük sağlamıştır. Demirden yapılan öldürücü silahların kullanılması ve savaşların süreklilik kazanması, savaş tanrıları ile birlikte Fırtına, Güneş ve diğer Tanrıların ön plana geçmesine neden olmuştur. Ancak doğanın en yaratıcı gücü olan Ana Tanrıça’nın hiçbir zaman önemini yitirmeden varlığını sürdürdüğü de görülmektedir.

52

⁵² Belli, 2001;33

Resim 42: Meher (Haldi) Kapısı, Urartu Krallığı, M. Ö. 9. yy'ın son çeyreği

4.6. Urartu Krallığı Ana Tanrıça Buluntuları (M.Ö. 900 – 600)

M. Ö. 9. -6. Yy. lar arasında Doğu Anadolu, Transkafkasya ve Kuzeybatı İran bölgelerinde egemenliğini sürdüren Urartu Krallığı'nın başkentliğini Tuşpa, yani bugünkü Van Kalesi yapmaktaydı. Çok tanrılı olan Urartu Krallığı'nın resmi devlet dini konusunda en iyi bilgi veren yer, Van Ovası'nın kuzeydoğusunda bulunan Meher Kapısı'ndaki çivi yazısıdır. Ana kaya içine oyularak yapılan Meher Kapısı, 4m. yüksekliğinde, 2. 60 m. Genişliğindedir. İlginç görünümünden dolayı halk tarafından Taş Kapı olarak adlandırılan bu tür kaya nişlerinin günün birinde açılacağı ve içinden Tanrılar'ın çıkacağına inanılmaktadır. İlginçtir ki Urartu Krallığı döneminde de bu tür kaya nişlerine "Haldi Kapısı" adı verilmekte ve içinden Tanrılar'ın çıkacağına inanılmaktaydı. Urartu Krallığına ait tüm tanrıların bir sıra

düzen içinde sınıflandırıldığı bu önemli yazıtta, başkent Tuşpa'da tanrılara ne zaman ve hangi tür hayvandan kaç adet kurban kesileceği tek tek belirtilmiştir. 47 satırdan oluşan çivi yazılı metnin, alt alta iki kez tekrar edildiği görülmektedir. Yazıtta toplam olarak 79 Tanrı ve Tanrıça'nın önem ve niteliklerine göre sığır, manda, koyun ve kuzu gibi hayvanlardan ne zaman ve kaç adet kesileceği belirtilmiştir. Tanrıların dörtte üçünü erkek asıllı tanrılar, 16 tanesini tanrıçalar, bir kısmını ülke, dağ geçitleri, göl gibi eski totem inançlarını yansıtan tanrılar, bir kısmını da baş Tanrı Haldi'nin soyut ve somut nitelikleri oluşturmaktadır. Ulusal Tanrı Haldi'nin eşi ve tüm tanrıçaların başı olan Arubani'nin aynı zamanda Ana Tanrıça'nın tüm kutsal niteliklerini taşıyıp taşımadığını, yazılı belgelerin bilgi vermemesi yüzünden şimdilik kesin olarak bilinmiyor. Ancak altın gümüş ve bronz gibi metallerden yapılmış madalyon ve pektoraller (gerdanlık) üzerindeki ilginç resim sahnelerinde, Tanrıça Arubani, aslan üzerinde ayakta duran Tanrı Haldi'ye oğlak sunarken gösterilmiştir. Benzer sahnelerde de elinde başak demeti tutarken gösterilmiştir. Yani burada Ana Tanrıça olduğu anlaşılan Arubani, gerek hayvanların, gerekse bitki ve tarım ürünlerinin verimliliğini arttırmak için, elinde veya yanında bu tür sembol ve hayvanlarla birlikte betimlenmiştir.

Özellikle Urartu Krallığı'nın M. Ö. 7. yy'ın sonlarında doğudan bir çekirge sürüsü gibi gelen İskitler tarafından yerle bir edilmesi sırasında canını bu vahşice yıkımdan zor kurtaran halk, taşınabilir özel eşyalarıyla birlikte ana yolların dışında kalan Van Gölü'nün güneydoğusundaki Giyimli (Hırkanis) Bölgesine kaçmıştır. Deniz seviyesinden 2400m yüksekliğindeki bu dağlık bölge, tipik bir yayla yerleşimi niteliğindedir. Halk yanında getirdiği bronz eşya ve kemerleri bir el büyüklüğünde parçalar halinde keserek, bunların üzerine oldukça ilginç resimler yapmıştır. Kare, dikdörtgen ve oval biçimli bronz levhalar "adak levhaları" olarak kullanılmıştır. Adak levhalarının kenar genişliği üzerine açılan delikler, bunların bir muska gibi elbiseye dikilerek taşındığını göstermektedir.

1971 yılında Giyimli köyünde halkın yaptığı kaçak kazılar sonucunda, binlerce parçadan oluşan bronz adak levhaları ele geçirilmiştir. Adak levhaları üzerine çizilen resimler Urartu Krallık sanatının aksine tipik halk sanatına aittir. Halk

sanatının en güzel örneklerini yansıtan adak levhaları üzerindeki resimlerin konusunu, toplumun ortak gereksinmesi ekonomik ve beslenme sorunlarını yansıtan sahneler oluşturmaktadır. Özellikle açlık ve kıtlıklara karşı verimliliğin simgesi olan Ana Tanrıçalar'a çeşitli tarım ürünleri, veya oğlakların sunulduğunu gösteren resimler bizim için büyük bir önem taşımaktadır. Bu ilginç ve gizemli sahneler, hem tarım ürünlerinin, hem de hayvanların çoğalıp arttırılmasına yönelik düşünceyi gözler önüne sermektedir.⁵³

⁵³ Belli, 2001;33

Resim 43

BULUNTU YERİ: Van Gölünün Güneydoğusu, Giyimli Köyü (Hırkanis)
CİNSİ: Ulusal Tanrı Haldi ve Tanrıça Arubani bronz adak levhası resim yazısı.
MALZEME: Bronz
DURUMU: Tamdır.
TARİHLEME: M. Ö. 7. yüzyıl
KAYNAK: Oktay Belli 2001

Resim 44

BULUNTU YERİ: Van Gölünün Güneydoğusu, Giyimli Köyü (Hırkanis)

CİNSİ: Urartulu kadın ikizler (tanrıçalar)

MALZEME: Bronz adak levhası

DURUMU: Tamdır.

TARİHLEME: M. Ö. 6. yüzyıl

KAYNAK: Oktay Belli 2001

4.7. Frig Krallığı Ana Tanrıça Buluntuları (M.Ö. 750 – 300)

Harita 2: Frigya krallığının yayılım alanları (Sevin, 1982a: 231.)

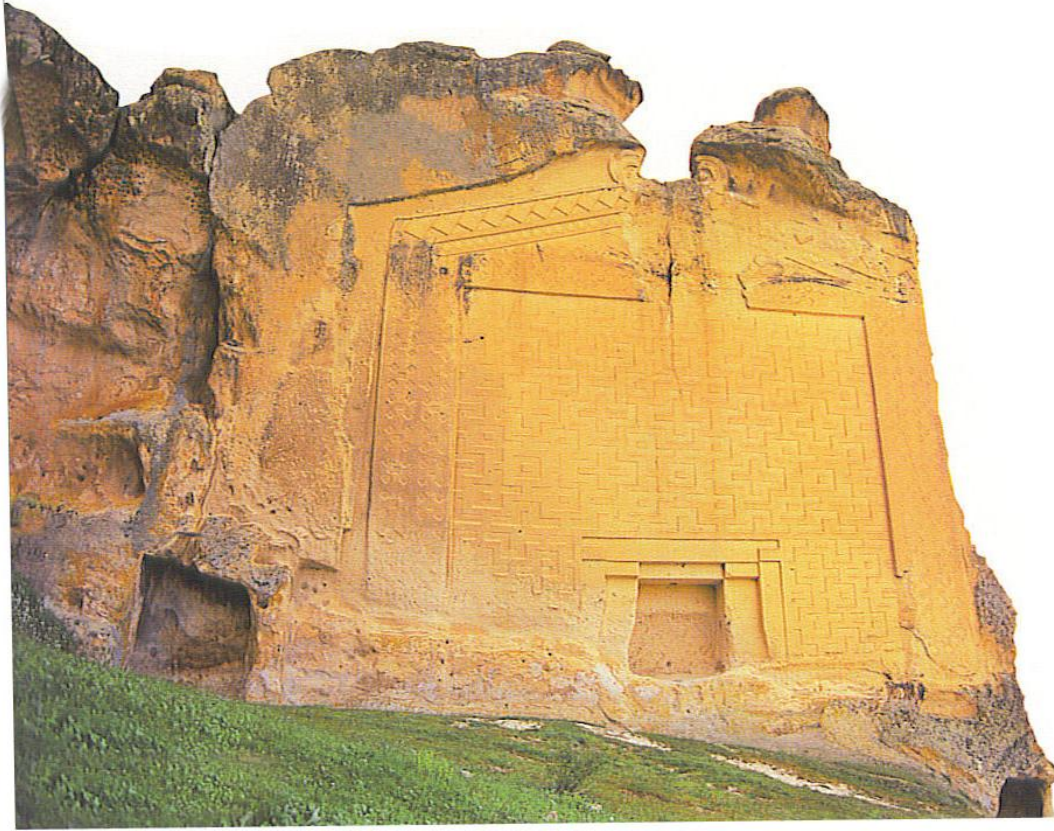
Başkentliğini bugünkü Gordion'un yaptığı Phryg Krallığı, maden işlemede, dokumacılık ve dülgercilik alanlarında ünlüydü. Bunlardan da önemlisi Anadolu'ya Balkanlardan boğazlar üzerinden göç eden Phrygler, Anadolu'nun binlerce yıllık köklü dinsel inançlarını olduğu gibi benimseyerek, bunu daha sonra komşularına aktarmışlardır.

Hitit-Luviler'ce Kubaba olarak adlandırılan Kybele Phrygler'in gözünde Doğa Tanrıçası, hatta doğanın bizzat kendisiydi. En önde gelen kutsal hayvanları yırtıcı bir kuş ve aslan olan tanrıçanın, Attis adında bir sevgilisi vardı;

“Söylenceye göre kybele, Attis adında bir delikanlıya tutkundur. Ancak bu genç, Tanrıçaya sözünü unutarak bir ölümlü kızla evlenmeye kalkar. Düğün sırasında Kybele de konuklar arasına katılır. Tanrıçayı gören Attis'in aklı başından gider ve büyük bir yıkım içinde kendi erkeklik organını keser. Toprağa akan kandan bitkiler fişkirir...” Hiç kuşkusuz bu olay, toprağın, yani Ana Tanrıça'nın döllenmesini sembolize etmektedir. Tanrıça'nın Attis'e her yıl ancak ilkbaharda kavuştuğuna, böylelikle de doğaya yeni bir yaşam geldiğine; onu yitirdiği aylarda ise doğanın kış uykusuna yattığına inanılıyordu. Bu ilginç inanç geleneği, günümüzde Anadolu'da

her yıl 21 Mart'ta ilkbaharın başlangıcı olarak "Hidrellez Şenlikleri"yle kutlanmaya devam etmektedir.

Ana Tanrıça Kybele'nin en büyük tapınma yeri, bugünkü Ballıhisar olan Pessinous'taydı. Eskişehir'in Sivrihisar ilçesi yakınlarındaki kentte, Ana Tanrıça'yı siyah meteorik bir taş temsil etmekteydi.

Resim 45: Midas mezarı kaya anıtı

Kybele kutsal alanları genellikle kayalıklar üzerine kurulmuştur. Çünkü tanrıçanın çıplak yarlarda yaşadığına inanılıyor ve bu yüzden de kayalıklara simgesel tahtlar oyuluyordu. M. Ö. VIII-VI. Yüzyıllar arasında Eskişehir ile Afyonkarahisar arasındaki platoya tanrıçanın tapınaklarını temsil eden pek çok kaya anıtı yapılmıştır. Bunlardan en ünlüsü, üzerindeki yazıtı nedeniyle yanlışlıkla Midas mezarı olarak adlandırılır. 17 m. Yüksekliğindeki bu anıt, semerdamlı alınlığı akroterli ve megaron planlı bir tapınağın cephesini temsil etmektedir. Tüm yüzeyi geometrik motiflerle

bezenmiş bu cephenin en önemli bölümü, içinde tanrıça yontusunun durduğu kapı biçimindeki kaya oyuğudur. Monte edilip sökülebilen ve olasılıkla ahşaptan oyulmuş yontu günümüze değin ulaşamamıştır.

Kapı biçimindeki kaya oyuğu içine kabartma olarak yapılan Ana Tanrıça Kybele'nin her iki yanında, aslanlar durmaktaydı. (Resim: 45) Ayakta gösterilen Ana Tanrıça genellikle giysileriyle betimlenmiştir. göğsü altına getirdiği bir eliyle küçük bir kap, diğer eliyle bir kuş tutmaktadır. Taştan yapılan çok sayıdaki Kybele heykelinin gövde kısımları tahrip olmasına karşın, baş kısımları günümüze kadar ulaşmıştır. Heykellerin baş kısımlarında tüm ayrıntıların büyük bir özenle işlendiği görülmektedir.⁵⁴

⁵⁴ Belli, 2001;36

Resim 46

BULUNTU YERİ: Ankara, Bahçelievler

CİNSİ: Tanrıça kybele kabartması

MALZEME: Taş

BOYUTLAR: Yükseklik: 175 cm

TARİHLEME: M. Ö. 6. yüzyıl

KAYNAK: Oktay Belli 2001

Resim 47

BULUNTU YERİ: Gordion, Hellenistik dönem

CİNSİ: Kybele heykelciği

MALZEME: Pişmiş toprak

BOYUTLAR: Yükseklik: 14, 5 cm

TARİHLEME: M. Ö. 4. yüzyıl

KAYNAK: Oktay Belli 2001

Resim 48

BULUNTU YERİ: Gordion, Hellenistik dönem

CİNSİ: Aslankaya anıtı

TANIMI: Aslankaya Anıtı'nın niş kısmının içerisindeki aslanlar ve tanrıça Kybele heykelinin ayrıntısıdır. Frig Kaya Anıtları'ndan Aslankaya Anıtı'nda, nişin iki yanında arka ayaklarının üzerinde duran Kybele'nin aslanlarının üreme organları zamanla aşınarak tahribata uğramıştır. Bu bölgelerin bu kadar çok aşınması, Frigya halkının aslanların cinsel uzuvlarına dokunarak, onların cinsel güçlerinden faydalanmak istediklerini gösterir. Muhtemelen, çocuk sahibi olamayan kadınlar, bu dertlerine şifa verici olarak Kybele ve onun aslanlarından medet ummuşlardır. Büyük olasılıkla bu aslanlar, Neolitik

Çağ'da Ana Tanrıça'nın yanında yer alan leoparlar gibi erkek tanrı olarak nitelendiriliyor ve Ana Tanrıça'nın üreme ve doğurganlık özelliğini güçlendiren unsurlar olarak karşımıza çıkıyorlar.

TARİHLEME: M. Ö. 6. Yüzyıl ilk yarısı

KAYNAK: Akurgal:200 RESİM:180

Resim 49

BULUNTU YERİ: Boğazköy

CİNSİ: Çalgıcılar ve Kybele heykeli

TARİHLEME: M. Ö. 6. Yüzyıl ortaları M. Ö. 6. yüzyıla ait Boğazköy,

TANIMLAMA: Büyükkale'nin Doğu kapısı yanındaki Kybele ve kitara ve çift ağızlı flüt çalan iki çalgıcıyı gösteren bir kaide üzerindeki heykel grubu, Kybele'nin müzik ile ilişkisini göstermesi açısından önemlidir. Kybele heykelinin başında Kybele ikonografilerinin tümünde olduğu gibi bir polos vardır. Elbisesi uzun, pileli ve ayaklarına kadar uzanmaktadır. Karnının hizasındaki elinde bir nar tutar. Nar, onun bereketlilik ve verimlilik ile ilgili simgesidir. Tanrıçanın iki yanında ince bacaklı, ufak, iki tane erkek figürü (pan?) vardır. Soldaki figür aolus (çift ağızlı flüt), sağdaki ise kitara çalmaktadır. Boğazköy heykel grubundaki aolus çalan figür ile benzer şekilde Eskişehir civarından çıkarılmış bir eser karşılaştırılabilir. Ö. Çapar, Boğazköy Kybelesi'nin kent kapısının önünde bulunmasını, onun kent koruyuculuk özelliği ile ilişkili olabileceği görüşündedir.

KAYNAK: (Kulaçoğlu, 1992: Resim: 160.)

Resim 50

BULUNTU YERİ: Gordion

CİNSİ: Gordion'dan elinde kuş ve kâse tutan Kybele kabartması Frig Kaya Anıtları'ndan Aslankaya Anıtı'nda, nişin iki yanında arka ayaklarının üzerinde duran Kybele'nin aslanlarının üreme organları zamanla aşınarak tahribata uğramıştır. Bu bölgelerin bu kadar çok aşınması, Frigya halkının aslanların cinsel uzuvlarına dokunarak, onların cinsel güçlerinden faydalanmak istediklerini gösterir. Muhtemelen, çocuk sahibi olamayan kadınlar, bu dertlerine şifa verici olarak Kybele ve onun aslanlarından medet ummuşlardır. Büyük olasılıkla bu aslanlar, Neolitik Çağ'da Ana Tanrıça'nın yanında yer alan leoparlar gibi erkek tanrı olarak nitelendiriliyor ve Ana Tanrıça'nın üreme ve doğurganlık özelliğini güçlendiren unsurlar olarak karşımıza çıkıyorlar.

TARİHLEME: M. Ö. 7-6 Yüzyıl

KAYNAK: (Roller, 2004: Resim 7.)

Resim 51

BULUNTU YERİ: Eskişehir

CİNSİ: Koyu renk hamurdan imal edilmiştir

TANIMLAMA: Eskişehir 'den Kybele ve müzisyenler heykeli

Tanrıçanın sol omzunda çifte flüt (aulos) çalan bir erkek figürü vardır.

KAYNAK: (Tunay, 1972: Şekil 1.)

Resim 52

BULUNTU YERİ: Eskişehir Ballıhisar (Pessinus)

TANIMLAMA: : Eskişehir’den ele geçen Kybele heykelinin sol omzundaki çifte flüt (aulos) çalan figür Kybele, dikdörtgen bir kaide üzerinde; müzisyen ile beraber ön cepheden gösterilmiştir. (Resim: 52) Onun başında ikonografilerine özgü bir polos vardır. Yüz hatları yumuşak geçişlere sahiptir. Gözleri detaylı işlenmiş, burnu düz ve ince, elmacık kemikleri belirli, küçük bir ağız ve ince dudakları vardır. Saçları, bukleler halinde gösterilmiştir. Tanrıçanın sağ omzunda da bir erkek figürünün olduğu ayak izlerinden anlaşılır. Muhtemelen kitara çalan erkek figürü buradadır. Küçük erkek figürü kısa bir elbise giymiştir. Bukleler tanrıçanınki gibidir. Onun yüz hatları da tanrıçaya benzer. Çift ağızlı flüt çenesinin altındadır. Tanrıçanın büyüklüğünü göstermek için erkek figürünün bilhassa küçük yapıldığı düşünülebilir. Muhtemelen bu görüntü Frigya’da uygulanan kült törenlerinde, müzik eşliğinde çalgılar çalındığını gösterir. Belki de burada ellerinde çalgı tutan figürler, Mart töreninde çalgı çalan çalgıcıları simgeliyordur. Bilindiği gibi Kybele ve Attis törenlerinde kendilerini hadım eden rahiplere müzikleri ile çalgıcılar eşlik

ederler. Ancak Őunu da belirtmek isterim ki; törende genellikle tymphanum (tef), kastanyet (zil) tarzı çalgı aletleri alınır. Genel bir kanıya göre, Kybele, Frig müziğinin bulunuşunu ve yaşımasını saçlar. Kybele'ye eşlik eden ifte flüt ve yedi telli çalan, korybantlar ve kuretler de bu müziği ve müzik aletlerini icat eden kişiler olarak bilinirler.

KAYNAK: (Tunay, 1972: Şekil 4-5.)

Resim 53

BULUNTU YERİ: Antalya Bayındır

CİNSİ : Antalya Bayındır Tümülüsü'nden çıkartılmış çocuklar ile birlikte gösterilen Kybele heykeli

TANIMLAMA: Antalya'daki Bayındır Tümülüsü'nden çıkartılmış bir heykel grubunda

Kybele ile iki çocuk figürü birlikte gösterilmiştir. O, sol eliyle çocuklardan birinin elini tutmaktadır; sağ eli ile de omzuna oturmuş küçük yaştaki çıplak bir çocuk figürünü tutmuştur. Onun bu görüntüsü, tanrıçanın annelik özelliği ile ilgili olmalıdır. Annelik özelliğini taşıyan tanrıçaların bereketlilik, çoğalma ve doğurganlık özelliğini taşıdığını biliyoruz. Ancak burada görülen heykel dışında Kybele'yi çocuklar ile gösteren başka bir Frig eseri bulunmamaktadır. Ancak M. Ö. 6. yüzyıla tarihlenen yeni bir Kybele heykelinin bulunması, Bayındır Tümülüsü'nden çıkartılmış Kybele heykelinin bazı yönlerden tek olması şeklindeki düşünceyi ortadan kaldırır. Çünkü

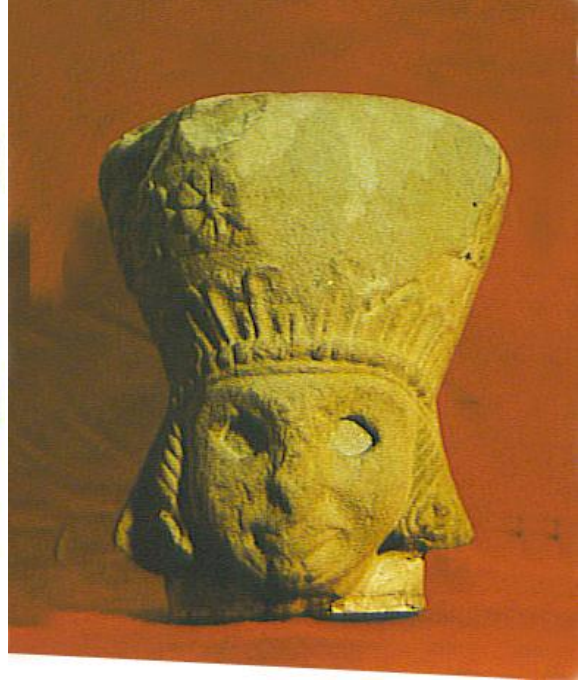
burada da tanrıça bir nar ile betimlenmiştir. Ayrıca bu heykelde tanrıçanın hiçbir ikonografisinde görülmeyen kirmen (iğ) olarak nitelendirilen bir atribüsü ile betimlendiği görülür. Kirmen (iğ), Kybele olarak tanımlanan hiçbir heykelde yoktur. Bu Kybele heykeli, bu yönden ünik bir eserdir. Onun buradaki atribüleri ile betimlenmesi, Kybele-Attis mitosunun dışında, Frigya'da Kybele'nin dâhil olduğu başka bir mitosun olabileceğini aklımıza getiriyor. Eğer böyle bir mitos varsa da, ona bu ait hiçbir ipucunun bulunmadığını da söylemekte fayda vardır.

TARİHLEME: M. Ö. 8–7. yüzyıl sonları

KAYNAK: (Işık, 1999:Şekil 58.)

Resim 54

Resim 55

BULUNTU YERİ: Gordion, Frig. BULUNDUĞU YERİ: Yekpaz köyü-Boğazköy

CİNSİ: Kybele başı CİNSİ: Kybele başı

MALZEME: Taş MALZEME: Kumtaşı

BOYUTLAR: Yükseklik: 20 cm BOYUTLAR: Yükseklik:38cm

DURUMU: Tamdır. DURUMU: Tamdır

TARİHLEME: M. Ö. 14-13 yüzyıl TARİHLEME: M. Ö. 8. Yüzyıl.

KAYNAK: Oktay Belli 2001

TANIMLAMA: Kybele'nin Frigya'daki en erken yüz ve baş ikonografisini M. Ö. 8–7. yüzyıla ait Boğazköy ve Gordion'dan ele geçebilmiş bu Kybele başları göstermiştir.

Resim 56

BULUNTU YERİ: Boğazköy, Frig

CİNSİ: Tanrıça kybele ve müzisyenleri

MALZEME: Taş

BOYUTLAR: Yükseklik: 134 cm

DURUMU: Tamdır.

TARİHLEME: M. Ö. 6. yüzyıl

KAYNAK: Oktay Belli 2001

4.8. Lydia Krallığı Ana Tanrıça buluntuları (M.Ö. 687 – 546)

Lydia Krallığı döneminde Batı Anadolu bölgesinde zengin oarak bulunan altın ve gümüş madenlerinden yapılan üretim sonucunda ortaya çıkan efsanevi zenginlik, doğu ve batı dünyasının söylencelerine konu olmuştur. Bunlardan da önemlisi Lydialılar'ın tarihte ilk kez parayı keşfederek kullanıma sokmaları, dünya ticaretine getirdikleri en büyük yeniliklerin başında gelmektedir.

Diğer Anadolu toplulukları gibi, lydialılar da çok tanrılı dine sahiptiler. Phrygler'de olduğu gibi, Lydialılar'ın dininde de en önemli Ana Tanrıça, Kuvava adıyla anılan Kybele, yani doğanın en büyük Anası'ydı. Öyle anlaşılmaktadır ki, Erken Neolitik Çağ'dan beri Anadolu'nun en eski ve köklü Ana Tanrıçası, Lydia topraklarında da öneminden hiçbir şey kaybetmeden kutsanmaktaydı. Örneğin Manisa yakınlarında ve Spylos (Sipil) Dağı'nın kuzeydoğu etekleri üzerindeki kayalığa oyulmuş, oturan Ana Tanrıça kabartması bunun en güzel kanıtını oluşturmaktadır. Ayrıca Ana Tanrıça'nın Lydia başkenti Sardes'te, M. Ö. VI. yy'ın ortalarında büyük bir tapınağı bulunmaktaydı. Bugüne değin Sardes kentinde sürdürülen arkeolojik kazılarda bu ünlü tapınağın yeri henüz saptanamamıştır.

Ancak bu tapınağın biçimini, yine Sardes kazıları sırasında bulunan mermer bir sunak üzerine işlenen alçak kabartmadan tanıyabilmekteyiz. M. Ö. 550 yıllarına tarihlenen bu sunak üzerindeki kabartmalarda, Ana Tanrıça İon düzeninde yapılmış bir tapınağın önünde ayakta durmaktadır.

Sardes'te kutsanan ünlü tanrıçalardan biri de Sardes artemis'i (Artemis Sardiene) idi. Lydialılarca Artimu olarak adlandırılan tanrıçanın kentte büyük bir sunağı bulunmaktaydı.

Tıpkı Phrygler'de olduğu gibi, Lydialılar'da da Ana Tanrıça'nın kutsal hayvanı aslandı. Hatta başkent Sardes'in yer alan ünlü altın arıtma atölyelerinden birinin ortasında bir sunak bulunmaktaydı. Sunağın dört bir yanında Ana Tanrıça Kuvava'nın yani Kybele'nin aslanları, oturur durumda yapılmıştır. M. Ö. VI. yüzyıla

tarihlenen bu sunak, Ana Tanrıça'nın Koruyuculuğu ve denetiminde altın üretiminin yapıldığını göstermektedir.⁵⁵

Resim 57

BULUNTU YERİ: Emirdağ, Afyon

CİNSİ: Tapınaklarda Tanrıçalara sunulan adak stelleri

MALZEME: Mermer

BOYUTLAR: Yükseklik: 22. 9- 27, 4- 28. 9

TARİHLEME: M. S. 2-3. yüzyıl

KAYNAK: Oktay Belli 2001

⁵⁵ Belli, 2001;40

4.9. Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemleri Ana Tanrıça Buluntuları (M.Ö. 300 – 30)

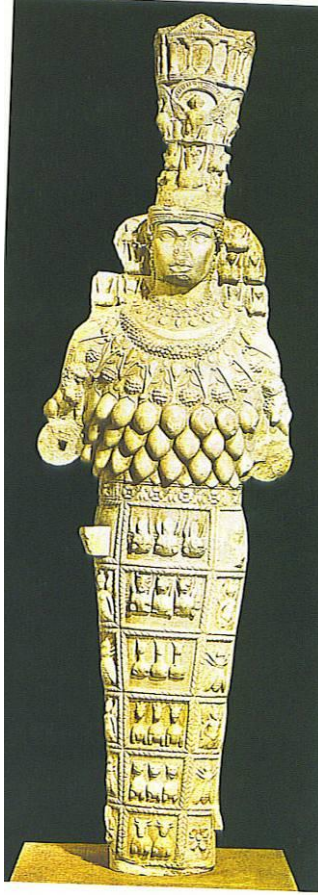
Hellenistik dönemde pişmiş topraktan yapılan Kybele heykelcikleri, içerik ve stil açısından Phryg ve Lydia döneminde yapılan Kybele heykellerinin benzerini oluşturmaktadır. Bu heykelciklerden birinde Ana Tanrıça Kybele aslan üzerinde otururken gösterilmiştir. Yani Anadolu'da Geç Hitit Beylikleri, Phryg ve Lydia dönemlerinden beri Kybele'nin kutsal hayvanlarının değişmediği anlaşılmaktadır.

Yunan ve Roma dönemlerinde Kybele'nin yanı sıra, Artemis gibi bazı Yunan Tanrıçaları Ana Tanrıça'nın nitelikleriyle donanmıştır. Örneğin Efes'te bulunan mermerden yapılmış Artemis Ephesia heykelinde, Tanrıça Artemis'in tüm bedeni ilginç desenlerle bezenmiştir. Göğüste girland içinde zodiak yıldızı ile kanatlı Nike'ler, girlandın aşağısında bereket simgesi koç ya da dana yumurtaları, en alt kısımda da Tanrıça'nın hayvanlar üzerindeki hakimiyetini belirten çeşitli hayvan figürleri işlenmiştir. Hayvanlar ve bitkiler Dünyası'nın hakimi Ana Tanrıça inancı Bizans dönemine değin kesintisiz sürmüştür. Hıristiyan dininin özündeki tanrıyı doğuran ana, Meryem (Theodokos Meryem) inancında da, hiç kuşkusuz Anadolu'da Neolitik Çağ'dan beri kutsanan Ana Tanrıça düşüncesi ve inancı yatmaktadır. Bizans döneminde mozaik ve duvar resimlerinin yanı sıra, mermer ve çeşitli metallere sevilerek yapılan çok sayıdaki ikona üzerinde Meryem'in "Tanrı Anası" niteliği, kucağında çocuk İsa'yı büyük bir şevkatle taşıırken betimlenmiştir. İşte bu ilginç sahne, Anadolu'da Erken Neolitik Çağ'dan beri kutsanan yaratıcı Ana Tanrıça inancının ölümsüzlüğe ulaşmasını sağlamıştır. Öte yandan Meryem'in, İsa'nın ve azizlerin başındaki daire biçimli halenin de Alacahöyük ve Boğazköy'de bulunan Hitit Ana Tanrıça figürlerinin, yani Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın başlarındaki halenin bir uzantısından başka bir şey olmadığı anlaşılmaktadır.

Bu kutsal ve anlamlı sahenin ilk ve şimdilik en eski örneği, yukarıda da belirttiğimiz gibi M. Ö. VII. Binyılda Çatalhöyük'te ortaya çıkarılmıştı. Yeni bir canlı doğuran, besleyen, kucağında şevkatle tutan ve büyüten inanç geleneğini yansıtan heykelciklerin en güzel örnekleri Geç Kalkolitik Çağ'da Hacılar ve Tunç

Çağında da Horoztepe ve Hitit başkenti Hattuşaş'da (Boğazköy) bulunmuştu. Bu kutsal ve özgün inanç geleneği çağlar boyunca önemini yitirmeden devam etmiş ve Meryem Ana'nın büyük bir şefkatle kucağında İsa'yı taşıması sahnesiyle de günümüze değin varlığını sürdürmüştür. Böylece Anadolu'da 9 binyıl boyunca kesintisiz olarak kutsanan Ana Tanrıça düşünce ve inancının son örneğini, Meryem Ana modern çağa taşımıştır.⁵⁶

⁵⁶ Belli, 2001;41

Resim 58

BULUNTU YERİ: Efes Artemis

CİNSİ: Tanrıça Artemis heykeli

MALZEME: Mermer

TANIMI: Dünya'nın yedi harikası arasında gösterilen Efes Artemis'inden ne yazıkki günümüze çok az şey kalmıştır. Efes Artemis'inin en eski tapınağı kutsal bir ağaca asılı olan ve Leton'a ait olduğuna inanılan küçük bir yontu temsil ediliyordu. Altında küçük bir sunak bulunan ağacın çevresindeki tek avludan ibaret olan ve kimi tarihçilere göre Amazonlar tarafından yapılmış olan bu ilk tapınak Kimmer'lerin Anadoluya saldırılarıyla yıkılmış yerine İ. Ö. 564- 546 yıllarında bir dünya harikası sayılan asıl Artemision kurulmuştu. 190 m. Boyunda 55m. eninde ve İyonya üslubunda 127 sütunla desteklenen bu yapı o zamana kadar en ünlüsü olan Atina'daki tapınaktan dört kat daha büyüktür. Afes'te çıkan ve tüm Artemislerin içerisinde en ünlüsü olan bu heykel adete Tanrıça Ana'nın tarihi içinde katettiği yolların kazadığı bütün özelliklerin simgesi gibidir. Tanrıça bu biçimiyle yalnız

doğaya egemenliğini değil aynı zamanda toplumların gelişmesine uygun olarak uygarlığı ve iktidarı da simgeler. Başının üstünde üç kat kule biçiminde üç tapınak taşımakta, bunlar kırları olduğu kadar kentleri koruduğunu da göstermektedir. Gümüş ayı simgeleyen bakire Artemis ay ile kadının özdeşleştirilmesinin ifadesi olarak başında hilal taşır. Hamile kadınların koruyucu tanrıçası olma simgesi ise ensesini çevreleyen dolunay diskiyle tanımlanır. Böylece birkez daha ay tanrıçası olarak vurgulanan Artemis Boynunda Zodyak işaretlerinden örülmüş kalın bir gerdanlık taşımaktadır. Onun altında ise bolluk ve bereketi simgeleyen birbirinden zengin motiflerle bugün bile aşılmaz bir sanat eseri olarak tüm görkemiyle izleyenleri büyüler. Efes'te bu görkemli Tanrıça'nın hizmetini görmek için Hitit tapınaklarında olduğu gibi soylu genç kızların bakire kaldıkları böylece tapınakta yaşadıkları ve kutsal fahişelerle birlikte Tanrıça'nın hizmetine baktıkları, evlendiklerinde de yerlerini başka kızlara bıraktıkları bilinmektedir. Artemis kendisi gibi savaşçı avcı olan ve yine kendisi gibi erkek boyunduruğundan bağımsız yaşayan Amazonların koruyucusu olarak görülüyordu. Yaygın bir geleneğe göre Amazonların yurdu Kuzey Anadolu yani Sinop yakınlarındaki Karadeniz kıyıları ya da daha doğudaki Kafkasyadaydı. Amazonların serüvenlerini dile getiren söylencelere rağmen onların kent devletleri kurdukları savı tartışılmalı olsa Herodot'a göre Efes'teki eski Artemis tapınağı Amazonlar tarafından yapılmıştı. Amazonlarla ilgili çıkartılan bulgular üzerindeki Hitit etkisinden yola çıkarak Amazonların esas olarak bir Hitit tapınımla bağlantılı olduğunu sonraları Artemis kültüne kaymış olabilecekleri söylenir.

TARİHLEME: M. Ö. 1. yüzyıl

KAYNAK: Oktay Belli 2001

Resim 59

BULUNTU YERİ: Efesos Artemision

CİNSİ: Tanrıça Artemis heykeli

MALZEME: Mermer

TARİHLEME: M. S. 2. Yüzyıl

TANIMLAMA: Kybele, Sardes kentindeki gibi Efes kentinde de Artemis olarak görülür. Ancak Sardes kentindeki bir stel üzerinde Kybele'nin ve Artemis'in ayrı tanrıçalar olarak gösterilmeleri, aynı tapınakta iki farklı tanrıçaya tapınımın olabileceğini düşündürüyor. Kybele rahiplerinin çalışmaları tanrıça Kybele'nin kültürünü Efes kentine kadar ulaştırmıştır. Bu kentte Kybele değişime uğrayarak Efes Artemisi'ne dönüşmüştür. Onun çok göğüslü monumental heykelleri, bereketlilik ve çoğalma, doğurganlık ile ilişkilidir. Her iki tanrıçanın da kült personeli açısından

benzerlikler görülür. Kybele'nin hadım rahipleri Kybele ile Artemis'in birbirlerine benzeyen yönlerinden en dikkat çekici olanları: her iki tanrıçanın da gökten düşmüş bir taş ile simgelenmesi, kent koruyucu ve kurucu özelliğinden dolayı tasvirlerinde bunun sembolü olan kulelerden meydana gelmiş taç taşımaları, doğanın hâkimi olarak görülmeleridir. Hatta Efes Artemisi'nin Kybele'nin isimlerine benzer bazı epithetleri de bu benzerliği onaylar: 'Αρηεμυς (en büyük tanrıça Artemis), Έθ (Ephesos'un hakimi), μαινάδα(menad), θσάδα (bakhant), (kahin), (çılgın, kendinden geçmiş) kelimeleri Efes Artemisi'nin Kybele'ye kadar giden orgiastik karakterini ortaya çıkartmaktadır.

KAYNAK: Oktay Belli 2001

Resim 60

BULUNTU YERİ: Manisa Sardes

CİNSİ: Kabartma

MALZEME: Sardes'ten tanrıça Kybele ve Artemis'i birlikte gösteren adak kabartması

TARİHLEME M. Ö. 4. yüzyıl

KAYNAK: (Roller, 2004: Resim 52.)

Resim 61

BULUNTU YERİ: Enez, Hellenistik dönem

ÇİNSİ: Doğum yapan Ana Tanrıça

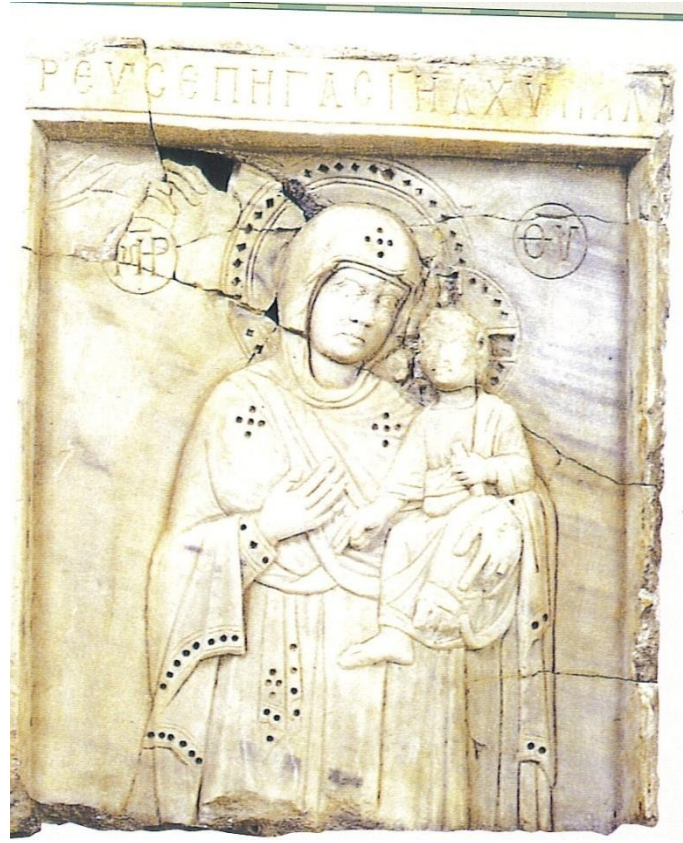
MALZEME: Pişmiş kil

BOYUTLAR: Yükseklik: 9 cm

TANIMI: Bir tabure üzerinde oturur durumdaki çıplak Ana Tanrıça'yı doğum yaparken gösteren bu figürin, Anadolu'da M. Ö. VII. Binyılın ilk yarısında Çatalhöyük'te bulunan ve doğum yaparken biçimlendirilen Ana Tanrıça figürininin içerik yönünden uzantısını oluşturmaktadır. Sanatçı özellikle Ana Tanrıça'nın yüz ifadesinde doğum sırasında çektiği acıyı ve mutluluğu bir arada göstermeyi başarmıştır. Bu ilginç figürin bize Anadolu'da Ana Tanrıça'nın kutsal doğurganlık ve üretkenlik olgusunun 7 bin yıl boyunca değişmeden varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

TARİHLEME: M. Ö. 2. yüzyıl

KAYNAK: Oktay Belli 2001

Resim 62

BULUNTU YERİ: İstanbul Kadirga, Bizans dönemi

CİNSİ: Meryem ile İsa

MALZEME: Mermer

BOYUTLAR: Yükseklik: 78 cm

TANIMI: Çerçevesiz bir levhanın ortasında kucığındaki çocuk İsa'yı şefkatle taşıyan Meryem Ana, "Hodegetria" tipi olarak tanınmaktadır. Meryem'in " Tanrı Anası " (Theotokos) niteliği, başın iki yanındaki daireler içinde kısaltılmış olarak yazılmıştır. Kucığında çocuğu İsa ile betimlenen Meryem Anadolu'da Erken Neolitik Çağdan beri kutsanan Ana Tanrıça ile bir tutulmuştur. Meryem'in, İsa'nın ve Azizlerin başındaki daire biçimindeki harenin de, Hitit Ana Tanrıçası Arinna'nın Güneş tanrıçasının başlarındaki hale ile eş tutulmaktadır.

TARİHLEME: M. S. 11. Yüzyılın sonu

KAYNAK: Oktay Belli 2001

5. BÖLÜM UYGULAMALAR

Resim 63: çamurdan yapılmış takı çalışmaları

Bu çalışma hava ile kuruyan takı çamuru ile yapılmıştır. Ana tanrıçaların biçimi verilip üzerine resimleri transfer edilerek yapılmıştır.

Resim 64: kırmızı çamurdan kybele küresi

Bu çalışmada da kırmızı çamurdan yapılmış bu kürenin üzerine Kybele transferleri yapılarak Ana Tanrıça'nın doğa üzerindeki gücü ve hakimiyeti belirtilmeye çalışılmıştır. Kırmızı çamurdan yapılan küre burada dünyayı simgelemektedir. Üzerindeki Kybeleler ise dünyaya hakimiyetinin göstergesidir.

SONUÇ

Doğurganlık ve bereketin simgesi olan Ana Tanrıça (Kybele) kültürüne en eski çağlardan itibaren Anadolu'nun her yöresinde rastlamak mümkündür. Kybele esas Sümerlerin tanrıçası olup oradan Anadolu'ya geçmiştir. Anadolu'da ise Kybele'ye adeta bir vecd hali ile tapınan topluluğun Frigler olduğunu görüyoruz. O'nu bu şekilde benimsediklerini, O'nun adına yaptıkları Pessinous Tapınığında ve tüm devlet ve ülkelerini Pessinous'un Kybelesi'nin mülkü saymalarından anlıyoruz. Neolitik çağdan beri köklü bir gelenek halinde, Anadolu Tanrıçası olduğu halde Kybelenin tarihe bir Phryg (Frig) Tanrıçası olarak geçtiğini görmüş bulunuyoruz.

Her türlü bolluk ve bereketi sağlayan, bitkilerin hayvanların üzerinde büyük kuvvete sahip, tarımı koruyan bu tanrıçanın özellikleri doğal koşullara bağlı olarak gelişmiştir. Eski ana tanrıça kavramının, göçler sonucu batı ve güney Anadolu topraklarına yerleşen Yunanlıların tanrıları ile karışmış ve Helen etkisinin artmasıyla Yunan tanrıları ile yer değiştirmiştir, bunların ortak özellikleri mevcut bulunduğu için Anadolu'nun birçok yerlerinde çeşitli yerli adlarla eski Ana tanrıça kültürü devam etmiştir.

Ana tanrıça heykelleri binlerce yıl öncesi ilkel insanının zevkiyle, sanatsal ve düşünsel zenginliğinin doruk noktasında varlığını koruyarak günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Dünden bugüne kadar gelen sanatsal yaratılarda incelediğimiz Ana Tanrıça yapıtlarının izlerini görmemek mümkün değildir. Günümüzden bu kadar uzak yaşamış ilkel diye nitelendirdiğimiz Anadolu halkının her anlamdaki yaratıcı zekası ve gelişmiş değerleri ,beni bu çalışmayı yapmaya iten temel sebeptir.

Yaptığım çalışma, bize tarih öncesi insanının sanata ve kadına verdiği değerini bugüne kıyasla çok daha üstün olduğunu gösteriyor. İncelemelerim beni günümüz Anadolu'sunda kaybedilen değerlerin bir kez daha hatırlatılması gerektiği ve aynı zamanda neydik? Nereye geldik? Sorusuyla karşı karşıya bırakıyor. Ben bu soruyla yaşadığım Anadolu topraklarına karşı panik yaşıyorum. Bu kadar sonsuz zenginlikten, bu kadar kısır ve Banaz yapının yarattığı siyasi tuzaklara nasıl gelindi? Bu ürkütücü durumdan kurtulmanın tek yolunun kendi içsel reformumuzu gerçekleştirmekle oluşacağı sonucuna varıyorum.

KAYNAKÇA

- AKÇA, S.; **Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Belgeler Işığında Küçük Asya da Attis Kültü**, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2004
- AKURGAL, E.; **Anadolu Kültür Tarihi**, Tübitak Yayınları, Ankara, 2000
- AKURGAL, E.; **Anadolu Uygarlıkları**, Net Yayınları, İstanbul, 1998
- AKURGAL, E.; **Hatti ve Hitit Uygarlığı**, Net Yayınları, İstanbul, 1995
- ALBAYRAK Canan; **Anadoluda Kybele- Attis Kültürü** Yüksek lisans tezi İzmir 2007, 347S
- BELLİ Oktay; **Anadolu Tanrıçaları**, İstanbul 2001
- Dr. ÜNAL Mehmet Yaşar; **Anadolu Ana Tanrıçası Kibele**
- ERGUN, Oğuz; CD Belgesel, **Anadolu'da Tarih ve Kültür**, Promete Film Yapımcılık Ltd., 2002
- ERHAT, A.; **Mitoloji Sözlüğü**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003
- GRAVES, R.; **Yunan Mitleri**, Uğur Akpur(Çev.), Say yayınları, İstanbul, 2004
- HAMILTON, E.; **Mythology: Timeless Tales of Gods and Heroes**, c.2, Penguin Publisher, Newyork, 1969
- HEPDİNG, H.; **Attis seine Mythen und Seine Kult**, Geisen, 1903
- HERODOTOS; **Herodot Tarihi**, Müntekim Ökmen (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004
- HESİODOS, **Hesiodos Eseri ve Kaynakları**, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara, 1991
- HUXLEY, G.L.; **Titles of Midas**, Grek Roman Byzantine Studies 2: 85:99, 1959
- İŞİK, F.; **Doğa Ana Kubaba: Tanrıçaların Ege'de Buluşması**, İstanbul, 1999
- KARAUĞUZ, G.; **Hitit Mitolojisi**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2001
- KULAÇOĞLU, B.; **Tanrılar ve Tanrıçalar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1992
- LİDDEL, H. G. Ve R. Scott; **Greek-English Lexican**, Oxford at the clarendon Press, Oxford, 1965
- LONCELLOTTİ, M.G.; **Attis: Between myth and history; king priest and god** (Religions in the Graeco Roman World 149), Mass Brill, Leiden, 2002

- SEVİN, V.; **Frigler, Anadolu Uygarlıkları:Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi 2**, Görsel Yayınları, İstanbul: 230-244, 1982
- ÖZBAYOĞLU, E.; **İlkçağ Anadolu Kültüründe Esrime**, Türk Tarih Kongresi 10, C.2:227-240, 1999
- ÖZKAYA, V.; **Frigler’de Hero Kültü**, Arkeoloji ve Sanat 67:16-25, 1995
- ROLLER, L.; **Ana Tanrıçanın İzinde-Anadolu da Kybele Kültü**, (çev.) Betül Avunç, Homer Kitabevi, İstanbul, 2004
- SÜMER Gülnur; **Anadolu’da Neolitik dönemde Tanrı ve Tanrıça** Yüksek lisans tezi İzmir 2007, 386S
- TUNAY, M.İ.; **Pişmiş Toprak Kybele Heykelciği**, Belleten 36: 141-144; 137-139, 1972
- VERMASEREN, M.J ve M.B. De Boer; **Attis**, in Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae 3/2, switzerland :15-45., 1986
- Yrd. Doç. Dr. DERİN Zafer; **Anadolu’da Neolitik dönemde Tanrı ve Tanrıça**, Yüksek lisans Tezi, İzmir 2007, 386 S

İkincil Kaynaklar

- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Mitoloji>
- <http://www.denizlerden.com/>
- <http://www.google.com.tr/imgres?imgurl=http://www.algeyapi.com/images/kultur-sanat/tarih/frigler-midas-in-ulkesinde>
- [http://www.felsefeekibi.com/sanat/sanatalanlari/grafik/frig_matar.](http://www.felsefeekibi.com/sanat/sanatalanlari/grafik/frig_matar)

ÖZGEÇMİŞ

Ad, Soyad: Özlem Ergün

Doğum yeri ve yılı: İzmir 1974

Yabancı Dil: İngilizce

Eğitim:

Lisans: 1997 D. E.Ü Buca Eğitim Fak. Resim-iş eğit. Böl Heykel Ana Sanat Dalı

Lise: 1992 İzmir Buca Lisesi

İş tecrübesi:

1997-1999 Sabahat Akşıray Otistik Çocuklar Eğitim Ve Rehabilitasyon merkezi

1999-2012 Milli Eğitim Bakanlığına (657) bağlı olarak ilk öğretim kurumunda

öđretmenlik yapıyor

İzmir Buca Hasan Ali Yücel İ. Ö. O

Alınan Burs ve Ödüller: Devlet Bursu